Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) **license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material

Հ 2 4 Ն 9

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՄԵԱՆ

Կ. Պօլիս Արեւելեան Տպարան ի Շէրիճ Փաշա խան

Ի ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԻԱՆ

ՏԵԱՌՆ Տ. ՄԱՏԹԷՈՍԻ

ՀԱՆԳՈՒՑԵԱԼ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ

ԵՒ

Ի Պատրիարքութեան

ՏԵԱՌՆ ՊՕՂՈՍԻ

ԵՊԻՇԷԻ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ

ԸՍՏ

ԱՆՁԵՒԱՑԵԱՑՆ ՕՐԻՆԱԿԻ

45294

Կ. ՊՕԼԻՍ
ԳՐԱՏՈՒՆ ՓԱՐԻԶՈՒ

1866

ՄԱԵՏՈՑՅԱՆ ՍԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ

Spruch zum Buch

J. L. HERMAULT

ՎԱՍՆ

ՎԱՐԴԱՆԱՅ ԵՒ ՀԱՅՈՑ

ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

ԳԱՒԹԻ ԵՐԻՑՈՒ ՄԱՄԻԿՈՆԻ ՀԱՅՑԵՍՔ

Բանն զոր պատուիրեցեր՝ ատրարի, ոչ քաջ. վասն Հայոց պատերազմին հրամայեցեր, յորում բազում՝ք առաքինացան քան զպատակառս. Ահա նշանագրեցի յայսմ եւթն յեղանակիս.

Առաջին՝ զժառանգական.

Երկրորդ՝ զիրացն պատահումն յիշխանեն արեւելից.

Երրորդ՝ զՄիհրաբանութեան ուխտին եկեղեցւոյ.

Չորրորդ՝ զերկպառակութիւն ոմանց քաժանելոց ի նմին ուխտի-

Հինգերորդ՝ զՅարձակումն ա-
րեւելեայց։

Վեցերորդ՝ զԼնդրիւնական
Հայոց սպասուզման։

Եթներորդ՝ զՅերկարումն ի-
րացն խոստութեան։

Յայսմ յեթն պրուխս կարգա-
պրեալ եւ եղեալ ծայրակիր պա-
րապմունք զսկիզբն եւ զվիջոցն
եւ զկատարածն, զի հանապա-
զորդ ընթեռնուցուս, լսելով
զառաքինեացն զքաջութիւն եւ
զյետս կացելոցն զվատթարու-
թիւն. ոչ յանձին կարօտութիւն
երկրաւոր առաւ զիտութեանդ
լսման, այլ յոյցելութիւն երկ-
նաւոր անհատութեանն՝ որ մա-
տակարարէ յաւուրս զիտութեամբ
զհատուցմունս երկոցունց կոչ-
ումանցն, որ երեւելեօքս զանե-
րեւոյթսն զուշակէ։

Այլ զու, ո՛վ մեծ ի զիտու-
թեանն Աստուծոյ, առ ինչ՞ ար-

դեւք հրամայեցես, քան եթէ հրամայիցես լաւագունացն. Արդ այսուհետեւ ինձ եւ այնոցիկ որ ընդ ձեր հնազանդութեան՝ երկնաւոր սիրոյ է ինձ զայս ընդունել, եւ ոչ երկրաւոր հնազանդութեան. քանզի եւ ասացին իսկ ոմանք իքաչ պատմագրացն. «Զաւգութիւն է մայր բարեաց, անզաւգութիւն ծնող չարեաց»

Որպէս եւ մեր իսկ հայեցեալ ի սուրբ հոգոյ հրամանէդ՝ ոչ ինչ դանդաղեալ վերհերեցաք հայիլով ի մեր ոգիսութիւնս՝ զանգի բազում ինչ է սրբութիւն՝ առատար լինել անօսրութեան, որպէս աղօթք՝ գիտութեան, եւ սէր սուրբ՝ միաբան օգտից։

Զոր եւ մեր ընդ հրամանին քում ընկալեալ՝ յօժարութեամբ ձեռնարկեցաք զայս ինչ, որ է մխիթարութիւն սկսեալեաց եւ

յոյս յուսացելոց, քաջալերութիւն քաջաց, կամակարութիւնք յարձակեալ ի վերայ մահուան, առակ տեառնեղով զզօրութիւնն յայլմութիւնեան, որ ոչ ումեք ոնհար լինի թշնամութիւնք, այլ ամենեցուն ուսուցանէ միւր անպարտելի զօրութիւնն։ Եւ ահա ո՞ր կամիցի՝ ընդունի իւրեւ զնահատակ առաքինի։ Եւ քանզի բազմապիսի է նահատակութիւնք անուն, եւ նա բազմապիսի շնորհս բաշխեաց ամենեցուն. զոր եւ մեծ իսկ քան զամենայն՝ զէր տուրս յաննենգ սուրբ հոգւոյ զիտեմք։

Այս պարծանութիւն զվերնոյն բերէ զնմանութիւն. զոր եւ մեր իքեզ տեսանել, մտաւոքս զմեր բնութիւնս։ Եւ ահա վերստեւթիմք ընդ քեզ ճախրելով, եւ իւրեւ բարձրաթռիչս եղեալ՝ զամենայն վերնատուր սրբութիւն

օդով անցանելեմք, ձձելով
վտքր ի շատէ յանապական վի-
րին օդոյն՝ առնուցումք զդիտու-
թիւն ի վրկութիւն անձանց եւ
ի փառս ամենայարդի եկեղեցւոյ։
Ասաի եւ բաղում տարբ պաշ-
տօնեայքն զուարթութեամբ կա-
տարեցեն զտպաս վիճակին իւր-
եանց, ի փառս Հօրն բարերեցուն.
ուր ընդ նմին տարբ Երրորդու-
թիւն ցնծացեալ բերկրեցի յան-
տրտմական յիւրում էութեան։

ԱՌԱՋԻՆ ՅԵՂԱՆԱԿ

Ժամանակիցն

Աչք որովհետեւ ընկալաք զՀրաման պատուիրանի յանձնախոնհարքոյդ բնութեանդ, սկսցուք ասել ի սկսանել. թէ էակ եւ ոչ յօժարելեմբ զիշխանութիւն մերոյ ազգիս ոչնչել։ Ահա ոչ ըստ կամաց արտաքսարկիր տրովք ճառագրեմբ զբազում հարուածան՝ յորում պատահեցաք եւ մեք իսկ ականատես լինելով։

Զանձն ի բառնալ ազգին Արշակունեաց, տիրեցին աշխարհիս Հայոց ազգն Սասանայ պարսկի, որ վարէր զիւր իշխանութիւնն օրինօք մոգուցն. եւ բազում անգամ մարտնչէր ընդ այ-

նոսիկ՝ որոչ ընդ նոսին օրինօքն մնանէին, սկիզբն արարեալ յամաց Արշակայ արքայի որդւոյն Տրդատայ, եւ կատէր մինչեւ ցամիս վեցերորդ Սրտաշրի արքայի Հայոց, որդւոյն Վռամշապհոյ։ Եւ երբեք զնա եւս մերժեաց ի թագաւորութենէն, ի նախարարացն Հայոց անկանէր թագաւորութիւնն. զի թէպէտ եւ զանձն յարդուն Պարսկաց երթայր, սակայն այրուձին Հայոց բոլանդակի ձեռննախարարացն առաջնորդէր ի պատերազմի։ Վասն որոյ եւ աստուածպաշտութիւնն բարձրագլուխ կամակարութեամբ երեւելի լինէր յաշխարհին Հայոց, ի սկզբանէ տէրութեանն Եառհոյ արքայից արքայի մինչեւ ցամիս երկրորդ Յազկերտի արքայից արքայի՝ որդւոյ Վռամայ, զոր եդիս առաքեալ իւր գործակից, եւ զամենայն մեր եր-

եալ թոյնան թաւիւց իրոյց, եւ ելից զնա իրրեւ զպատկանողսն դեղեալ նետիւք եւ սկսաւ եղկելւոյ ածել անօրէնութեամբ. պռոզանայր, եւ զառալով հոգ հանէր ընդ չորս կողմանս երկրի, եւ թշնամի եւ հակառակորդ երեւեցուցանէր իւր զհաւատացեալսն ի Քրիստոս, եւ նեղեալ տագնապէր անխաղաղասէր կենօք։

Քանզի յայժ սիրելի էր նմա խռովութիւն, արիւնհեղութիւն. վասն այնորիկ յանձն իւր առ բարերեր, եթէ յո՛ թափելոյ ընդ զառնութիւն թիւանից, կամ՛ ուր բացատրելոյ զբազմութիւն նետից, եւ առ յայժ յիմարութեան իրրեւ զգազան մի կատաղի յարձակեաւ ի վերայ աշխարհին Յունաց. եհար մինչ ի քաղաքն Մծբին, եւ բազում գառառս Յունաց առեալ առպատակս,

եւ զամենայն նիւթեցիս հրճիգ արար. կուռեայ զառաւ եւ զդեր, եւ ահարիկ արար զամենայն զօրս աշխարհին։

Իսկ երանելին Թէոդոս կայսր քանզի խաղաղասէր էր ի Քրիստոս, ոչ կամեցաւ եբանել ընդառաջ պատերազմաւ. այլ այր մի Անատոլ անուն, որ էր նորա սպարապետ արեւելից, առաքեաց առնա բազում զանձիւք։ Եւ արք Պարսից, որք վախճացեալ էին վասն քրիստոնէութեան եւ էին ի քաղաքի կայսերի, կալաւ եւ ետ ի ձեռս նորա։ Եւ զամենայն զոր ինչ ասաց ի ժամանակին՝ կատարեաց ըստ կամաց նորա, եւ արգել զնա ի բազում բարկութենէն, եւ դարձոյց անդրէն յիւր քաղաքն Տիգրան։ Եւ երբեք եւս անօրէն իշխանն եթէ յայղկացաւ չարութիւն նորա, սկսաւ այլ եւս խորհուրդ

յաւելուլ, իբր ոչ զի ի հուր բորբոքեալ յաւելով բազում նիթս ի յայտից: Զանգի ասասի տակաւ մի կամաձոռն էր՝ անտի անընկիւղ հաստատեցաւ. վասն այնորիկ զրդուեցոյց զրպտեան ի տեղի ասէն զրիստոնէից, էր՝ զոր բանիւք ապատնալեօք, էր՝ զոր կապանօք եւ տանջանօք. եւ էր զոր չարաչար մահուամբ վախճանէր: Զաւիշտակութիւն առնէր ընդ ից եւ արարոց, եւ մեծաւ անարգանօք տանջէր զամենեսեան: Եւ իբրեւ տեսանէին զրպտեալ զրպտեացն ի բազում կրակունս, ի խորհուրդ կոչէր զպաշտօնեայս ձուխտակրելոյն՝ որք կապեալ էին ի կռապաշտութիւնն անուծանելի հանդուցիւք, վառեալք եւ չեռեալք իբրեւ զհնոց առ այրել զուխտ տեղի եկեղեցւոյ:

Զանգի էին խակ այնպիսիքն բնակիլ ի կեանս հրեանց իբրեւ

ի թանձրամած խաւարի, եւ ոչի
քըն արդելաք ի մարմնի իրրեւ
կկենդանի ի գերեզմանի, յոր
ամենեւին չծագէ նշոյլ աւրք
լուսոյն Քրիստոսի։ Նա եւ արջ
օրհասականք ընդ վախճանել
ընչոյն հզօրագոյնս կուռին. յորոց
եւ իմաստունքն տեղի տուեալ
վախչին ի նոցանէ։ Սկսալ ինձ
եկեալ հասեալ է վախճան տէ-
րութեանն. եթէ հարկանին՝ չըզ-
գան, եւ եթէ հարկանեն՝ չիմա-
նան. եւ իրրեւ ոչ գտանի արտա-
քին թշնամի, ընդ անձինս իւր-
եանց մարտեղեալ կուռին։ Ոդէպ
խակ ելանէ բան մարգարէին ի վե-
րայ նոցա. «Սկր, ասէ, առ քա-
ղաքացի իւրում չրջեսցի եւ կերի-
ցէ զկէս անձին իւրոյ։» Նման
սմին եւ Տէրն ինքնին ասէ.
«Ամենայն տուն եւ թագաւորու-
թիւն՝ որ յանձն իւր բաժանի,
ոչ կարէ կալ հաստատուն։»

Արդ զի՞նչ կոծիս, զի՞նչ մղկիս, զի՞ այրիս, զի՞ բորբոքիս, զի՞նչ ոչ չկայանիս. զի՞նչ կոչես ի խորհուրդ գայնոսիկ՝ որոց զոգիսն ձեր ի ձէնջ քաղեալ՝ հանեալ է զանապականդ յապականութիւն, եւ զապականելի մարմինդ զէշագարշ արարեալ իրրեւ զայիր մեռելոսի ի բաց ընկիցեալ։ Ասացէն զայդ կամիս՝ զի ծածկեացի խորհուրդն աստուածութեան. աեաչիր յորժամ յայտնեացի, ապա գիտասցես զելս կատարածի պատմի։

Ասեն մոգքն. « Արքայ քաջ, աստուածքն եառնն քեզ զոյթրութիւնդ եւ զյաղթութիւն. եւ ոչ ինչ կարօտեն նոքա մարմնաւոր ուժութեան. բայց եթէ իմ օրէնս զարձուցանես զաւետեացն ազգս եւ ապինա՝ որ են ի տէրութեան քումմ, յայնժամ եւ աշխարհն Յունաց հնազանդեսցի

մոյն ընդ օլինաք քամք։ Սրդ պրանս գայսոսիկ վաղվաղակի կատարեա դու, արքայ. զօր գումարեա եւ գնաց կազմեա, խաղա գնա դու յաշխարհն Հուշանայ. եւ գամենայն ապա ժողովեա եւ անցուսո Պահլ դուռն ի ներքս. եւ դու անդէն արա քեզ բնակութիւն։ Յորժամ արդելուս եւ վակեա գամենաւեան ի հեռաւոր օտարութեան, կատարին խորհուրդք կամայ քոց. եւ որպէս երեխա մեզ ի գենիս մերում՝ սիրես դու եւ երկրին Հուշանայ, եւ Յոյնք իսկ ոչ եղանեն ընդ քո իշխանութիւնդ։ Այլ մխայն գտանդ քրիստոնէից բարձ ի միջոյ »։

Հաճոյ թուեցաւ խորհուրդն Թագաւորին եւ մեծամեծացն, որ էին ի նմին բանի. հրամէր տակս գրէր, պնդագեսպանն արձակէր գամենայն տեղիս ան-

թութեան իւրոյ։ Եւ այս է պատճէն հրովարտակին.

«Առ ամենայն աղգս տէրութեան իմոյ Արեաց եւ անարեաց, բազմացի ի ձեզ ողջոյն մարդասիրութեան մերոյ. զուք ողջ լերուք, եւ մեք մեզեն ողջ եմք ղիցն օգնականութեամբ։

«Առանց զձեզ ինչ աշխատատանելոյ խաղացաք գնացաք յերկիրն Յունաց, եւ առանց զրծոյ պատերազմի սիրով մարդասիրութեամբ նուաճեցաք զամենայն երկիրն մեզ ի ծառայութիւն։ Զուք զբարի գնուտ ածէք, եւ անապատ լերուք յուրախութեան բայց բան զայս կատարեցէք վաղվաղակի, զոր ասեմքս։

«Մեք ի մտի եդաք անվրէպ խորհրդով խաղալ գնալ յաշխարհն արեւելից, ատուածոյն օգնականութեամբ զարձուցանել ի մեզ զտէրութիւնն Քուշա-

նաց. դուք իբրեւ զհոտ ախտա-
կիս զայս տեսանէք, անխուսան
վտիտակի այրեաձի դուսարե-
ցէք առաջի քան զիս, յանդիման
լերուք ինձ յԱպար աչխարհին։»

Ընտ այսմ պատճենի հրովար-
տակ եհատ յաշխարհն Հայոց, ի
Վրաց եւ յԱղուանից եւ ի Լմի-
նաց, ի Ծաւդէից եւ ի Կորդուաց,
յԱղձնեաց եւ բազում այլ տե-
ղեաց հեռաւորաց, որոց ոչ էին
օրէնք երթալ զայն ճանապարհ
յառաջ ժամանակաւ։ Գունդ կազ-
մէր ի Հայոց մեծաց զաղատ եւ
պազատորդի, եւ յարքունի տա-
նէ զոստանիկ մարդիկ. ընտ նը-
մին օրինակի ի Վրաց եւ յԱղուա-
նից եւ յաշխարհէն Լմինաց, եւ
որ այլ եւս ի կողմանց կողմանց
հարաւոյ մերձ ի տահմանս Տամ-
կաստանի եւ ի Հոռոմոց աշխարհն
եւ ի Կորդուաց եւ ի Գղզաց եւ
ի Ծաւդէից եւ յԱրղնարդխան,

ագք էին աւետեաց հաւատացեալք ի մի կամ-ակից առաքեալական եկեղեցի։

Եւ անհետութիւն ոչ պիտացեալ պերճութիւն միոյ թագաւորին՝ իւրացին զնացին յիւրաքանչիւր աշխարհս լքմամեմբեան եւ անորսուամ խնդութեամբ եւ սիրատերխորհրդով, կատարեալ զսպաս պիտուրութեան անբիծոյ վաստակովք, Քարձին եւս ընդ իւրեանս սուրբ կամակատարն բազում պաշտօնէութիւք եւ բազմազան քահանայիւք՝ Այլ հրաման տուեալ այնորհի՝ ոչ իրրեւ յանկատուխ իւնկենայ, այլ իրրեւ ի վճարումն վախճանի. յանձն առնելով վարձս ագնի եւ գնարմինս։ Չի թէպէտ եւ իւրհուրդ թագաւորին չէր յայտնեալ նոցա, սակս եւ կարծիք ի մտի էին առնեցուն. մանաւանդ իրրեւ բնկեալ տեսին

պէտութիւնն Յունաց առաջի նորա՝ յոյժ հարեալ խոյեցան ի խորհուրդս իւրեանց։

Բայց քանզի պատուիրանապահք էին սուրբ պատուիրանացն Աստուծոյ, հանապազ յիշէին զպատուիրեալն ի Պաւղոսէ, եթէ «Ըստայք հնազանդ լերուք տերանց ձերոց մարմնաւորաց. ոչ աւուրս հաճոյս, եւ առ աչս աչառելով, այլ սրտի մօտքծառայել իբրեւ Աստուծոյ, եւ ոչ իբրեւ մարդկան. քանզի ի Տեառնէ է հատուցումն վաստակոց ձերոց։» Ըստ ամենայնիւ այսու բարեմտութեամբ յուզարկեալք յաշխարհէ եւ յանձն եղեալք սուրբ Հոգւոյն, յանդիմանէին ընդդէմ ամենայն պիղծ պատկերաց, եւ զամենայն պատրեալ խոտոր հասից նորա։ Յոյժ ուրախ լինէր թագաւորն իմանալ այն եթէ կայ ոմն ելեալ ի Յունաց հաւատք կատ-

ՀԱՅԿԱԶՅԱՆ

ծնաց նորա. եւ սկսաւ նոքին ընդ նմա գոյն ինչ որ պաշտօնեայքն ամբարշտութեան նորա խրատեցին։

Այլ երբեք եռեր թագաւորն զանձնայնասիրութեան եւ զբռնութեան գնդի բարբարոսաց, որք արտ մուք եկեալ էին ի վաստակ ալքունի, առաւելապէս ուրախ եղեւ առաջի մեծամեծացն եւ ամենայն բազմութեան զօրաց իւրոց։ Ի վերին երեսս թագուցանէր զկամս միտացն իւրոց, եւ ակամայ առաւելապէս պարգեւէր զնոսա։ Նաեւ զոմն գնաց մխանդամայն ի վերոյ տէրութեանն Հոնաց աշխարհին, որ Քուշանս անուանեն, եւ զերկեամ մի կռուեալ՝ ոչ ինչ կարաց ազդել նոցա։ Այլ առձանկեաց զմարդիկան յիւրաքանչիւր տեղիս, եւ զայլան ինոցա տեղիս ժողովանակ առ իւր կոչեաց նո-

վին պատրաստութեամբ։ Եւ այսպէս ամ յամէ տօնորութիւն կարգեաց, եւ իւր անդէն քաղաք բնակութեան չինեաց. սկսեալ ի չորրորդ ամէ տէրութեանն իւրոյ մինչեւ յամն մեռանելոյդ թագաւորութեանն։

Եւ իրրեւ եռես եթէ հաստատուն կացին Հռոմք յուխտին իւրեանց զոր եդին ընդ նմա, եւ դաշտարեցին Պայլնդուրք ելանել ընդ պահակն Ձորայ, եւ յամենայն կողմանց խաղաղութեամբ բնակեաց աշխարհն նորա, եւ ինեղ եւս էարկ զթագաւորն Հռոմայ, քանզի աւերեաց զբազում գաւառս նորա, առեւտուրս առաքեաց ընդ ամենայն աստուչանս աշխարհին իւրոյ. ցլուք սպիտակօք եւ գիսաւոր նօխազօք առատացոյց զղհս կրակի, եւ խնս առ խնս թանձրացոյց անդադարութեամբ ըղ

պաշտօն պղծութեանն խորհուրդ-
սակք եւ պատուով մեծարեաց
զրապուսն ի մոգից եւ զրազմա-
գոյնս ի մոգապետաց։ Ետես հը-
րաման յարիշտակել զքրիստոնէից
գլուխս եւ պատուաստս, որք
էին ի մէջ Պարսից աշխարհին։

Եւ այսպէս հպարտացաւ բար-
բարոսն ի միտս իւր, ի վեր քան
զհարկ կային բնութիւն ընդվզե-
ցեալ ապարատանէր, ոչ միայն
յիրս մարմնական պատերազ-
մացն, այլ մեծ ոմն գինքն կար-
ծէր քան զբնութիւն հայրենի
կարգին. վասն այնորիկ կեղծա-
ւորութեամբ թագուցանէր գին-
քըն ըստ կարծեացն, եւ որպէս
երեւէր իմաստնոցն՝ յանմահից
ինն կարգի դնէր գինքն։ Եւ յոյժ
էր ցաւագնալ ընդ անունն Քր-
իստոսի, յորժամ լսէր թէ տան-
ջեցաւ, խաչեցաւ, մեռաւ եւ
թաղեցաւ։

Եւ իբրեւ այսպէս օր ըստ օրէ ի սոյն միտս ցնորեալ դանդաչէր, մի ոմն մանկտոյն ի նախարարացն Հայոց ընդդէմ բանս եւս եւս ասէ. «Արքայ քաջ, դու ուսոյ գիտես զայդպիսի բանս խօսել զՏեառնէ։» Եւ պատասխանի թագաւորն եւս ասէ. «Իմ խակ առաչի ընծայեցան զգիրս մոլորութեանն ձերոյ։» Եւ պատասխանի անդրէն պատանին եւս ասէ. «Ընդէր, արքայ, զայդ վայր միայն եռուր ընթեռնուլ. այլ յառաջ եւս մատո զկարդացուն, եւ լսես անդ զյարութիւնն, զյայտնութիւնն աւրացուն, զվերացումն յերկինս, զնստեալն ընդ աջմէ Հօր, զխոստումն երկրորդ գալստեան՝ ըզհրաշակերտ յարութիւնն առնելով բոլորեցուն. զհամառօտ հաւուցմանն արդար դատաստանին։» Իբրեւ լուաւ զայս թա-

գաւառն, ի խոր խոցեալ՝ վէր ի վերոյ ծիծաղեցաւ եւ ասէ. «Ա-մենայն այդ խաբէութիւն է։» Եւ պատասխանի դինուորն Քրիստոսի եւ ասէ. «Եթէ հաւատարիմ են քեզ մարմնաւոր չարչարանքներս՝ հաւատարմագոյն եւս լինի քեզ երկրորդ ահաւոր գալուստն նորա։»

Եւ զայս լսելով թագաւորին՝ բորբոքեցաւ իրրեւ զհուր հնոցին ի Բաբելոնի, մինչ եւ իւրքն իսկ անդէն դեռ եւս իրրեւ զքաղդէացիսն սրճեցեալ լինէին։

Յայնժամ զբոլոր բարկութիւն սրտմտութեանն եհեղ յայրն եւ բանեալ՝ տրամանեաց էր Վարդին։ Կապեալ ոտիւք եւ ձեռօք զերկեամ մի տուեալ ի չարչարանս, եւ հանեալ ի բաց զերեսաթիւնն ի նմանէ՝ ընդունէր զվճիռ մահու։

ԵՐԿՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

Բուցն պատահումն չխեմնէն առնելիս

Ոմոն ասէին թուլցեալ են յերկնաւոր առաքինութենէն՝ որք ընդ ահս անկեալ է բնութիւն մարմնոյ. յամենայն հոլմոյ շարժի եւ յամենայն բանէ խառնի, եւ յամենայն իրաց պղտոր. երազոտի է այնպիսին ի կեանս իւրում, եւ յանդիման իրուսաւն յուզարկի ի մահուան իւրում։ Որպէս եւ ասաց ոմն ի հնոցն՝ մահ ոչ իմացեալ՝ մահ է, մահ իմացեալ՝ անմահութիւն է։ Որ զմահ ոչ գիտէ՝ երկնչի ի մահուանէ, իսկ որ գիտէ զմահ՝ ոչ երկնչի ի նմանէ։

Եւ այս ամենայն չարիք մտանեն ի վերս մարդոյ յանառակ-

նութենէ։ Կայր պրէլի ի հատուցման մեղացն արեգական՝ եւ տղերութեան ի պրկի ի կատարեալ կրնոց։ Լաւ է կայր աչօք քան կայր մտօք։ Որպէս մեծ է հոգի քան զմարմին՝ այսպէս մեծ է տեառնորդութիւն հոգւոց քան զմարմնոց։

Եթէ ոք կարի առաւելեալ իցէ աշխարհական մեծութեամբ եւ մտօք ի ազգատոհմէն, այնպիսին ողորմելի է քան զբոպոսն. որպէս եւ տեառնեայքն խակ՝ ոչ միայն ի տիեզերս մարդիկ՝ այլ եւ յոյժ մեծն է քան զամենայն։ Թագաւոր եթէ ոչ ունի զիմաստութիւն ի ամենայնի իր, ոչ կարէ ի վիճակին իւրում վայելուչ գոլ։ Խակ եթէ առ մարմնոյն այսպէս, որչափ եւս առաւել առ հոգեորսն։ Որպէս մարմնոյս հոգի է կենդանութիւն, խակ մարմնոյ եւ հոգւոյ միտք են կառավարք. եւ որպէս առ մի

մարդ՝ այսպէս առ բոլոր աշխարհս։ Թագաւոր ոչ միւսն տայէ պարտիս՝ այլ եւ որոց եղեւ պատճառք ի կորուստ։

Բայց մեք թէպէտ եւ ոչ ունիմք հրաման քարոզել զիշխանն, բայց եւ ոչ զուարք կարեմք լինել՝ եւ այնմիկ՝ որ աստուածաւանդն լինիցի։ Այլ զանցս իրացն պատմեմք որ ի նմանէ ընդ առաքեալսն էանց, եւ ոչ դանդաղիմ. ոչ քարոզ աստէր մըտօք, այլ ճշմարտութեամբ զեւս իրացն ասելով ոչ լռեցից։ Ոչ ի կարճ ընդարձակել, եւ ոչ ի լուր զարթուցեալ. այլ Ես ինքնին անձամբ անդէն ի տեղւոջն պատահեցի եւ տեսի. եւ լուայ զձայն բարբառոյ յանդգնարար խօսելով. իբրեւ զհոլմ աստիկ՝ կի բախիցէ զծով մեծ, այնպէս շարժէր եւ աստանէր զանհնային բազմութիւն զօրացն իւրոց։ Եւ

հանդէս առնէր ամենայն ուսմանց, եւ անդամէր զնդութեան եւ զքաղաքականութեան եւ զամենայն ուսմունս աշխարհին իւրոյ։ Արկանէր ի ներքս եւ զքրիստոնէութեան կենդանարութեանէ, եւ առնէր զայրանալ մեօք. «Հար, ցնէք, քննեցէք, տեսէք. թող որ լաւն է ընտրեալ կալցուք։» Եւ տեսեալ որ ինչ ի մեզն էր՝ զի վարձատուին կատարեցի։

Իսկ ի կողմանց կողմանց քրիստոնեայքն որ ի զօրսն էին՝ խնացան զմարհուրդն որ ծածուկ վառեալ բորբոքէր, եւ կամէր հրդեհել զերկին եւ զդաշտս առ հասարակ։ Ձեռան եւ նոքա անձամենան հրոյն, եւ առատապէս պատրաստեցան առ մարտնչութեան գալոյն մեքենայիցն։ Սկսան այնուհետեւ բարձր բարբառով, աղիսաւոք եւ երդումք հոգեւորք եւ անճառայծառ

վարդապետութեամբ յայտ յանդիման մեծի բանակին զպաշտօնն ցուցանել. եւ աներկիւղ առանց զանգիտելոյ՝ ո՛ր եւ երթայր առնոսա ուսուցանէին կամակարս։ Եւ Տէր յաջողէր նոցա նշանօք եւ արուեստիւք. քանզի բազում հիւանդք ընդունէին զբժշկութիւն և հեթանոսական զօրուն։

Իսկ անօրէնն իշխանն երբեք զխոպոպ եղէկ յայտնեցաւ խորամանկութիւն խորհրդոյն, եւ պատրաստեալ հուրն՝ մինչչեւ ուրուք ի նա մտչեալ՝ վառումն նորա յայտնի լինցաւ երկիւղածացն Աստուծոյ, ակաւ ծածուկ նեղութիւք լցուցանել զմիտս իւրոյ չարութեանն. եւ անբժշկական վէրս հոգիս եւ ի մտրմինս առաքէր։ Վերթ չանգիտէր զալարէր երբեք զօճիս ունաւոր, մերթ պարզէր զոչխէր երբեք զառիւծ

զայրացեալ. գերլոյր եւ տապալէր երկրի մօք. զիարհաւրդս կամացն կամէր կատարել, Քանդի ձեռն արկանել եւ առնել ոչ կարէր, —վասն զի ոչ էին համաձայնել ի միում վայրի առնեմ,— ակաա այնուհետեւ յառաջ կոչել զկրաերս յաւազաց եւ զանարգս ի պատուականաց եւ ըղ ոգեաս ի զիանոց եւ զանարիս ի քաջ արանց. եւ զի մի միթէ ասիցեմ, այլ զամենայն արժանաւորան յետս տանէր. մինչ եւ զհայր եւ զորդի քակէր ի միաբանից.

Եւ թէպէտ ընդ ամենայն ազգս առնէր զանկարդութիւնա զայս, առաւել ընդ Հայոց աշխարհին մարտնչէր. քանզի տեսանէր զնոսա կերպարդեալս յառաջաժպաշտութեան. մանաւանդ որք էին յազգէ նախարարացն Հայոց, եւ անմեղութեամբ ա-

նէին զսուրբ քարոզութիւն առաքելոցն եւ զմարգարէիցՊատուիրեր զոմանս ի նոցանէ ոսկւով եւ արծաթով, եւ զբազումս այլով եւս առաւ պարգեւօք. իսկ զոմանս ի գարակօք եւ մեծամեծ պնդօք, զոմանս պատուով եւ իշխանութեամբ մեծամեծօքն եւ այլ եւս ուրուք յոյս ոչ ունէր առնել դնել. եւ այսպէս հրապուրէր եւ յորդորէր հանապազ. «Եթէ միայն, ասէ, զօրէնս մոգութեանն յանձին կալջիք, եւ զձեր մեղս թողութիւնդ արտի մօտ դարձուցանիցէք ի ճշմարտութիւն երեւելի մերոց դիւցազնական օրինացս, ի մեծութիւն ես եւ յաւագութիւնս հասուցից հաւասար իմոյ սիրելի նախարարացս, նա առաւել եւս զանցուցից»

Եւ այսպէս կենդանութեանբ խոնարհեցուցանէր զինքըն առ ամենեսեան; խօսելով

ընդ նոսա ի պատճառս սիրոյ, զի խորամանկութեամբ որում մարթասցէ զնոսա ըստ առաջին խորհրդականացն խրատուց։ Եւ զայս առնէր սկսեալ ի չորրորդումէն մինչեւ ի մատանեւորդումն իւրոյ տէրութեան։

Եւ իրրեւ եառ եթէ ոչինչ յարդեցաւ ծածուկ հնարագիտութիւնն, այլ ընդդէմ ելոյ պատերազմն զօրէին— քանզի առաւել զբռիատանկութիւն՝ որ օրէցն զօր յորդեալ տարածանէր ընդ աւերեալն կողմանս հեռաւոր ձանապարհին ընդ որ ինքն անցանէր,— սկսաւ հաշել եւ մաշել եւ հատուածել յոտից հանել։ Յայնմհետէ սկսաւ զծածուկ խորհուրդն. եւ հրամայ բարձր բարբառով եւ ասէ. «Աւաղն ա՛յդ եւ վեղո՛ւք՝ որ են ընդ իմով իշխանութեամբ՝ դադարեցան յերեսաքանչիւր մերոց օրինաց, եւ

միայնոյ եկեղեցին յերկրպագութիւն արեգական, զհայ մատուցանելով եւ ատտուած անուանելով, եւ ապաս ունելով կրակին. եւ ի վերայ այսր ամենայնի եւ զնոգութեանօրէնս կատարելով, մի՛ ինչ ամենեւին պակաս առնէին»:

Զայս ասելով քարոզկարդայն խնճի կատաւանին, եւ ապատաւէր տատիս ի վերայ դնէր ամենեցուն. եւ զնապան տխրատ արձակէր յամենայն ազգս հեռատս, զորմն պատուէր հրամանի առ ամենեսեան արկանէր:

Արդ ի սկզբան երիտասանեորոյ ամի թագաւորութեան իւրոյ՝ զունդ զօրաբէր անհամար բազմութեամբ, յարձակեալ հասանէր յերկիրն Թէսողական:

Զայս տեսեալ թագաւորին Տուչանայ՝ ոչ հանդուրժէր ընդ

առաջ եկանել նորա պատերազմաւ. այլ խոյս տուեալ ի կողմանս ամուր անապատին, թագաւորեաց տարիս հանդերձ ամենայն զօրօքն իւրովք։ Եւ ապա առաքեաց զրճակիչսն գաւառաց, տեղեաց, վայրաց. առնոյր զբազմութիւն բերդս եւ զքաղաքս, եւ կուտէր զղերին, զառ եւ զոչխար եւ զեաւար, ածէր հասուցանէր յերկիր իւրոյ տէրութեանն։ Եւ անդ այնուհետեւ չկարացին եղեալ ինոյն խորհուրդս՝ հաստատել ի կարծիս մարտութեանն, առեալ ցպաշտօնեայս տէրտէրութեանն. «Չինչ հասուցուք մեք առաւածոյն վրէժխնդրել այս մեծի յանդգնութեանս՝ որ ոչ ոք կարաց եղանել ընդդէմ մերոյ պատերազմաւ»

Յայնմ ժամանակի առհասարակ մարք եւ քաղեայք բարձին զճայնս իւրեանց միաբանեալ

առնէ. « Առուածքն որ եւտուն քեզ զտէրութիւն եւ զյաղթութիւն ի վերայ թշնամեաց քոց, ոչինչ կարօտ են խնդրել ի քէն յերեսելի պատուականացս, այլ պի բարձցես զամենայն ոսմունս մեղութեան մարդկան, եւ ի-մի դարձուսցես օրէնս զրադաշատական պատուիրանին։ »

Հաճոյ թուէր բանն առաջի թագաւորին եւ ամենայն մեծամեծացն, մանաւանդ որ էին առաջակայք օրինացն։ Խորհուրդ ի մէջ առեալ յաղթէր խրատուն.

Անդէն ի ներքոյ Պահլ զրանն արձակեալը զբազմութիւն այրուձիոյն Հայոց եւ զՎրաց եւ զԱղուանից, եւ զամենեցուն՝ որ էին հաւատացեալ ի սուրբ աւետարանն Քրիստոսի։ Եւ հրաման տուտիւ զնոսա պատերազմացն առնէին՝ եթէ որ յաղթեալը առ մեզ գայցէ՝ թողցեն. իսկ յաղթելոյ յա-

բեւմուտս անանց լիցի Հանապարհ։

Եւ իբրեւ արձել եւ վանիցայ զնոսա յանմուր եւ յանել գառապլուն,—եւ յիրաւի առցի առնել եւ անել, քանզի չէք անդ տեղի վախտաի եւ թաքստի, վանդ զիշուլկանակի թշնամիք ենքնակեալ—, յայնմ ժամանակի ձեռն արկանէր ի նոսա, մեծաւ չարչարանօք եւ պէս պէս տանջանօք վատթարէր զբաղումն ի նոցանէ, եւ ատիպէր ուրանալ զՔրիստոս Աստուած եւ խոստովանել զերեւելի տարերս։ Իսկ զօրականքն առհասարակ զեղեցիկ խորհրդով, քաջապէս զօրութեամբ միաբան աղաղակէին եւ ասէին. «Վկայ են մեզ երկինք եւ երկիր, ոչ երբէք հեղգացեալ եմք յարքունի վաստակս, եւ ոչ խառնեալ վաստթիւն ընդ արտթիւն քաջա-

թեան. ի զուր եւ անողորմ են հարուածքս ի վերայ մեր։»

Եւ բազմանայր գոչումն աղաղակի նոցա, մինչեւ ինքնին թագաւորն ակնառեալներ իրացն յանդիմանութեան, եւ անդէն վաղվաղակի երդմամբ հաստատեր եւ ասէր. «Ոչ թողացուցից ձեզ, մինչեւ կատարեսջիք զամենայն կամս հրամանաց իմոց։»

Եւ ահա իշխանութիւն առեալ չարաչար սպասաւորացն, զչորս զինուորան ի բուն սեաւգացն մատուցին ի մորճութիւնս տանջանաց։ Եւ զառաջեւս դառեալ բազում հարուածովք, նովին կապանօք անցուցին ի տեղիս արգելանին։ Իսկ այլոցն խաբէութեամբ առ ժամանակ մի թողութիւն արարեալ, եւ զամենայն ինաւուն պատճառս արկանէր զկապելովքն. եւ զայս առնէր սատանայական խրատուն։

Իսկ յետ երկոտասան աւուր հրամանն այր ընթրիս գործել առաւոտ-եամբ եւ աւելի քան զաւուրց սովորութիւն. եւ կոչէր զբաղումն ի պինաւորական քրիստոնէից։ Եւ ի ժամ գահուն պատրաստութեան վերաքանչիւր աւգի չնորհէր նոցա զբաղմանկանին. եւ սիրով խոնարհութեամբ խօսէր ընդ նոսա ըստ առաջնում կարգին, զի թերեւս հաւանեսցին ուսել զմիս զոհեալ՝ զոր ոչ էր երբէք օրէն ուսել քրիստոնէից։ Երբեմն ոչ կալան յանձին ամենեքեան, ոչինչ կարի սոխակաց, այլ հրամայեաց մատուցանել նոցա զսովորական կերակուրն, եւ առաւել պինեօքն յաւելոյր ի տաճարին պաշտամունք։

Եւ անտի երբեմն ի դուրս ելին ի տրահն արքունի, արկելին զտանն ի նոցանէ ձեռս յետս կա-

պելով, եւ զխոնջանուն կընքելով. եւ զդուշութեամբ պահէին՝ էր որ զերկուս աւուրս, եւ էր որ զերիս ։ Բազում եւ այլ եւս յանարժան հարուածս չարչարէին, զոր ոչ ընդ գրով իսկ արժանի համարեցաք արկանել։ Եւ զոմանս ի նոցանէ ընդ քարշ վարէին յօտարութիւն յայնուանական պատուոյն անարգեալ։

Եւ դունդս դունդս դարձեալ գումարէին ի նոցանէ յերկիր հեռաստան՝ յամուրս անապատին ի մարտ պատերազմի թշնամեացըն արքայի. եւ բազմաց իսկ անդէն հասանէր վախճան մահու արտ։ Եւ զամենեցունց ըզկարգեալ թոշակն նուազեցուցանէին, եւ քաղցիւ եւ ծարաւով տառապեցուցանէին զնոսա եւ ձմերոցի տեղիս զդժնեայ վայրան հրամայէին նոցա. եւ անարգս եւ վատթարս յաչս ա-

ձեռնեցուն զնոսա ցուցանէին։

Իսկ նոքա առ սէրն Քրիստոսի յոյժ խնդութեամբ ընդունէին զամենայն չարչարանսն՝ վասն մեծի յուսոյն որ առաջի պատրաստեալն կայ պատուիրանապահ հաւատարմացն։ Որչափ չարութիւն զանարգութիւնն բազմացուցանէր, նոքա եւս քան զեւս զօրանային ի սէրն Քրիստոսի. մանաւանդ զի բազումք ինացան զդիւրս սուրբս ուսեալ էին ի մանկութենէ, այնու զանձինս մխիթարէին եւ զընկերսն քաջալերէին, եւ աշխարայ զպաշտօնն ունէին եւ բազմացուցանէին։

Վասնորոյ եւ բազումք ի հեթանոսաց՝ որոց հեշտ եւ ցանկալի ձայնն թուէին, քաջալերէին զնոսա, եւ ասէին բանս մխիթարութեան, իբրեւ եթէ լաւ էին մարդոյ մահու չափ ճգնել՝ քան յայդպիսի օրինաց ուրանալ։

Բայց սակայն թէպէտ եւ նոքա առ սէրն Քրիստոսի յոյժ պըատրաստեալք խնդային ըստ նոյնքին մարդոյն, արտաքին տեսիլն կարի ողորմ էր յօտարութեանն։ Այնպիսի պատուական պինուորութիւն հասեալ էր իշատաչուք անարգութիւն, եւ հայրենի ազատութիւնն չարաչար կայր ինծաւայութեան մարդատիրող բռնաւորին, որ եւ ըստ հեթանոսաց օրէնս անցանէր արիւնհեղութեամբ. եւ ամենեւին չկարծէր՝ թէ գոյէ այսր ամենայնի վրէժխնդիր յերկնից։

Նա եւ ոչ գերիշխաւոր վատասիս ուրուք յիշէր. եւ որ մեծն քան զամենայն է ըստ մարմնաւոր կարգի, քանզի դոյին ունէք ի նախարարացն Հայոց՝ որոց գերբարս նորահանուցեալ էր մայրենի կաթնամբն իւրեանց, առաւել քան զամենեսեան՝ գնոսայ դատեր։

Եւ յայսքանէնայնէ վերայայլ եւս չարութիւն խորամանկեաց Չմի ոմն ի հաւատարիմ ծառայից իւրոց ի գործ առաքէր յերկիրն Հայոց, որում անուն էր Վենչապուհ. որ եկեալ հասեալ հրամանաւ արքունի, զողջոյն բերեալ զնեծ թագաւորին, եւ խաղաղասէր կնճռատրութեամբ աշխարհազիր առնելով ամենայն երկիրն Հայոց ի թողութիւն հարկաց եւ ի թեթեւութիւն ծանրութեան պղեւճիոյն, թէպէտ եւ ի վերին երեսս կնճռատրէր, այլ ի ներքոյ խորհուրդ չարագոյն ցուցանէին։

Առաջին, զաղատութիւն եկեղեցւոյ արկանէր ի ծառայութիւն,

Երկրորդ, միայնակեաց քրիստոնեայք՝ որ բնակեալ էին ի վանորայս, ընդ նոսին աշխարհազրավճիռ էարկ։

Երրորդ, զհարկ աշխարհին առաւել ծանրացոյց։

Չորրորդ, զնախարարսն բանտարկութեամբ արկ ընդ միմեանս, եւ յամենայն տանուտրութիւն։

Եւ զայս ամենայն առնէր՝ զի թերեւս զմխարճութիւնն քակտեսցէ, եւ զուխտն եկեղեցւոյն ցրուեսցէ, եւ զմխայնակիւտացն փախուսցէ, եւ զչինականանվատնեսցէ. եւ առ այժ ապրութեանն՝ ակամայ դիմեսցեն յօրէնս մոգուց։

Եւ ևս չարագոյն հինդերորդըն. քանզի որ հաղարապետն էր աշխարհին՝ երբեւ զհայր վերակացու համարեալ էր աշխարհականացն քրիստոնէից. զերդուեաց յարոյց զամբաստանութիւն ի վերայ նորա, եւ հանեալ զնա ի գործոյն՝ փոխանակ նորա ապրեալ աճ յաշխարհն. եւ մեւս

եւս մոգպէտ դասուոր աշխարհին, զի զեկեղեցւոյ փառս աղաւաղեացեն։

Բայց սակայն թէպէտ եւ ամենայն գործքս այս դժնեայ էին, չեւ էր ուրուք ձեռնարկեալ յայտնի յեկեղեցին. վասն այնորիկ եւ ոչ ոք ընդդիմացաւ նմա. թէպէտ եւ էր ծանրութիւն հարկացն։ Քանզի ուստի արժան էր առնուլ հարեւր դահեկան, նոյնչափ կրկնէին եւ առնուին, այնպէս եւ եախտապատաց եւ երիցանց գնէին, ոչ միայն չինաց՝ այլ եւ աւերակաց։ Նա բնաւ ոչ խոկ կարէ պատմել վասն ծանրութեան մըտից եւ ասկից, բաժից եւ հասից, լերանց եւ դաշտաց եւ մայրեաց։ Ոչ լուսո արքունի արժանաւորութեանն առնուին, այլ հինարտար յափշտակելով. մինչեւ ինքեանք խոկ մեծապէս

զարմանային՝ թէ ուստի այս ամենայն գանձ ելանէ՝ զիմիրդ չէն կայցէ աշխարհն Հայաստանեայց։

Եւ իրրեւ տեսին՝ թէ այսու ամենայնիւ չկարացաք ձանձրացուցանել, յայնժամ յայտնապէս հրաման եառուն մոգաց եւ մոգպետաց նաւակ մի գրելըստ ձախտղակի դէնին իւրեանց։ Եւ է պատճէն նաւակին այս։

ՄԻՀՐՆԵՐՍԵՀ վզուրկ, հրամանատար Երան եւ Անեռան, Հայոց մեծաց ողջոյն շատ.

«Դուք գիտաք իք, ամենայն մարդ՝ որ բնակեալ է ի ներքոյ երկնի, եւ ոչ ունի զօրէն դէնի մազդեզն, նա խուել է եւ կոյր, եւ դիւաց Հարսմանոյ խաբեալ։

«Քանզի մինչեւ էին երկինք եւ երկիր, Զրուան մեծն աստուած յաչս առնէր զհազար տա՛,

եւ ասէր. « Թերեւս լինի իմ որդի Որմիզդ անուն, արասցէ զերկին եւ զերկիր: » Եւ յղացաւ երկուս յորովայնի. մի վասն յաչս առնելոյ՝ եւ զնեւան եւս իմաստասեալոյ: Իբրեւ դիտաց, եթէ երկու են յորովայնի, « Ո՛ր վաղ եկեսցէ, ասէ, նմա տացի զթագաւորութիւնս: »

« Իսկ որ էր իմաստասացն՝ պատառեաց զորովայնն եւ ել իդուրս: Ասէ ցնա Զրուան. « Ո՞վ ես դու: » Ասէ. « Որդին քո եմ Որմիզդ. » Ասէ ցնա Զրուան. « Իմ որդին լուսաւոր է եւ անուշահոտ, դու խաւարային ես եւ չարաւէր: » Եւ իբրեւ կարի դառնապէս լալոյ, եւս ցնա զթագաւորութիւնն հաստատ ասէ:

« Իբրեւ ծնաւ զնեւս որդի, անուանեաց զնա Որմիզդ. եհան զթագաւորութիւնն յԱրհ-

ձէ, եւ ետ ցՈրմիզդն, եւ ասէ ցնա. «Ցայժմ ես քեզ յաշտարարի, արդ դու ինձ արա։» Եւ Որմիզդ արար զերկինս եւ զերկիր. իսկ Արհմն ընդդէմ չար գործեաց։

«Եւ այսպէս բաժանին արարածք. հրեշտակք՝ Որմզդի են, իսկ դեւքն Արհմնոյն. եւ ամենայն բարիք որ յերկինից եւ այսր լինին՝ Որմզդի են, եւ ամենայն ՚վնասք որ անտի եւ այսր գործին՝ զայն Արհմն արար։ Ոչնպէս յերկիրս որ ինչ բարի է՝ զայն Որմիզդն արար. եւ որ ոչն է բարի՝ զայն Արհմն արար. որպէս զմարդ՝ Որմիզդ արար, եւ զախտս եւ զհիւանդութիւնս եւ զմահ՝ Արհմն արար։ Եւ ամենայն թշուառութիւնք եւ պատահարք որք լինին, եւ պատերազմունք դառնութեան, չարին մասին արարածք են. Իսկ յա-

ջողութիւնք եւ տէրութիւնք եւ փառք եւ պատիւք եւ առողջութիւնք մարմնոց, զեղեցկութիւնք դիմաց եւ ճարտարութիւնք բանից եւ երկայնակեցութիւնք աւուց, այդ ի բարւոյն առնուն զգոյացութիւն. եւ ամենայն որ ոչ այդպէս է՝ ի նա չարի մասն խառնեալ է։

« Եւ ամենայն մարդիկ մոլորեալ են որ ասեն՝ եթէ « Չհակ Աստուած արար, եւ չար եւ բարի ի նմանէ լինին։ » Մանաւանդ որպէս քրիստոնեայք ասեն՝ թէ « Աստուած նախանձոտ է. վասն թզի մոյ ուտելոյ ի ծառոյն՝ Աստուած զհակ արար, եւ զմարդըն արկ ընդ այնու պատուհասիւ։ » Զայդպիսի նախանձ եւ ոչ մարդ առ մարդ ունի, թող թէ Աստուած առ մարդիկ. զի որ զայս ասէ՝ նա խուլէ եւ կոյր եւ ի դիւաց Հարամանոյ խաբեալ։

« Դարձեալ մեւս եւս այլ մո-
լորութիւն . « Աստուած որ զեր-
կինս եւ զերկիր արար՝ եկն,
ասեն, եւ ի կնոջէ ումեմնէ ծը-
նաւ՝ որում անուն էր Մարիամ,
եւ առն նորա Յովսէփ . » այլ
ճշմարտութեամբ՝ Բանթորակայ
ուրուն եղեալ նա որգի յան-
կարդ խառնակութենէ : Եւ ըզ
հետ այսպիսի մարդոյ մոլորեալ
են բազումք,

« Եթէ աշխարհն Հռոմոց առ
յոյժ յիմարութեան տգիտարար
մոլորեալ են եւ զրկեալ ի կա-
տարեալ դենէս մերմէ, յան-
ճանց պայմանեն զինեան իւր-
եանց . դուք եւս ընդէ՞ր զհետ
նոցա մոլորութեան ցնորիք : Այլ
զոր օրէնս տէրս ձեր ունի՝ զնոյն
եւ դուք կալարուք . մանաւանդ-
զի եւ առաջի Աստուծոյ վասն
ձեր համարս ունիմք տալ :

« Մի՛ հաւատայք առաջնոր-

դաշն ձերոց՝ զոր նաճրացիսդ-
անուանէք. քանզի յոյժ են խա-
բեբայք, զոր բանիւք ուսուցա-
նեն՝ գործովք ոչառնուն յանձն։
«Մխ ուսել, ասեն, ոչ են
մեղք,» եւ ինքեանք ուսել ոչ
կամին. «Ին առնել արժան է,»
բայց ինքեանք եւ հայել ի նա
ոչ կամին. Կարաւմ որ ժողովէ,
ասեն, մեղք են յոյժ,» բայց զաղ-
քատութիւն առաւել քան զոզ
յոյժ գովեն։ Յարգեն զհիչուա-
ռութիւն, եւ պարտաւեն զյա-
ջողուածս. ծաղրաւնեն զանուն
բախտ, եւ զիտաւորութիւն
յոյժ այպանեն. սիրեն զանչըք-
ութիւն հանդերձից, եւ յար-
գեն զանարգս քան զպատուա-
կանս. գովեն զմահ՝ եւ պար-
տաւեն զկեանս. անարգեն զծը-
նունդս մարդոյ, եւ գովեն զա-
նորդութիւն։ Եւ եթէ լսէք գո-
ցա եւ իկանայս ոչ մերձենայք,

աչխարհիդ վախճան վայելաղակի հասանէ։

« Այլ ես ոչ կամեցայ զամենայն ըստ մասանց ընդդրոյ արկանել առ ձեզ. զի բազում այլ ինչ է զոր խօսին դոքա։

Որ չարագոյն եւս է քան զոր պրեցաքդ, զԱստուած ի խաչ ելեալ ի մարդկանէ քարոզեն, եւ զնոյն մեռեալ եւ թաղեալ եւ ապա յարուցեալ եւ վերացեալ յերկինս։ Ո՛չ ահա ձեզէն իսկ արժան էր անդէն դատաստան առնել վասն այդպիսի անարժան ասելոյ։ Եւ քանզի որ շարք են՝ ոչ ընդունին եւ առանձին իմարդկանէ, թող թէ Աստուած արարիչ ամենայն արարածոց. զոր ձեզ աւօթի է առնել, եւ մեզ կարի անհաւատալի բան է։

« Այլ երկու իրք կան առաջի ձեր. հաճարեցէք բան առ բան նայիլ եւս պատասխանի, եւ համ ապ-

ի Գուան եկայք, եւ յանդիման լերուաք մեծի հրապարակին»։

ԱՆՈՒՆՔ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՑՆ

Որ պատահանեցին նահակին

ՅՈՎՍԷՓ *եպիսկ.* Այրարատոյ.
ՍԱՀԱԿ *եպիսկոպոս* Տարօնոյ.
ՄԵԼԻՏԷ *եպիսկ.* Մանազկերտոյ.
ԵԶՆԻԿ *եպիսկ.* Բագրեւանդայ.
ՍՈՒՐՄԱԿ *եպիսկ.* Բզնունեաց.
ՏԱՃԱՏ *եպիսկոպոս* Տայոց.
ԹԱԹԻԿ *եպիսկոպոս* Բասենոյ.
ԳԱՍՈՒՆ *եպիս.* Տուրուբերանոյ.
ԵՐԵՄԻԱ *եպիս.* Մարդաստանի.
ԵԻԼԱԼԻ *եպիսկ.* Մարդոյ ազգոյ.
ԱՆԱՆԻԱ *եպիսկոպոս* Սիւնեաց.
ՄՈՒՇԷ *եպիսկ.* Արծրունեաց.
ՍԱՀԱԿ *եպիսկ.* Ռշտունեաց.
ԲԱՍԻԼ *եպիսկոպոս* Մոկաց.
ԳԱԴ *եպիսկոպոս* Վանանդայ.
ԵՂԻՇԷ *եպիսկ.* Ամատունեաց.
ԵՂԲԱՅՐ *եպիսկ.* Անձեւացեաց.
ԵՐԵՄԻԱ *եպիսկ.* Ապահունեաց.

Այս ամենայն եպիսկոպոսք եւ բազում քորեպիսկոպոսք եւ պատուական երիցունք իսուեցաց տեղեաց հանդերձ սուրբ ուխտիւ եկեղեցւոյ՝ միաբանք եւ միահաւանք, միահաւուռ ժողովեալք ի թագաւորանիստ քաղաքն յԱրտաշատ, հաւանութեամբ մեծամեծ նախարարացն եւ ամենայն բազմութեամբ աշխարհին արարին նաւասկին պատասխանի։

ՅՈՎՍԷՓ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Հանդերձ ամենայն միաբանիդ ի մեծամեծաց միջի ցիւռուաս, Միհրևերսեհի մեծի հազարապետի Արեաց եւ ասորւոց՝ բազում խաղաղասեր ի ջոց բազմաց ողջոյն առ ձեզ եւ ամենայն մեծի սպասիդ Արեաց։

« Ի նախեաց մեր ամենեցուն պատուեալ եւ նոյնպատուական պատուիրանաւ՝ ազօթս առնել ի վերոյ կենաց թագաւորի, եւ ան-

ձանձրոյթ խնդրել յԱստուծոյ վասն երկայն ժամանակաց դառա, զի խաղաղութեամբ վարեսցէ զտիեզերական իշխանութիւնդ զոր աւանդեալ է դմա յԱստուծոյ, զի ի դարս յերկար խաղաղութեանն եւ մեք առողջութեամբ եւ աստուածպաշտութեամբ կատարեսցուք ըզ կեանս մեր։

«Վասն նամակին որ քո ի մեր աշխարհս տուեալ էր, յառաջ ժամանակաւ. մի ոմն ի մոգպետաց, որ կատարելագոյն էր ի դեղիդ ձերում, եւ դուք առաւել քան զբնութիւն մարդկան իւրեր համարէիք զնա, հաւատաց նա յԱստուած կենդանի յարարիչն երկնի եւ երկրի, եւ բան առ բան ելոյծ եւ խնայոյց ձեզ զօրէնս ձեր։ Եւ իբրեւ ոչ կարացին բանիւ զդէմ առնել նորա, քարկոծեալ մեռաւ յոր-

մզդէ արքայէ։ Եւ եթէ հաւատարիմ համարիցիս զմեր բանս լսել, ի բազում տեղիս այդր աշխարհիդ ձերոյ գտանին գիրք նորա. ընթերցիր, այսոր տեղեկանաս։

«Այլ վասն օրինացս մերոց, ոչ ինչ աներեւոյթ են, եւ ոչ յանկեան ուրեք աշխարհի քարոզի. այլ հաճատարած ընդ ամենայն երկիր, ընդ ծով եւ ընդ ցամաք եւ ընդ կղզիս. ոչ միայն ընդ արեւմուտս, այլ եւ ընդ արեւելս, այլ եւ ընդ հիւսիս եւ ընդ հարաւ եւ ի միջոցս լի է հոծութեամբ։ Ոչ ի մարդ ապաստան եթէ վերակացուաւ տարածեցի ընդ աշխարհս. այլ ինքն յինքենէ ունի զհաստատութիւն։ Ոչ առ այլումք վաստիարօքն վեհ երեւի, այլ ի վերուստ յերինուստ ունի զանուտ օրէնսդրութիւնն. ոչ միջնորդաւ, զի մի է Աստ-

ած, եւ չիք այլ ոք բայց ինքեանէ, ոչ երիցագոյն եւ ոչ կրտսերագոյն։

« Ոչ սկիզբն առեալ յումեքէ լինել Աստուած, այլ ինքն ինքեաւմբ միանչեւնաւոր. ոչ ի տեղւոջ ուրէք, այլ ինքն ինքեան տեղի. ոչ ի ժամանակի իմիք, այլ ժամանակք ինամանէ գոյացան. ոչ միայն քան զերկինս երիցագոյն, այլ եւ քան զկարծիս մտաց մարդկան եւ հրեշտակաց։ Ոչ ձեռանաց կոտորել տարրեղէն, եւ ոչ անկանի ընդ տեսլեամբ ակն. եւ ոչ միայն ձեռին չզննի, այլ եւ ոչ ընդ միտս ուրուք հարկանի, ոչ միայն ընդ մարմնականաց՝ այլ եւ ընդ անմարմին հրեշտակացն. բայց եթէ ինքն կամի, իւրոց արժանաւորացն մտաց իմանի, այլ ոչ աչաց տեսանի, եւ մտաց՝ ոչ երկրաւորացս, այլ որ յԱստո-

ած են հաւատացեալ Հիմարին։

«Եւ անուն նորա Արարիչ երկնի եւ երկրի. իսկ յառաջ քան զերկինն եւ զերկիր, որպէս ինքնագոյ՝ ինքնանուն է, Ինքնաժամանակ է, իսկ արարածոց յորժամ կամեցաւ՝ սկիզբն արար լինելոյ, ոչ յընէ՝ այլ յոչընչէ. զի ինչ՝ նախկին է, եւ այլ սակաւոյն ինամանէ ընչացաւ. Ոչ եթէ երբեւ յետոյ իմացաւ եւ արար, այլ մինչ չեւ արարեալ էր նորա՝ ի կանուխ գիտութեանն իւրում տեսանէր զարարածս, որպէս եւ այժմ մինչ չեւ է գործեալ մարդոյ բարի ինչ կամ չար, Աստուածոյ յայտնի է անգործք մարդկան։ Նոյնպէս եւ յայնժամ մինչ չեւ էր, ոչ խառն ի խառն ինչ համակէր զանեղն, այլ կարգեալ եւ յարմարեալ կային առաջի նորա իւրաքանչիւր մասանցն տեսակք. իսկ մարդկան

եւ հրեշտակաց՝ եւ տեսակքն եւ որ ի տեսակին լինելոց էին։

Եւ քանզի արարած զօրութիւն է, ոչ կարէր խափանել զնորա բարերարութիւնն՝ մեր չարութիւնս. որպէս եւ եղեւ յակ, եւ ունիմք զաւուրս զչնարարչին։ Զեռք, որ զերկինս եւ զերկիր հաստատեցին, նոյն եւ տախտակս քարեղէնս գրեցին եւ եառն մեզ զպատուիրան՝ որ ունի զօրէնս խաղաղականս եւ սիրականս. զի զիտասցուք զմի Աստուած արարիչ երեւելեաց եւ աներեւութից. ոչ այլ եւ այլ, այլ միայն մի բարի եւ ունի չար, այլ մի եւ նոյն հանճար բարի։

«Բայց եթէ ինչ զուարճի քեզ չար ինչ զոլ յարարածս Աստուծոյ, սուտ հանճարեակ, զի միայն ունիցին զճշմարիտն բարի։ Զդեռ չար սուցեր. զոն եւ զեռ բարի՝ զոր եւ զոռք եւ մեք հրեշ-

տակս անուանեմք. եթէ կամին՝ եւ դեւք բարի լինին, եւ եթէ կամին՝ եւ հրեշտակք չար լինին, Այդ եւ ի մարդիկ երեւի, եւ առաւել ի մէոյ հօր որդիս. է որ հնազանդ եւ հպատակ է հօրն եւ է որ չարագոյն քան զսատանայ։ Նա եւ ինքն իսկ մարդն առանձին յերկուս բաժանեալ տեսանի, երեքմն չար՝ եւ երեքմն բարի. եւ որ բարին էր՝ նոյն եւ չարացաւ, դէպ եղեւ դի դարձեալ անդրէն ի բարին շրջեցաւ, եւ բնութիւն մի է։

«Բայց այն որ ասեն, եթէ վասն թզոյ մէոյ մահ արար Աստուած, վասն արագոյն է պատուաւ մի մեզաղաթ քան զթուզապա եթէ բան թագաւորին նըկարի ի նմա՝ ո պատառէ զնա՝ մահու ընդունի զպատուհաս։

Իսկ արդ չար արժան է ասել թագաւորին քան, ես ոչ ասեմ,

այլ խրատ ի գործ արկեալ եւ զայլս ուսուցանեմ։ Բայց եմ Աստուած նախանձոտ՝ թէ չէր պատուիրեալ չուտել ի ծառոյ անտի. ապա եթէ յառաջագոյն զգուշացաւ, զգուէր բնական սիրոյն իւրոյ յայնմեաց ի նմա։ Իսկ արհամարհելով մարդ՝ ընկալաւ զպատիժս մահուն։

« Բայց այն զոր ասացեր՝ եթէ Աստուած ի կնոջէ ծնաւ, յայդմ չէր արժան քեզ խորշել եւ փախչել. զի սահատական Արհմին եւ Որմիզդ ի հօրէ ծնան եւ ոչ ի մօրէ. որում եթէ քոյր մինն գնես, եւ ոչ զոմ յանձն առնուս։ Եւ մեզ եւս այլ ծայրագոյն քան զայդ, Մինր աստուած ի կնոջէ ծնաւ, եթէ ոք ընդ իւրում ծնողին անկցի։

« Այլ սակաւիկ մի եթէ ի քաց թողացուցանէիր զփքումն տխրութեանդ, եւ ընկերատար գա-

յիր ի պայքար, դիտեմ դի իբրեւ այլովք ամենայնիւ յոյժ իմաստուն ես, եւ վասն ծնընդեան Տեառն մերոյ ի տուրբ կուսէն՝ ոչ աւելարանութիւն համարէիր, այլ առաւել քան զարտրչութիւնն յոչնչէ պաշտպա՝ մեծապոյն զվերջին փրկութիւնն իմանայիր՝, ազատութեան մարդոյն պյանցաւորութիւնն դնէիր, եւ բարերարութեանն Աստուծոյ՝ զազատութիւնն իծառայութենէ,

« Քանզի յորժամ լսես եթէ յոչընչէ արար Աստուած զամենայն աշխարհս, բանիւ ծնունդ իմաստիւր զարարածս, Իսկ քանզի Աստուած որ պայս մեծ մարմին առանց չարչարանաց ծնաւ, ապաքէն իբրեւ զհայր գութ ունի ընդ մեզ, Զի որ ինքն անապական է՝ եւ զարարածս առանց ապականութեան ծնաւ. իսկ աս

կամօք գլորեալ տպականեցաւ, եւ անճամբ եւս ոչ կարէր կանգնել կալ ի վերայ ոտից։ Վասն զի էր ի հողոյ, անճամբ անճին արարեալ՝ անդրէն ի նոյն բնութիւն դարձաւ. եւ իբրեւ ոչ եթէ յօտար զօրութենէ չարի ինչ ընկալաւ ուրուք զպատիժս պատուհասին, այլ ի յիւրմէ հեղգութենէն չլսել բարերար պատուէրանին, խրատեցաւ ծառայական մանանն մահուամբ զոր կրեաց յանձն իւր։

« Արդ եթէ զմահ չար Աստուածն արար, զինչ դոյացութիւն երեւի մահու ի միջի. եւ ոչ ինչ։ — Բայց զբարի Աստուծոյ զարարածան խանգարեաց — ։ Եթէ այդ այդպէս է՝ նմա եւ բարի խակ ասել ոչ մարթի, այլ կիսադրիժ ապականացու։ Եւ որոյ աստուծոյ արարածքն ապականելիք են եւ եղծանելիք՝

նմա անեղծ Աստուած չմարթի ասել։ Տի օն անդր թողէք գյումարութեան բարբաչմանադ.

Միոյ աշխարհի երկու դեհապետք ոչ լինին, եւ ոչ միոյ արարածոյ երկու աստուած ք։ Եթէ ժպրհեացին եւ լինիցին երկու թագաւորք միոյ աշխարհի, աշխարհն եղծանի եւ թագաւորութիւնքն խանգարին։

« Աշխարհս նիւթեղէն է, եւ նիւթքս որիշ որիշ են եւ ընդ միմեանս հակառակ. մի է արարիչ հակառակորդացս՝ որ ածէ զառաւ ի սիրելութիւն հաւանութեամբ. որպէս մալեակ կամէ զկերմութիւն հրոյն՝ օդոյս հովութեամբ, եւ զապառաւմն բրտութիւն օդոյն՝ հրոյն եռանդմամբ. այնպէս եւ զմանրատմատ միշհացեալ հողս՝ ջրոյն խոնաւութեամբ զանդանէ, իսկ զ'ի վայր ծորելն բնութիւն ջրոյն՝ սալայատակ տը-

բանացուցեալ հոգին կատիմաքս,

«Զի եթէ վիրաւորէին տրերքս, զոյգ ոք ի կարճամիտաց եւ Աստուած անապական զառաս կարծէր, եւ թողեալ զարարչին՝ արարածոյս ջերմպատրաստութիւն մատուցանէր, վասն այնորիկ արարչագործ զգուշացաւ յառաջագոյն, զի հայեցեալ մարդիկ լիանդիմանութիւն ապականացու տրերացս՝ անապական վիայն վկառաւէլար տրա խմացին, զմի եւ ոչ վերկուս. զնոյն արարիչ չորեքկին նիւթոյս՝ յորմէ առնայնքս ծննդագործին հարմանաւարտրողին իւրեանց,

«Եւ շրջագայութեամբք չորեքկեղանակք կատարեալ գործեն զառարեւոր ապատարուրութիւնն. եւ չորեքեան հայեին կատոյ ակնարկելոյ արարչին իւրեանց, եւ անդադարութեամբ լծեալ են ի գործ հարկաւորու-

թեանն, չյաւիշտակելով զկատարած պատուոյն ի միմեանց։

«Եւ ահա պարզաբան լուսաւորութիւն՝ դիւրաւոր ի յայտնութեան ամենեցուն։

«Զի այն որ հարն է՝ գոյացութեամբ եւ զօրութեամբ հաւասար է ընդ հարն եւ ամենայնիւ, եւ սակաւագոյն ի յօդ եւ ի Որդւոյ, եւ ինքն առանձին ուրեք ոչ երեւի։ Իսկ Որդւոյ բնութիւն զոյ առանձինն, զոյ եւ ի խառնուածներից եւս մնացեալ, յօդվագոյն ի հօրաբոյս եւ սակաւագոյն ի յօդ եւ ի հարն։ Իսկ օդն թափանցանց է ընդ հարն եւ ընդ Որդւոյ, եւ իձեռն Հոգւոյն ընդ ներաւորս աճեցականաց։

«Եւ այսպէս խառնեալ են սարերքս՝ այս, եւ գոյացեալ

երբեք զմի մարմին, եւ ոչ կոտաւեալ զիւրաքանչիւր բնութիւնս, եւ ոչ երբէք զկայանաւեալ հակառակութեամբ, հայելով ի մի էշխանն յանխառնն՝ որ զհառնուածան յարմարեալ կազմէ առ ի բնակութիւն կենդանեաց ամենեցուն, եւ տեղութեան յարակայութեան բոլոր աշխարհիս։

«Նակ եթէ առ անքան աշխարհս այսպէս հոգ տանի Աստուած, ծրչափ եւս առաւել առ բանաւոր աշխարհս՝ մարդն։

«Զոր եւ ձեր ումն քակ յիմանանցն ասաց, եթէ Սիրէն աստուած մարդածին էր իմարտիանէ, եւ թագաւոր աստուածատակ է, եւ համհարտ քակ եւթնեներորդաց աստուածոց։ Նա եթէ հաւատալ արժան է առասպելաբանութեանդ — զոր դուք եւ զդիւցազք նակ կատարեալ յա-

ցանէք իղենիդ ձերում — մեք ոչ
եա առասպելացն հաւատամք,
այլ աշակերտաք եմք մեծին Մով-
սիսի մարգարէին՝ ընդ որում
Աստուած խօսեցաւ ի մարենադլն
եա ինինէ, եա դէմ յանդիման ա-
րէնն գրեաց եա ետ ցնա. եա ծա-
նոյց զնիւթեղէն աչխարհն իբրեա
զարարածս, եա զիւր աննիւթ
էութիւնն՝ որարիչ նիւթոցս
յոչընչէ. եա զերկիրս երկրաւո-
րօքս եա զերկինս երկնաւորօք ե-
ցոյց նմա զի գործք ձեռաց նո-
րա են: Բնակիչք երկնի՝ հրեշ-
տակք, եա բնակիչք երկրի՝ մարդիկ. բանաւոր՝ մարդ եա հրեշ-
տակ միայն, եա Աստուած ի վեր
քան զերկինս եա զերկիր:

« Եա ամենայն արարած ք ան-
քանութեամբ կատարեն զհրա-
մանս պատուիրանի նորա, եա ոչ
երբէք անցանեն ըստ եդեալ
սահմանն իւրեանց. բայց մարդ

եւ հրեշտակ ազատ թողեալ ի կամս անձին, քանզի մտաւորք են, եթէ կայցեն ի հրամանի նորա, անմահք են եւ որդիք Աստուծոյ. Զբոլոր արարածս առեալ է ծառայութիւն, զերկիրս՝ մարդկան, եւ զերկինս՝ հրեշտակաց. ապա եթէ առնեղանիցեն եւ անցանիցեն զպատուիրանաւ, զընդդէմն գործեացեն Աստուծոյ, յիւրաքանչիւրսատուցն զանարգանս ընկալցին. վ երեւեացի տէրութիւնն անբամբասս, եւ յանցաւորք յանցանացն ամօթալից։

«Նակ եթէ դու ի տգիտութեան վրիպեալ իցես, եւ որ հասատատնա գիտեմ՝ ոչ կարեմ գալ ընդի քո մտերմութեանդ։ Եթէ աշակերտիմ անուսումնութեանդ՝ երկոքինս յանդիման կորուստն մատնիմք, թերեւս ես չարագոյն քան զքեզ, քանզի վկայ

ունիմինձ զին քնաստաց ձայնն Աստուծոյ. «Ծառայ, ասէ, որ ոչ գիտէ զկամս տեառն իւրոյ, եւ արժանի գանի ինչ գործ գործէ՝ ընդել ընդէ գան, այլ սակաւադոյն. իսկ որ տեղեկադոյն է կամաց թագաւորին, եւ յանցանէ ինչ առաջի նորա, առանց բարեխօսի բազմապատիկ տանջի։

«Արդ աղաչեմ զքեզ եւ զամենեսեան որ ընդ քոյոլ իշխանութեամբ են, մի՛ դու ընդ խ բազմապատիկ տանջիր, եւ ոչ ես ընդ քեզ սակաւադոյն. այլ ես եւ դու եւ ամենայն բազմութիւնդ հանդերձ արի թագաւորաւդ այնպէս աշակերտեցուք աստուածային դրոց՝ զի ի տանջանացն ապրեցուք, եւ զդժոխս առ ոտն կոխեցուք, եւ յանշէջ հրոյն զերծանիցիմք, եւ զարքայութիւնն ժառանգիցեմք, եւ անցաւոր կենօք զանանց մե-

ծուխ[illegible]անալախաճան ունիցիմ՝ քո

«Բայց յորմէ դուդ զարհուրեալ եա՝ դիւրահաւան լեր, եւ վաղվաղակի աշակերտիս ճշմարտութեանն։»

«Ոմն ի հրեշտակաց յանմահից գնդէն առաքեալ ի բաց գնաց յերկնից, եւ ի մեր աշխարհս եկեալ՝ պատիր բանիւք եւ սուտ խոստմամբ զանլինելի յոյսն առաջի դնէր՝ իբրեւ տըղայ մանկան՝ անխորհ եւ անկիրթ նորաթէք մարդոյն, ի վեր հայեցուցանելով զինոս նորա, ուսել ի պտղոյ ծառոյն — յոր հուպն չհրամայեաց երթալ — զի լինիաստուածս։ Իսկ նորա մոռացեալ զպատուիրանն Աստուծոյ, խաբեցաւ զկնի մոլար խաբէութեանն, կորոյս զոր ունէր ըզ միտս անմահութեանն, եւ չեհաս երազոյոյս կարծեացն։ Վասն որոյ եւ մերժեալ ի կենաց

տեղւոյն, ընկեցաւ յապականելի աշխարհս՝ յորում եւ դուք էք բնակեալ այժմ, եւ ցնորեալ մոլորիք զինի նորին խրատուի. ոչ եւս ուսեալ ի պատուիրեալ ծառոյն, այլ զարտրածս աստուած առեալ, եւ անխոս տարերցս երկիր պագանելով, եւ անորոշայն դիւացկերակուր մատուցանելով, եւ յարտարչէն բոլորեցունց ի բաց մերժելով.

« Ոչ յազի չար խրատուն, այլ կամի զի քան զինքն չարագոյնս արասցէ, Քանզի դեւքն ոչ եթէ բռնադատ վարեն զոք ի կորուստ, այլ զմեզս քաղցրացուցանեն ի կամս մարդոյն, եւ ոք քանօք որսան զանուանումն ի խաբէութիւն, որպէս բազում մարդիկ զընկերս իւրեանց ի գողութիւն եւ յաւազակութիւն Որք ոչ եթէ բռնի ինչ վարելով, այլ պատիր խաբէութեամբ տան

դործել բազում չարիս, զոմանս ի կախարդութիւն, եւ զոմանս ի պոռնկութիւն, եւ զոմանս յանթիւս ի բազում յայլ նոյս աղտեղութեան։ Եւ արդար դատաստօք վրէժ առնուն մահու չափ. իբր ոչ եթէ բարի Աստուծոյ դատաստք նոցին բարեդործ, եւ չարին չարադործ. զի բազում անգամ է զի ի բարի մարդկանէ չարք լինին, եւ յետոյ ի չարադունից անտի կատարելագոյն բարիք։

« Եւ դատաստք ասոյդ՝ որք դատին զչարադործս, ոչ եթէ չարք անուանին եւ չարչարիչք, այլ յոյժ բարիք եւ բարեգործք. եւ բնութիւն մի է, եւ ոչ երկու. իսկ ի վիճակէ անտի գործք երկուութեան երեւին. ոմանց սատակիչք, եւ ոմանց պարգեւատուք։ Եւ եթէ առ մարդիկ այս պաշտի, ի ձեռն թագաւորական

վիճակին խրատուն ինամ տա-
նել իւրում իշխանութեանն, որ-
չափ եւս առաւել Աստուծոյ բո-
լոր աշխարհս, որ ընդ ամենե-
սուն կեանս կաւի եւ ոչ զնահ,
Եւ ահա ուր բազմացաւ յանցա-
ւորութիւն՝ տանջեաց զամենե-
սեան մահուամբ. իսկ ուր եղեւ
ունկնդրութիւն հնազանդու-
թեան՝ շնորհեաց պարգեւս ան-
մահութեան,

« Այն է ճշմարիտ Աստուած՝ բոլորեցուն մեր արարիչ, զոր դու աներեւոյթ արձակ բերա-
նով՝ անահանելի համարձակ հայհոյեա։ Թողեալ զՅիսուս Քրիստոս զփրկականանունն՝ բան-
ի որակայ որդի անուանես, եւ մարդ մոլորեցուցիչ կարծես. եւ զերկնաւոր վիրութիւնն աղա-
ւաղես եւ անարգես ի կրօնաւոր անձին եւ բոլոր աշխարհիդ։ Զոր տալոց եւ հատուցանելոց ես զան-

անցական վրէժ առնէին յանշէջ հուրն սպառնացեալ դեհենին, հանդերձ ամենայն դրժաւորաց քոյոլք, առաջնով եւ վիշնով եւ վերջնովք։

«Այլ մեք այսպէս գիտեմք զԱստուած, եւ ի սոյն հաւատոմամբ ի յանեղկրայս։

«Եւ որ արար աշխարհս՝ նոյն եկն եւ ծնաւ ի սուրբ Կուսէն Մարիամայ, յառաջագոյն նկատելով մարգարէիցն, առանց իրիք սպառճառանաց մարմնաւորեցաւ։ Որպէս յոչընչէ արար զայս մեծամեծութիւն աշխարհս, նոյնպէս առանց իրիք մարմնական վիշտոյ եւ զեւարմինն յանխորհ Կուսէն ճշմարտեաւ, եւ ոչ սուեւթագիր երեւմամբ։ Էր Աստուած ճշմարտեաւ, եւ եղեւ մարդ ճշմարտեաւ. ոչ ի լինելն մարդ՝ կորոյս զաստուածութիւնն, եւ ոչ ի կալ Աստ-

ուած՝ ապաւաղեաց զմարդկութիւնն, այլ նոյն եւ մի։

« Այլ քանզի ոչ կարէաք տեսանել զանտեսանելին եւ մերձենալ յանմերձենալին, եկն եւս առ ընդ մերով մարդկութեամբըս, զի եւ մեք մտցուք ընդ նորա աստուածութեանն։ Ոչ անարդս ինչ համարեցաւ զգենուլ զիւր ստեղծուած մարմինս, այլ մեծարեաց իւրեւ աստուածաստեղծ գիւր գործ։ Ոչ առ տեսիւս սակս չնորհեաց ինչ սմա զանմահութեան պատիւն՝ իւրեւ զանմահումին հրեշտակաց, այլ միանգամայն զբոլոր բնութիւնն մարմնով՝ ընչով եւ հոգւով զգեցաւ, եւ միաբանեաց ընդ աստուածութեանն. միութիւն, եւ ոչ երկուութիւն. եւ այսուհետեւ մի գիտեմք զաստուածութիւնն, որ յառաջ էր քան զաշխարհս, նոյն եւ այսօր եւ յաւիտեան։

«Այս Յիսուս Քրիստոս՝ որ յիւր մարմինն փրկեաց զբոլոր աշխարհս, սա եկն կամօք իմահ. եւ որպէս ինքն ստուածութիւնն պիտէ՝ թանձրացաւ յանարատ կուսէն, եւ ծնաւ եւ պատեցաւ ի խանձարուրս եւ եդաւ ի մսուր, եւ շարժեաց ած ըզ մոգան յարեւելից կոլմանցս յերկրպագութիւն. անաւ իրրեւ ըզ տղայ կաթամբ, աճեաց եւ մեծացաւ ոսն երեսուն, մկրտեցաւ ի Յովհաննէ ի յորդանան գետ։ Սրար նշանս մեծամեծս եւ արուեստս ի մէջ Հրէից. մոռնեցաւ ի քահանայից, դատապարտեցաւ ի Պիղատոսէ պոնտացւոյ։ Խաչեցաւ, մեռաւ, թաղեցաւ, յարեաւ յաւուր երրորդի. երեւեցաւ երկոտասան աշակերտացն եւ այլոց բազմաց աւելի քան զհինգ հարիւրոցն։ Եւ զրկեալ ընդ նո-

ան զաւուրս քառասուն՝ վերացաւ յերկինս ի լեռնէն Ձիթենեաց յանդիման իւրոց աշակերտացն, եւ եւ նստաւ ի հայրենի աթոռն։ Խոստացաւ երկրորդ անգամ գալ ահաւոր զօրութեամբ յարուցանել զմեռեալս, նորոգել զբոլոր աշխարհս, առնել դատաստան արդար ի մէջ արդարոց եւ մեղաւորաց, տալ ապրդեւս արժանաւորաց, եւ հատուցանել պատիժս չարադործաց՝ որ այսմ աւետեաց բարերարութեանց ոչ հաւատան։

« Յայսմ հաւատոյ զմեզ ոչ ոք կարէ խափանել, ոչ հրեշտակք եւ ոչ մարդիկ, ոչ սուր եւ ոչ հուր, ոչ ջուր, ոչ ամենայն գինչ եւ են դառն հարուածք։

« Ամենայն ինչք եւ առաքեալք մեր ի ձեռս քո, եւ մարմինք մեր առաջի քո կան. ըստ կամաց քոց արա գինչ եւ կամիս։

Եթէ սովին հաւատովք թողուս, ոչ յերկրի այլ տէր փոխանակեմք ընդ քեզ, եւ ոչ յերկինս այլ Աստուած փոխանակեմք ընդ Քրիստոսի, որ չիք այլ Աստուած բաց ի նմանէ։

« Ապա եթէ յետ այսր մեծի վկայութեան այլ ինչ հարցանես, աւասիկ կամք, զբոլոր մարմին տուեալ ի ձեռս քո. վաղվաղակի արա զինչ եւ կամիս։ Ի քէն տանջանք եւ ի մէնջ յանձնառութիւնք. սուր քո՝ եւ պարանոյք մեր։ Զեմք ինչ լաւ մեք քան զառաջինան որ յայսր վկայութեան վերայ եդին զինչս եւ զառացուածս եւ զմարմինս իւրեանց։

« Զի եթէ անմահք իսկ էաք, եւ մարթ էր մեզ մեռանել վասն սիրոյն Քրիստոսի՝ արժան էր. քանզի եւ նա անմահ էր, եւ այնչափ սիրեաց զմեզ՝ մինչեւ

ի մահ յանձն էառ, զի եւ մեք նորա մահուամբն յաւիտենական մահուանէն ապրեցուք։ Եւ եթէ նա յիւր անմահութիւնն ոչ խնայեաց, մեք զի կամօք եղաք մահկանացուք, կամօք մեռցուք վասն սիրոյ նորա, զի կամօք յանձն առցէ զմեզ յիւր յանմահութիւնն. մեռցուք իբրեւ զմահկանացուս, զի ընկալցի զմեր մահն իբրեւ զանմահից։

«Այլ դու յայտ առնելի այլ զմեզ մի հարցաներ. զի ոչ եթէ ընդ մարդոյ է ուխտ հաւատոց մերոց, եթէ պատրիցիմք իբրեւ զտղայս. այլ անլուծութեամբ ընդ Աստուծոյ՝ որում չիք հնար քակտել եւ ի բաց ելանել, ոչ այժմ եւ ոչ յապա, եւ ոչ յաւիտեան, եւ ոչ յաւիտենից յաւիտեան։»

Ի սմին հաւանութեան սէր-

նայն բազմութիւնն միաբանեաց
ի մեծամեծաց միջնէուգիտքունս.
անսուտ երդմամբ եդին վկայութիւն՝ կենօքն եւ մահուինն
կալ հաստատուն.

Եւ իբրեւ եհաս նաման
քունն՝ եւ ընթերցան ի մեծի
խոնաստանի յանդիման
բազմութեան կարաւանին, բազումք այնոքիկ էին որ իբրեւ
լսէին՝ գովէին զպատահանիսն
թէպէտ եւ երկնչէին յահէ տէրութեանն՝ սակայն ի ծածուկ
առ միմեանս զնոյն վկայութիւնս
գովութեանց տային. առաւել
քան ընդ ճարտարապետութիւնն՝ ընդ համարձակութիւն առներկիւղութեանն զարմանային.
Եւ բազումք յահաբեկելոց սկսան
զրահել պնդապես, եւ զնոյն շղթայիւն լսէին յամենայն շրթանց.

Իսկ չարաչէր մոգպետն հանդերձ մեծ հազարապետաւն չընչեաց չարախօսութիւն, եւ բորբոքեաց զթագաւորն իբրեւ ըզ հուր անշիջանելի։ Եւ սկսաւ կարճրտել զաստուածնան իբրեւ զօրհասական վիրաւոր. եւ յայտ յանդիման ձայն արկեալ ի մեծ հրապարակին, եւ ասէ. «Գիտեմ ես զչարութիւն բազմութեան մարդկանն՝ որ թերահաւատեն ի մերոց օրինացս, եւ զկնի կախարդութեան մոլորեալ են անդարձութեամբ։ Եւ իմ եդեալ է իմոի՝ թէ ոչ ումէք թողացուցից ի մեծամեծ հարուածոցն՝ մինչեւ ակամայ իրաց կայցեն յայնպիսի վրիպական օրինաց. եթէ ոք կարի ի մերձաւորաց լիցէ, զնոյն անցս եւ ընդ նոսա անցուցից։»

Յայնժամ ծերն դառնացեալ բանս ի ներքս ընկեց, եւ ասէ

ցթագաւորն. «Առ ինչ է քո այդ մեծ արտունութիւնդ. զի եթէ կայսրը չեղանէ ըստ քո հրամանն, եւ Հռոմ կան քեզ ի ծառայութեան, ա՞ր մարդ է յերկրի՝ եթէ կարող է ընդդէմ դառնալ քում հրամանիդ։ Տիրաբար հրաման տուր ի ներքս, եւ ամենայն որ ինչ եւ առնս՝ վաղվաղակի կատարի։

Եւ անդէն թագաւորն ի ներքս կոչեալ զդպրապետն, հրամայէր դրել հրովարտակ. եւ ոչ եւս ըստ սովորութեանն, այլ բանս զայրագինս իբր առ առեալիս եւ անպիտանս, չյիշելով ամենեւին զմեծամեծ վաստակս տիրապէր մարդկանն. այլ միայն կոչոյ հրաման տուեալ յանկանէ յանուանէ զարս զոր ինքն ճանաչէր։ Եւ այս անուանք են նախարարացն։

Ի տոհմէն Սիւնեաց ՎԱՍԱԿ անուն։

Ի տոհմէն Արծրունեաց ՆԵՐՇԱՊՈՒՀ անուն։

Ի տոհմէն Ռշտունեաց ԱՐՏԱԿ անուն։

Ի տոհմէն Խոռխոռունեաց ԴԱԴԻՇՈՅ անուն։

Ի տոհմէն Մամիկոնէից ՎԱՐԴԱՆ անուն։

Ի տոհմէն Մոկաց ԱՐՏԱԿ անուն։

Ի տոհմէն Ապահունեաց ՄԱՆԷՃ անուն։

Ի տոհմէն Ամատունեաց ՎԱՀԱՆ անուն։

Ի տոհմէն Վահեւունեաց ԳԻՒՏ անուն։

Ի տոհմէն Անձեւացեաց ՇՄԱՒՈՆ անուն։

Զայս նախարարքս յակնէ յանուանէ կոչեցին ի դուռն արքունի. եւ կէսքն առ նմա իսկ էին ի կարաւանին. եւ այլքն ի կողմանց հիւսիսոյ ի Հոնաց

պահակին. Թողեալ էր զանձնա
ի նախատրտից անդէն յաշ-
խարհին Հռոմայ։

Արդ Թէպէտ եւ ոչ հասա-
դեաղ ի վիճակ վայրի դիպեցան
ամենեքեան, սակայն յառաջա-
գոյն գիտացեալ զխորհուրդս
չարտարտոյ բռնաւորին, եւ զհե-
ռաւորան եւս իրրեւ զմերձա-
ւորան ի վիճակ վայրի առ վիճառան
համարիլին։

Եւ իձեռն Յովսեփու մեծի եւ
պիսկոպոսի նոքին ուխտիւ հա-
ստատեալ՝ խոստացին զնոցին յե-
րուքանչիւր տեղեաց ի դուռն
արքունի։ Եւ յայժ ժամայն
վասն երկրորդ եւ երրորդ եւ
սրբոյն դայլկայնեաղ բարե-
կամացն՝ որ չարաչար կային ի
մեծի նեղութեանն։ Վասն որոյ
եւ նոքա զանձինս ի մահ մատ-
նեցին՝ ոչինչ զանդիտելով իր-
րեւ զանարժ վաստակաւս. այլ

յոյժ բաչուխեամբ պնդէին զանձինս, զի թերեւս կարասցեն տիրել զնոսա ի մեծամեծ հարուածոցն։

Եւ իբրեւ հասին ի դուռն արքունի, ի մեծի շաբաթու Զատկին յանդիման լինէին թագաւորին, բայց թէպէտ եւ տեսանէին զերդարս իւրեանց ի մեծամեծ վիշտս տառապանաց՝ որ վասն անուանն Քրիստոսի ճգնեալք էին պնդապէս, ոչ ինչ տրտում տխուր զերեսս ցուցանէին հրապարակին։ Եւ որչափ նոքա զուարթագին երեւէին առաւել զարմանային չարասերքն։

Եւ զի օրէնք էին յառաջ ժամանակաւ, յորժամ ի Հայոց այրուձի ի դուռն երթայր ի ձեռն պատուաւորի զօրագլխի ուրուք, այր ընդ յառաջ յղէր, եւ հարցանէր զսպէղն եւ զխաղաղու-

թիւն Հայոց աշխարհին, եւ երկիւղ եւ երկիւղ անդամ զնոյն առնէր։ Եւ զհանդէս գնդին ինքնին տեսանէր թագաւորն, եւ յառաջ քան զմարձ պատերազմին հասանելն զգայն իսկ առնա՝ մեծի շնորհակալութեան համարէր, եւ առաջի աթոռակցացն իւրոց եւ ամենայն մեծամեծացն՝ գովութիւն մատուցանէր ամենեցուն, եւ յիշեր զնախնեացն զվաստակս, եւ զառն առնքաջութիւն պատմէր նոցա։

Իսկ այն օր եւս ոչ մի ինչ յայտացանէ ամենեւին ինչ ոչ յիշեաց այլ իբրեւ զչարադեաւ մի՝ ոչ դադարէր յուզել եւ շարժել զբազք ձեռայնոյ։ Որպէս եւ նմանեալ իսկէր ծովածուփ ալեկոծ խառնութեան, ոչ դադնաքեայ վեր ի վերոյ, այլ անդատին յանդընդոց բարձրանայր փրփրեալ կատակեալ, եւ վիշապաձայն

պրոտոկոլ, զազանարար գոչելով առ հաւարակ դողացուցանէր զամենեսեան իշխանութիւնն, որպէս թէ վկեալ տառապանքի համառարած աւենային իւերայ լերանց, խորոց եւ ձորոց՝ ապականեալ միանգամայն զայնութիւն դաշտացն վայելչութեան։

Առնչելով բարբառ արձակեալ եւ ասէ. «Երդուեալ իմ յարեգակն, ի մեծն աստուած — որ ճառագայթիւքն իւրովք լուսաւորէ զամենայն տիեզերս, եւ ջերմութեամբն կենդանանձնէ զամենայն գոյացեալսն — եթէ ոչ վաղիւ ընդ առաւօտն, ընդ երեւումն աքանչելոյն, ընդ իս զիւրաքանչիւր ձուն նմա ոչ կրկնեսչիք՝ խոստովանելով զնա աստուած, ոչ ինչ թողացուցեալ ձեզ՝ զամենայն նեղութիւնս չարչարանացն ի վերայ

աճելով, մինչեւ ակամայ կատարիցէք զկամս հրամանաց իմոց։»

Իսկ հաւատացեալքն հաստատեալք ի Քրիստոս՝ ոչ ի տառնամանեաց ձեռայնեւոյն հովանային, եւ ոչ ի տապոյ խորշակին չեռնուին. եւ ոչ յահագին ձայնէն սարսէին, եւ ոչ ի ըսպառնալեաց տանջանացն զանգիտէին. այլ ի վեր հայեցեալք զզօրութիւնն Քրիստոսի յօգնութիւն եկեալ տեսանէին. եւ զսաստիպին դիմօք եւ համեստ բանիւք յառաջ մատուցեալ՝ տային պատասխանի թագաւորին։

« Խնդրեմք ի քէն, արքայ քաջ, ունկն դիր մակաւ բանից մերոց, եւ քաղցրութեամբ լուիցես զոր ասելոցս եմք։

« Զանգի յիշեցուցանեմք քեզ զժամանակն Տապհոյ արքայից արքայի, որ էր հայր Հաւուն քո

Յարկերան. եւ ետես նմա Սատանայ պերկիրն Հայոց ի ժառանգութիւն տալին օրինօք որով եւ մեք իսկ վարիմք այժմ, եւ հարքն մեր եւ հաւք հարցն մերոց կացցին նմա ի ծառայութեան վաստակս, եւ ապրում կատարէցին զանձինս հրամանն բանիւ նորա, եւ բազում անգամ ինամանէ մեծապատիւք եղանէին։ Եւ յայնց ժամանակաց մինչեւ ի քո հայրենի աթոռդ՝ եւ մեք զնոյն ծառայութիւն ծառայեցաք. բայց թերեւս քիչ լատպոյն քան զառաջինն։»

Զայս ասելով ցուցանէին զգթածութիւն արարչին Աստուծոյ քան զառաջինն ըստ պինդ ատելութեան կարգին։ Իսկ զնմանէ եւ զսակից, եւ որ այլ եւս էին հարկ աշխատիցին, բազմապատիկ քան առ հարքն նորա երթայր յարքունիս։

« Նա եւ ի տուրբ եկեղեցւոյն, որ էր ազատ ի Քրիստոս ըստ կարգի նախնեացն մերոց ի սկզբանէ, եւ զուրկ հարկաւէր, եւ մեք առ սէր քոյդ սէրս թեանդ ոչ ինչ ընդդիմացաք քեզ։ Սրդ վասն էր յուզեալ իցէ ցասումնապայն ի վերայ մեր. առ դու մեզ զպատճառս ինասուն. եթէ օրէնք մեր պատճառք իցեն անվաստակ լինելոյ առակի քո։ »

Իսկ չարադեան լի ամենայն նենգութեամբ զերեսս ի միկոյ դարձուցեալ եւ ասէ. « Վնաս համարիմ ընդունել ի գանձ արքունի զհարկս աշխարհին ձերոյ, եւ անօգուտ զքաչուքիւն արութեան ձերոյ քանզի ոչխատարար մոտրեալ էք ի ճշմարիտ օրինաց մերոց, եւ զաստուածս անարգէք եւ զկրակ ապականէք եւ զջուրս սրբէք։

և զ'եռեալս ի հող թաղելով զերկիր ապականէք, եւ քրտամբ չառնելով այժ տաք Հարամանոյ. եւ որ մեծ քան զամենայն՝ զի հանապատ իկանայս ոչ մերձենայք. եւ մեծապէս լինի դևաց խնդութիւն, չխրատելով ձեր եւ չպահելով զամենայն կարգս մոգաց։ Ցեսանեմ զձեզ իրրեւ զխոշինս ցրուեալս եւ վայրաւոտեալս յանապատի, եւ յայժ զերջ է մատոյց իմոյ՝ թէ գուցէ ատամանդն բարկացեալ վասն ձեր իմոյ վրէժս առնուցուն։ Ա՛լ գուք եթէ կամիք կեալ եւ կենցուցանել զանձինս ձեր, եւ մեծապատուիք անդրէն յուղարկիլ, գոր ասացի՝ վաղիւ վաղվաղակի կատարեցէք։»

Յայնժամ երանելի նախատարքն առ հասարակ զձայնս իւրեանց բարձին եւ ասեն յանդիմման ամենեցուն. «Մի գուք,

արքայ, եւ մի զայդ այլ եւս առ
մեզ ասեր. քանզի ոչ է եկեղե-
ցի չինուած մարդոյ, եւ ոչ տուր
արեգական, որպէս դուդ այլ
ընդ այլոյ կարծեա՛ թէ առա-
ուած լցէ. ոչ միայն մի առուած
չէ, այլ եւ կենդանի չէ։ Այլ
եկեղեցիք ոչ են պարզեւք թա-
գաւորաց, եւ ոչ արեւաւտ Հար-
տարութեանց, եւ ոչ գիւտք ի-
մաստնոց, եւ ոչ ասար քաջու-
թեան գինուորաց, եւ ոչ պա-
տուիր խաբէութիւնք գիւաց, նա
եւ բնաւ իսկ ամենեւին գինչ եւ
առացեալ յերկրատրացն, կամ ի
վհիւց կամ ի վառթարաց, բնա-
ւութիւնք եկեղեցի ի նոյանէ ոչ
գոյին։ Այլ շնորհք են մեծին
Աստուծոյ, ոչ միաւորութիւնք ի
մարդկանէ առեալ, այլ ամե-
նայն բանաւոր ազգաց որք վի-
ճակեալք են ի բնակութիւն ի
ներքոյ արեգականս։ Հիմունք

նորա եղեալ են ի վերայ հաստատուն վիմի. ոչ ներքինք շարժել կարեն, եւ ոչ վերինք դըրդռւեցուցանել։ Եւ զոր երկինք եւ երկիր ոչ դողացուցանէ՝ մի՛ ոք ի մարդկանէ խրոխտացի յաղթել նմա։ Հապա, որով օրինակաւ զինչ կամիս առնել՝ կատարեա. պատրաստ եմք ամենեքեան առ ամենայն մեքենայս հարուածոցն տանջանաց զոր ընդ պատնաց. ոչ միայն ի չարչարել՝ այլ եւ ի մեռանել։ Եւ եթէ դարձեալ եւս զնոյն բանս հարցանեա՝ ի վիրջ վիրջ լսելեաւ առաւել քան զդոյն պատասխանի։»

Յայնժամ դառնացեալ քան զլեզի թագաւորն՝ վրուզանէր անդէն ի փորին զծուլ կամաւոր մաղձոյն իւրոյ. եւ ընդ քթին եւ ընդ բերանն առ հաստատակ դողջի չերմախառն ելանէր, իր-

բեւ իսաւսիկ հնոցէ ծուխ թանձրացեալ։ Եւ առ չհանդուրժել սրտին իւրոյ՝ կատրէր զբօրութիւնս մարմնոյն, եւ ծանուցէր զրազմամբեայ ասան խորհրդոցն, ցրուէր եւ վաանէր զամենայն խորհուրդս նենգութեան։ Եւ զոր ոչ երբէք կամէր իւրոց սիրելեացն յայտնել՝ ահաւադ առաջի ծառայիցն Քրիստոսի վերկանգնար եւ դնէր զամենայն կարգաւ։

Երբէմն եւ չորեքներ զանուանս երգոյն յարեգակն, եւ ասէր այսպէս. « Ոչ կարէք աւերել զանխափոխ սուրս իմ, եւ ոչ որպէս յանկուցեալդ էք՝ վաղվաղակի տամ դառնալ ձեզ. այլ զամենեսեան զձեզ եւ որ ի զբնդիս են՝ չարաչար կապանօք ի Սադասան տամ անցուցանել բնդ անճանապարհ տեղիս, որ եւ բազումք ի ձէնջ ի խորշակէ յեր-

թուն առաքելին, եւ մնացեալքն անկցին ի բերդս ամուրս եւ ի բանդս անելս: Եւ ի ձեր աշխարհն առաքեցից զօրս անթիւս հանդերձ փղօք, եւ զկին եւ զորդիս ի Խուժաստան տամ խաղացուցանել. եւ զեկեղեցիս, եւ զոր անուանէք վկայարանս՝ քակեցից, քանդեցից եւ յատականութիւն դարձուցից. եւ եթէ ոք ընդդէմ դարձեալ գոյի՝ կռիւն եղեալ դաղանայ անողորմ մեռանիցի: Եւ զամենայն առացեալս արարից եւ կատարեցից առ մնացորդս աշխարհին: »

Եւ վաղվաղակի հրամայէր ըզ պատուական նախարարսն հաւանել մեծաւ անարգանօք յերեսաց իւրոց. եւ զգուչութեամբ հրաման տուեալ զահճապետսին՝ առանց կատանաց յիւրաքանչիւր վանս պահել, եւ ինքն զառաձեալ անդրէն դառնայր անվախ-

թար տրտմութեամբ յօթեւանն անկանէր։

Իսկ հաւատացեալքն ճշմարտութեամբ ի Քրիստոս՝ ոչ ինչ երկմտութեամբ թերահաւատէին յառաջին խրատուէ տուրբ վարդապետացն իւրեանց, այլ տակաւին խնդրէին հնարս իրացըն, թէ որպէս զանձինս եւ զսիրելիս հանցեն ի մեծ նեղութենէն։ Եւ բազում անգամ ջանային, ի մեծամեծացն որ օգնականք էին նոցա ի Դրանն արքունի՝ խոստմունս մեծամեծս առաջի դնէին առ ի յոյս կատարածոյ, եւ ոչ տակաւ զանձս առ ժամայն ծախէին նոցա։

Եւ իբրեւ յաւելեալ կողմանցն ելին փակեցաւ անել արդելանն նոցա, յայնժամ զիտրհատրէն Արտահատոս ի միջ առեալ՝ աղաղակէին եւ ասէին ի սիրտս իւրեանց։ « Ամենեցուն մեր նուէ-

բեալ եւ եղեալ զերդսոյս եւ զոր-
դիս եւ զամենայն սիրելիս ընդ-
կատանօք իբրեւ զՍահակ ի վե-
րոյ տուրբ սեղանոյն , ընկալ ,
Տէր, զկամաւոր պատարագս մեր,
եւ մի տար զեկեղեցի քո յայսկն
կատականաց անօրէն իշխանիս
պարսից ։ »

Մի միւն ներքինի ի խորհր-
դակցացն արքայի ի ծածուկ ու-
նէր զանքակ սէրն ի Քրիստոս
— քանզի վկրտեալ խակ էր յա-
ւուրսն հնոյն — եւ մեծա-
պէս հոգ տանէր հնարից կե-
նաց վշտացելոցն , Եւ իբրեւ
տեսանէաց ճշմարտիւ , եթէ զոր
բոզոսմատոնեայսն թագաւորն
չարիս՝ զամենայն կամի անցու-
ցանել ընդ աշխարհն Հայոց ,
թէպէտ եւ ոչ ամենեցուն՝ այլ
սակաւուց ի նոցանէ խրատ
եառ եւ ասոյց ցնա հնարից , զի
առ անդամ մի ի նեղութենէ

անտի զանձինս ապրեցուսանեն։

Եւ մինչդեռ գունդ կապմէին՝ որ գնաս չկրճատ արուցանեն յանդարձ օտարութիւն — որպէս զբազում նախարարսն ի Վրաց աշխարհն արարին — ի նմին ժամանակի դաժան հասանէր ի կոմսանցն Բուշանաց՝ եմէ գունդ հասու ի թշնամեացն, որ ելին աւերեցին զգաւառս բազում արքունի։ Եւ այս լինէր մեծ օգնականութիւն նոցա յերկնից։ Եւ անօրէնն ձեռեալ տապնուպէր զայրուձին յառաջ արձակեալ, եւ ինքն մոլեգոյր ասպատս զհետ երթալ. եւ իւր խոցեալ ի խորհուրդն՝ զրուէր զառաջին հասուածն երթալն։

Իսկ երիվազածացն Տեառն զայս առեալ՝ մեծաւ յուսով աղօթելով ասէին միտեան. «Դու Տէր ամենայնի, որ զիտես զծածկեալս սրտից մարդկան, եւ

յայտնի են առաջի քո սիրելոյդ անբաւութիւնք խորհրդոց, եւ ոչ ինչ խնդրեա վկայութիւն յերեսաց, որպէս ոչ եւ զանգիտութիւն մեր տեսին աչք քո. արդ առաջի քո հեղումք սիրտ-բուռնութեան մերոյ: Ընկալ, Տէր, զծանրութիւն ազօթից մերոց, եւ խնամարկու ելիր ի հառնոյն արտաքսութեանդ քոյ, ոչ տեսչացոյ, զոր ոչ խրախուսացեալ մարդկան բեղուն մեզ իշխանութիւնն տուողին: Եարձեա, Տէր, զիաւանդութիւն խորհրդոցս նենգաւորին, եւ խոտանելոցդ զկամս տեսչութեանդ ընչացուածոցն նորա, եւ զամբարտաւանութիւն խորհրդոցն անդրիմն ի տուր Սիրելոյդ: զի մի յանկարծակի յարուցեալ տեսիլեան տեսութեան չարագործ ի քէն չնաւասցուց: »

Եւ անձամբ խրատուցանդ զոյգ առ յոյգ դնելով անդրանկութեան

ընդ Աստուծոյ, զի հաստատուն կայցեն ըստ առաջին խորհրդոյն, պատրաստ ի ներքս յղէին զնոյն խրատուսն իւրեանց, իբր թէ կատարեսցին կամք անօրէնութեան նորա։

Զայն իբրեւ լուաւ թագաւորն՝ յոյժ ցնծացեալ բերկրեցաւ, կարծեցեալ զդիւն հաւանել նմա յօդնութիւն, չբրջեալ եւ աւերել զհաստատուն խորհուրդս ծառայիցն Աստուծոյ, զի ահա մատուցանեն երկրպագութիւնս արեգական, պատուեալ զնա զոհիւք եւ ամենայն օրինօք մոգութեանն։

Եւ զայն ոչ կարաց խմանալ զնորեան՝ եթէ անաստուածք էին Արեգականն արդարութեան ըստ պատկեր եւ մաշէր զհաստատեալն խորհուրդս նորա, եւ եղծեալ պատկանէին ամենայն խեղաթիւր կամք նորա։ Եւ կուռս-

ցեալ ի հիմարութին յայտնութենէ՝ ոչ ինչ իմացաւ զպատրանս խարէութեանն որով վրիպեացն։ Հեղոյր արկանէր առաջի նոցա զպարզեաս երկրաւորս, եւ վերրոտին աննիցուն զպատեաս եւ զպահան նորոգէր, յառաջ մատուցանելով եւ երեւելի առնելով ընդ ամենայն տիեզերական իշխանութիւնն։ Եւ անդրա առաքեցեալ զպարսկս եւ առանս միում միում նոցա յարքունական շնորհէր. սրելիս եւ թարեկաւս, կարդայր գնաա, եւ առ հպարտս յանդգնութեան մղացն կամակորութեան՝ կարծէր եթէ վտանգակից հիմարութիւնն ընդ առաքեան։

Եւ զայս արարեալ, բազում այրուձի զոհասիրէր ընդ նոսա, եւ իմոգուցն ոչ առնուա, առելի քան զեւթն հարիւր վարդապետս յղէր ընդ նոսա, եւ գնեց

ոմն իշխան մոգական կայցա-
նէր ի վերայ նոցա, Խոնարհէր
եւ ապաչէր պատուիրելով, թէ
մինչ եւ խոտորելոյն գա-
ձեալ գայցեմ խաղաղութեամբ,
ձեր սպասել եւ կատարել իմ
զամենայն ըստ կամաց իմոց։ Եւ
այսպէս շքով եւ պատուով
առաջնորդէր նոցա զերկայնու-
թիւն ճանապարհին անդրէն
յերկիրն Հայոց։ Եւ ինքն ա-
ւետիս խնդալիս առաքէր յառ-
րուշանս բազումս, գրէր եւ
ցուցանէր մոգաց եւ մոգպետաց
եւ ամենայն մեծամեծաց կող-
մանց կողմանց աշխարհաց՝ ար-
պէս ելից օգնականութեամբ
զգործ քաջութեան իմոյ յառաջ
մատուցեալ։

Իսկ խոհերակն ինքն այնուհե-
տեւ յարուցեալ յիւրոցն քանչիւր
խառատային գործոյ՝ իւրաքանչիւր
վարպետական գրաւականս։

ասրել. ձայն արարեալ յաշխարհըս հետեւեալ՝ միանգամայն խաղալ զնալ յերկիրն արեւմտից։ Եւ մինչեւ հասեալ էին նմին յաշխարհն Հայոց, փայտ բնկենուին եւ վիճակս արկանէին, թէ որ կողմ դիպեսցէ հասցէ յաշակերտութիւն։ Զի առ հասարակ հրամանն առեալ էր յարքունեաց, որպէս Հայոց աշխարհին՝ նոյնպէս եւ Վրաց եւ Աղուանից եւ Լփնաց, Աղձնեաց եւ Կորդուաց եւ Ծոփից եւ Դարանաց եւ որ այլ եւս ոստք ոստք ի ծածուկ յիշխանութենէն Պարսից ունէին զքրիստոնէութիւն։

Եւ անզգայ յարձակմամբ յաւարի առնուլ փութային զգ զանձս տեղւոյ եկեղեցւոցն. եւ իբրեւ զդեւս այնուհետեւ առ միմեանս հասանէին։ Եւ լինէր դուռն զօրաց բազմաց, եւ չա-

բանէրն առանձնայ իրեւ զօրավար ի մէջ նոցա երեւէր, եւ անդադար յորդորելով զամենեսեան ճեպել ժողովուրդսն էր։ Կէտ եղեալ ժամանակն՝ զամին վեցերորդ, տագնապին եւ առնէին արքունի հրամանսն։

« Մինչեւ ի՞նչ առնուսցէ նա առնուլ, ասէ, յամենայն տեղիս՝ որ իցեն ընդ իշխանութեամբ թագաւորին մեծի, բարձցին կարգք եկեղեցւոց, փակեսցին եւ կնքեսցին զդուռնք սուրբ տաճարացն, զրուկ համարում առցին նուէրեալ ատենից յարքունիս, լռեսցեն ձայնք տաղմոսացն եւ դադարեսցեն ընթերցուածք։ Ոչ հանապազ մի իշխեսցեն իսուն իբրեւանց առեալ ժողովուրդս, եւ հաւատացեալքն ի Քրիստոս՝ արք եւ կա-

նայք, որ բնակեալ են յիւրա-
քանչիւր ժննանցս, վտխանցին
զհանդերձս իւրեանց ըստ աշ-
խարհական կարգաց։

« Դարձեալ եւ կանայք նա-
խարարացն կալցին զառաւել
վարդապետութենան մոգաց։
Ոսառերք եւ զառերք ազատաց
եւ չինականաց՝ կրթեցին ի հր-
տարարականացուն մոգաց, Կար-
ձեացին եւ արդելցին օրէնք տուր-
ամուանութեան զոր ունէին ի
նախնեաց ըստ կարգի քրիստո-
նէութեանն, այլ վտխանակ ընդ-
հնոյ մոյ՝ բազում կանայս ա-
րարացեն, զի աճեցեալ բազմաց-
ցին ազգք Հայոց։ Ոսառերք հա-
րանց լինէին, եւ զորք՝ եղբարց։
մարք մի ելցեն արջոց, այլ
թառունք ելցեն յանկոչինս հա-
ւուց։

« Պատուճառք մի մեռցին
անյապ, եթէ յօդեաց էցէ եւ ն-

թէ յայծեաց եւ եթէ յառչաւաց եւ եթէ ի հաւուց եւ եթէ ի խոզից։ Հայր առանց իմանալի մի զանգցին, ծիրան եւ բակտրք ի կրակ մի նկենցեն. ձեռք առանց կոպիկոյ մի լուասցին. շնչիւք եւ ոտիւք եւ նոպատամիք մի մեռցին։ Օձք եւ մողէսք, պտուք եւ միջմիւռնք, եւ որ այլ եւս խառնաւոտինդուր բազմածնիք են՝ մի կացցին. այլ վաղ թռուլ հանիւրով ի միջ բերցին ըստ արժանի չափոյն։ Եւ որ այլ եւս ինչ ապուք իցեն, կամ գոհից կամ ապանդից, ըստ սովորութեան կարգին՝ կարեւոր թռուածոնին, եւ ըստ կայծառիթ մնասուցման կարգին։

«Զայս աւետեան որ ասացաք՝ առ ժառանգակ մի մինչեւ ի արքեպիսկոպոսութեան արարոյ կատարեցան աստուածընկալն։ Եւ զայլն աւետեան

ան յաւէտ պատրաստական »

Եւ զոյգ ամենայն Հրամանս պատուիրանաց առեալ մոգացն եւ մոգպետաց, զոր եւ զգիշեր մեծին Հասանել յաշխարհն Հայոց. եւ ան յոյժ խնդութեամբ ընդ ոչ երթեք յապէին երկայնութեամբ Հանապարհին։

ԵՐԲՈՐԴ ՑԵՂԱՆԱԿ

Վասն միաբանութեան առ որս ասեին Եկեղեցւոյ

Թէպէտեւ ոչ իցեմք բաւական ասել զամենայն չարիսն որ անցին անցէն ի կարաւանին ընդ գունդն Հայոց, սակայն եւ ոչ լռել կամիմք ծածկելով զվիշտս նեղութեանն. այլ առաջաւք միտք իշատէ, զի ձայնակից լիցուք այնոցիկ որք գոհանային զմեզն ողորմին. զի եւ դու իրրեւ լսիցես՝ ոչ սակաւ արտասուս հեղուցուս ի վերայ ապիկն թշուառութեան։

Զի ահա անցէն ի մեծ բանտին Պարսից՝ յորդաց ազգաց որք. են հաւատացեալ ի տէր

Աստուածն Քրիստոսի, իբրեւ տեսին զայր յանձնառութիւնն Հայոց, յոյժ Հարան ի վիրս իւրեանց, եւ կործանեցան անկան ի վերայ դիմաց իւրեանց։ Եաղուբն ի նոցանէ թողեալ ի սուգ ծանրութեան, Հարեալ յոգիս եւ դառնացեալ յոյժ տառապեալ, եկին եւ յանդիմանեցին զնախարարսն, եւ յոյժ դրդոմեցին զսխալ քահանայութեանն։

Զգուէին զամենեսեան եւ ասէին. « Ձի առնիցէ զսուրբ Կաթուղիկոսդ, եւ կամ յո՞ տանիցէ զպատս սէրունեան Սեպանոյն։ Մատանոյցէ՞ արդեօք զհոգեւոր օրհնութիւնսդ, եւ կամ լուեալ զաղաւորիցէ՞ ի մարգարէական ձայնիցդ։ Կամ ոչ ցէ՞ք զայս ընթերցուածոց, եւ խոցէ՞ք զականջս իւրեանց. մինչ զիմաստ անմոռացութիւն ոչ յի-

չեցէք։ Ձինչ առնուցէք զպատուիրեալն ի Տեառնէ. « Որ ուրացի զիս առաջի մարդկան՝ ուրացայ եւ ես առաջի Հօր իմոյ որ յերկինս է եւ հրեշտակաց սրբոց։

« Աղօթասէր էք առաքելական քարոզութեանցն. արդ աշակերտք լինիցէք մեծի խրատուիչն։ Ուսուցիչք էք ճշմարտութեանն, արդ ուսուցանիցէք զպատուիրեալսն մոգաց։ Կարոգք էք պարշտական զօրութեանն, արդ զպատրեալս առաւածս խոստովանիցէք։ Յանդիմանիչք էք առաքեան, արդ եւ քան զառաւն առաջինք լինիցէք։ Ի հուր եւ ի հոգի էք մկրտեալք, արդ ի մխիթ եւ յաճիճն թաթաւեցիք։ Կենդանի մարմնով եւ անմահ արեամբ էք սնեալ, արդ ի ճեռնէր զոհից եւ իշխաւս պղտեղին մրճուտից։

Տաճար էիք Հոգւոյն սրբոյ, արդ զհարան դիւաց լինիցիք. բխաստապղծացք էիք ի մանկութենէ, արդ մերկացեալք ի վառացն՝ դիւաբար արեգակն կաքաւիցէք։

« Ժառանգ էիք արքայութեանն, արդ անձամբ զանձինս արարէք ժառանգ դեհենին, Նոցա է ապառնացեալ հուրն անշէջ, ընդ որ դուք ընդ նոսա այրեցեալ տոչորիցիք. նոցա պատարի որդն անմահ, իսկ արդ ջո՛ւք պարարիցէք զմարմինս ձեր նմա ի կերակուր. խաւարն արտաքին նոցա թանձրացեալ պահի, դուք լուսապղեղօք՝ ընդ որ յուզակիցացք ընդ նոսա ի նոյն խաւար։ Նոցա էր փութեալ զիսրխտաւան, դուք ընդ որ լեր յերէք յառաջադոյն. նոքա ի վաղնջուց հետէ էին իսկ կուռացեալք, դուք զիարդ զկնի

կուբայն կուրացարուք։ Ընդ ո-
ումանիցն զդառնամբիւռ անուանս
առուածոցն նոցա, այն որ չիք
ուրեք ի միջի եւ ոչ մի։ Թեմե-
ացեալք ի ծանր բեռանց՝ ան-
ձամբ անձին առէք զբեռն ծան-
րութեան, ազատեալք ի մանա-
կութենէ՝ չարաչար մոլիք յան-
ազատելի ծառայութեան։

« Եթէ գիտէիք եւ երեւէր
ձեզ յայտնի, սուգ առին եր-
կինք ի վերայ ձեր, եւ թաղծե-
ցաւ երկիրս ի ներքոյ ոտից ձե-
րոց։ Հրեշտակք ի վերուստ են
ձեզ թարկացեալք, եւ ի յերկ-
րէս մատուրացքն են ձեզ ցա-
ւուցեալք։ Ոգորմիմ ոգորմիմ
սիրելեաց ձերոց, եւ բաղում
անգամ ոգորմիմ անձանց ձե-
րոց։ Զի թէ մարդոյ փրկեալ էր
զձեզ ի ծառայութենէ, եւ դուք
անձամբ զանձինս այսպէս ի ծա-
ռայութիւն սրկանէիք, ի մեծ

թարկութիւն բրդէիք զառաջին տէրն ձեր։ Իսկ արդ ինչ առնէիք զաստուածսատան հրամանն. « Ես եմ Աստուած, եւ չիք այլ ոք բաց յինէն, եւ ոչ գինի իմ այլ ոքի՛ւ տայ Աստուած. Աստուած նախանձոտ եմ ես, հատուցանեմ գմեղս հարց յորդիս, մինչեւ յերեքն զարս։ » Իսկ եթէ արդիւքն արդարք վասն հարցն մերոց ընդունին զպատակումն, իսկ յորժամ ինքեանք արդիւքն իսկ մեղիցեն, ոչ ահա միանգամայն զանձանց եւ զհարց տայցեն իմիսին։

« Դուք էիք մեր ամուր պարիսպ ապաստանի. յորժամ ատէ վտանգ հասանէր՝ առ ձեզ յանդորր ելանէաք. արդ մեծ ամուրդ այդ հինն իւեր առպակեցաւ։ Դուք էիք մեր պարծանս առ թշնամիսն ճշմարտութեան, արդ դուք էք մեր նա-

յաւտնեք առ նոյն Թէնոսիոս։ Յայժմ ասեն ձերոյ ճշմարիտ հաւատոյն է եւ մեզ պարտ է շաւղ խնայէին. եւ արդ խրատեմ ձեր եւ զմեզ անդրէն պատուել։ Ոչ միայն զանձանց պատուոյն տալոց է մասն ակեղ առնել Աստուծոյ, այլ եւ բազում անձնեցուն՝ որ ի ձեր պատճառս եւ զնոսա եւս չարչարեցանեն։ »

Զայս՝ եւ առաւել քան զայն խօսեցան ընդ Մեծաւեծոյ առաքեանն, եւ յաւելին գաւս ի վերոյ գաւոց։ Յայտնել եւ գուշանել նոցա պարտուցն՝ ոչ կամէին, լսել եւ չառնել պատուիրանի՝ անկնարէր. հեղձամղձուկ եղեալ Մեծապէս յորոմատ հարկանէին։ Ընդնային պատուհասելոցդ եւ տեսեալ յանխիղճ առաջ լինէին անձնեղանն։

Յայնմ ժամանակի բահանայ-

ըքն որ անդէն ի զօրուն էին, առ չժուժեալ արտից բարկութեան՝ քակտել զրուցան ի նախարարացն եւ յամենայն բազմութենէն. եւ զմի ումն դեսպան ձիով առաքին վտիտ յաշխարհն Հայոց՝ գոյժ ի բերան առեալ եւ զօձիս պատառեալ, հասեալ ի ժողով եպիսկոպոսացն, մեծաւէս յարտասուս հարեալ, կայր եւ պատմէր զամենայն անցս չարչարանացն. այլ ոչ յայտնէր նոցա զծածկութիւն խորհրդոյն:

Յայնմ ժամանակի սիւնեցւոց եպիսկոպոսքն յիւրաքանչիւր իշխանութիւնս, եւ առաքեցին զքորեպիսկոպոսս ի գնօղս եւ յաղարտակս եւ ի բազումամուրս լեռնային գաւառացն, Դրդեցին ժողովելոյ զբազմութիւն արանց եւ կանանց, չինականաց եւ աշխատաց, զքահանայից եւ զմե-

նակեցոյց. խրոմ եղին, պրե-
պեցին եւ տարին զամենեսեան
պինաւոր Քրիստոսի։

Եւ յաւուրն բան խորհրդին
սուհասուսեցաւ. «Ձեռներայր
Հարսպատի իմիրձաւոր խրիսի'
պանցեալ ինչ բան սխալ արա-
ձախանին Աղամոց. եւ մի խր-
նայեցէք հայր յորդի, եւ մի ան-
ասնացու արդի հօր զաւակն։
Այն իրաւացի բնդ ան ա-
սուանց, եւ ծառայ պարձի
բնդդէմ տեառն իւրոյ։ Օրէնք
աստուածային կացին թարգ-
ման իմիրոյ անձնային, եւ ի
ն ին օրինաց ընկալին յանցա-
պարք զպատիժս զաստիարակու-
թեան։ »

Եւ իրրեւ այս այսպէս հասու-
ցեալ կատարեցաւ, երեւեցան ա-
ձնդքեան պինաւք եւ սրա-
ւորեալք, սուր բնդ մէջ եւ մա-
հան իձեռին։ ոչ միայն սրանց

քաջաց, այլ եւ կանաց առնականաց։

Իսկ գունդն Հայոց ամենայն օդնականօքն հանդերձ եւ մարգացն բազմութեամբ՝ յամենայն չորեքկողմ եկին հասին յաշխարհն Հայոց, ի գիւղաքաղաք մի մեծ՝ որում անուն էր Անգղ, Բանակեցան, բոլորեցան, պատեցան, եւ յամենայն կողմանց անդր ժողովեցան, եւ էին անթիւ բազմութիւն։

Եւ երբ յետ աւուրց քանի եւ հնգից, մոգպետն ինքնին մոգօքն հանդերձ հասանէր մեծաւ զօրութեամբ՝ քակել զպատուհանն եկեղեցւոյն յաւուր միաշաբաթուն. զիտակ առնուլ կամէր զառաջնորդութեանդ ծին, Իսկ սուրբն Ղեւոնդ երէց միաբանութեամբ առաջին խորհրդակցօքն եւ բազում ախտաւոր իւեղօջ անդ ապաստա-

տական դիմելցաւ, ոչ եամբոյլ թէպէտ եւ ոչ էր տեղեկացեալ մեծաց աննենգութեանն, եւ ոչ զօրութեան ոճոյ մտքին, ոչ ինչ եկաց մեծաց աննայն երկիւղածութեանց, եւ ոչ առաւել մի հաւիքեր առնոյն իշխանին թագաւորանալ. այլ քաջալերեալ աղուսակի աղաչալի պօրացն եւ մեծաց հաւատացանէր։ Բանդի վիրդս իճեան առեալ՝ գնացան մեծքն եւ մեծպետքն Չարդեցին. մեծամտական յուսացանչիւր մանն արկանէին եւ ինքեանք պատշաճն բարձրացուցեալ յեկելեցոյն՝ պատրաստական կացեալ կային, մինչեւ գերեզման մեծաւորացն անդադար լինելով։

Եւ յետ այսր առաջնոյն խրատովքեան՝ յաւելեալ կրկնոյն յաշխատիցէն Հայոց բազմութեանն առանց եւ կանանց ի տեղին

հասանէին։ Եւ անդ էր տեսանել զլեռն մեծ ոսկւոյ տարակուսին. ունէք զգերտրոսոյր արձակելով իւր յաղթականաց հասէին յաչաց իւրեանց. այլ բարձրացին ոսկեակաւ՝ իբր այն թէ զերկինս դողացուցանէին, խակ կէսքն խնդալովք եւ ի զէնս ընծայելով՝ զմահ քան զկեանս ընտրէին։ Խակ ունէք իսուրոսեան Սկևղեցւոյն՝ զաւետարանն ի ձեռն առեալ, աղօթէին առ Աստուած կարդային. եւ այլք ըղձանային զգաստանումն երկրին՝ զի անձանց լիցի գերեզման։ Եւ այսպէս չտալ տագնապել ի վերայ մոգպետին հասուցանէին։ Բազում անգամ ոսկէչէր զօգնականան իւր, զի խնայեսցէ կարասցեն զնա ապրեցուցանել, եւ ոչ անդամ անդէն յարքունիս հասուցանել։

Այլ վասն զործոյն յոր ե-

կեալն էր՝ առեալէր զնաւս եւ ա-
սէր. «Թող գրեմ եւ ցուցանեմ
մեծ թագաւորին, զի ի քաց
թողացուցանէ զայսպիսի իրաց
առաջարկութիւն. զի եթէ եւ
ինքեանք առաւածք ակնոցին
յօգնութիւն, չէ հնար օրինաց
մոգութեան ի Հայս առնուլ զգ
հաստատութիւն. որպէս զիարձ
առի զվիճաբանութեան ոխտին
Նկուղեցւոյ։ Զի թէ էին զօրք
աշխարհիս մոգք, ոչ ինչ խնայ-
էին տալ ինոսա առաւելեալ՝
ոչ միայն յարտաքինան, այլ եւ
յերբարս եւ յարդիս եւ յառե-
նայն վերձաւորս իրեանց, նա
եւ ոչ յանձինս իրեանց։ Սարդ-
որ ոչ ի կապանաց զանդիտեն,
եւ ոչ ի տանջանաց երկնչին, եւ
ոչ ի առաւաւածոց պատկա-
ռին, եւ որ յետին չար է քան
զամենայն չարիս՝ զմահ քան
զկեանս ընտրեն, ոմ է որ կա-

զի նոցա պիտակաց լինել։

«Լուեալ խակ էր իմ ի նոսունեաց մերոց, եթէ յաւուրս Շամոնայ արքայից արքայի, իբրեւ սկսաւ ուսումն մեր ածել եւ բազմանալ եւ լինել գոմնայն երիվիր Պարսից, եւ եաւ անդր յարեւելեան հատանել, որ վարդապետքն էին օրինացն մերոց՝ յարդարելն գիմագաւառն, զի ի նմա աննենեին բարձցին օրինք մոգամեծաց յաշխարհին. եւ հրամայեաց սատակել զի լաւսոյ դաւդարեցոյց քրիստոնէութեան։ Եւ որչափ նա կամեցաւ արգելել, եւս քան զկնա ածեցին եւ բազմացան, եւ հատին մինչեւ յաշխարհն Բուշանոց, եւ անտի ի հարաւակողմն մինչեւ ի Հնդիկս սատմծեցան։

«Եւ այնպէս անեղիւեալ եւ հատարածեալ էին յաշխարհին Պարսից, մինչեւ յամենայն բաղաքս

աշխարհին եկեղեցի չինեցին՝ որ զանգս ցանէր պայծառութեամբ ըմբ-ագաւորնակ արքունեօքն։ Շինէին եւ վիմայրանս իմն անուանեալս, եւ զնոյն զարդ եկեղեցեաց զարդարէին, եւ յանկնայն տեղիս՝ յատաւս եւ յանապատս միայնացս չինէին։ Եւ իրրեւ ոչ ինչ երեւէր յայտնի օգնութիւն ոստոք, աճելով աճէին եւ բազմանալով բազմանային, եւ մարմնաւոր մեծութեամբք մեծանային, Զատաստաս հարստութեան մեք ինչ ոչ գիտեաք. բայց այսչափ ինչ ճշդիւր իմանայաք՝ զի տեսերք անկնայն զկնի ոստոյն նոցա գնային,

« Թէպէտեւ արկ ի նոսա թագաւորն զձեռն իւր խստութեամբ, եւ զրուզուն կալաւ եւ չարչարեաց ի նոցանէ, եւ զեւս բազմանմանհատաւ սատակեաց,

դառնացաւ եւ ձանձրացաւ յանձն իւր, եւ զնոսա ոչ կարաց նուաղեցուցանել ի բազմութենէն։ Յարձեալ թէպէտ փակեաց եւ կնքեաց զդրունս եկեղեցեացն ընդ ամ. նայն աշխարհն Պարսից, նոքա զամենայն տուն եկեղեցի արարին, եւ յամենայն տեղւոջ զիւրեանց օրէնսն կատարէին։ Եւ զանձինս իւրաքանչիւր վկայարանս համարէին, եւ լուսաղոյն գչինուածս մարդկեղէնս քան զհոգեղէնսն հաշուէին։ Սուրբ սպանողացն փթթեցան, եւ նոցա պարանոցքն ոչ ձանձրացան, աւարառուք տուգուածոց նոցա աշխատեցան, եւ աւարն օր քան զօր աճեցեալ բազմացաւ։ Սրտմտեալ էր թագաւորն, եւ յոյժ դառնացեալ գահիճքն բարկութեան. խակ նոքա արքունք եւ գաւառք, եւ խնդալից ընդունէին

պատնեշն հարուածս տանջանացն, եւ սիրով տանէին պատնեշն յաւիտենական թագաւորութեան ընչից իւրեանց։

«Որպէս եւեթ թագաւորն երէց զառն տեսեալ պիտացին ի հան իրրեւ խաչինք տուրբ յաղն երկնաւոր, արդել եւ կարճեաց ի նոցանէ զհարուածս տանջանացն. եւ հրամանն եհան ցոգոց եւ ցդպատուացն, զի մի տանեսցեն ոք խոտանել զնոսա, այլ հաստատեալ կացցեն անդրկիւրութեամբ եռանկիւնագործութեանն, ցոգն եւ զանդիին եւ հրեայն եւ զրոմանեսցն, եւ որ այլ բազում կեչտք են ի կրօնիսն աշխարհին Պարսից։ Եւ ապա առ երկիրն պատգամաւորութեան հաստատութեամբ, եւ լսեալ զարդարութեանն տանեցին յաղթութեանք յազգինդ։ Զանդի ընդ ձերոյ աշխարհին չարժանի՝ եւ

արեւմուտք եւս մեծապէս շարժեցան, եւ ամենայն Տաճկաստան ընդ նոսին խռովեցան.

« Զայն ահա լսելով դիտեմք. բայց այս որ ես ինձէն այօք տեսի, թուի ինձ՝ թէ մեծագոյն եւս լինի քան զառաջինն։ Արդ որ մարզպանդ ես աշխարհս, պարտ է քեզ միտ յանձին առնել, զրել եւ յուցանել յարքունիս զխռովանութիւն բռնութեանս, որպէս առ ոչինչ համարեցան զհրամանս արքունի. Եւ եթէ չէր մեր աճապարեալ եւ ի փախուստ դարձեալ, միում իմէնջ ոչ տային ապրել։ Եւ եթէ անվնաս մարդիկ այդպէս բռնացան, եթէ յանկարծ պինուտս եւս ընդ ինքեանս միաբանեցուցանեն, ո՞վ կարէցէ կալ առաջի զօրացս յանդուգն յարձակմանէ։

« Եւ ահա անտեղեակ էի ան-

քակ ուխտի եկեղեցւոյդ ի վի-
ճակաց. զի այլ է զոր լսէ մարդ,
եւ այլ է զոր տեսանէ հաստա-
տուն իրովք աչօք։ Զոր որ ի-
մանալոյն ես, այդմ օրէնս պա-
հել էր, եւ ճշմարտեալ պիտէր
զանազանել մարդկանէ, եթէ
ոտանց բազում արիւն հեղլոյ
գաքա մեզ ոչ ոտն ձեռն արկա-
նել եկեղեցիդ, ընդէրոչ զայդ
ամենայն հաւատաւոր յանդի-
ման չասացեր թագաւորին։
Զանկ ամենայն նախարարացն
առաջ գոլ էր, եւ զրոյր աշ-
խարհաքեզ յանձն արարեալ էր
մարգարէութեամբ. ընդէր ոչ
ձեռնպէս հոգ տարար յանձն
քո։ Չի յայլ ժամս խնամոյն
էիր եւ ես պիտէի. զայս ոչ
խնամեալ եւ զործեցեր։
Ասա թէ ոչ, յայտ է եթէ եւ
գու ինձա բանի կաս, եւ քոյով
խորհրդով անցուցին զայս ան-

ցաս ընդ իս եւ ընդ զօրս ։

« Արդ եթէ այդ այսպէս է, եւ քեզ կամք չէ ունել զմարթութիւն, մի՛ ինչ պատիւոյ դու երկիւղիւ յարքայէ. ես դրեմ եւ ցուցանեմ ի դուռն մոլախաւսին մոլախաւսի եւ դերանդարձապետի եւ մեծ հաղորդապետին, զի ածցեն զարքայ ի հաւանութիւն որպէս զի և քոյ թագաւորացէ քո առաջին հրամանին, եւ ի կամս մարդկան ապաստան արասցեն, զի առ առիւծ սակաւ ընդելցին ընդ օրէնս մոգութեան. զի որք կալցին սիրով երեւեցին կատարել զհրամանըս արքունի ։ Քանզի մարդ է աշխարհս, զուցէ յորժամ ինձս ինչ նոցա առնիցեն, եւ ինքեանք ցուսալ վառնեացին յօտարութիւն ։ Իսկ յորժամ աշխարհս թագաւոր լինիցի ի մարդկանէս, յայնժամ եւ քեզ զըն-

խոսին մեծապէս ինձ համակ յարքունուստ։ »

Եւ պատասխանի մարգպանն ասէր, եւ ասէ. « Ամենայն բանք խրատուդ զոր ասացեր՝ ճշմարիտ են. բայց զառաջինն զոր չիմացար՝ տեսեր, եւ մեծապէս զղջացար այժմ։ Բայց դու արդ զոր ասեմ արա, եւ բարիք թուեցի քեզ. ապաւինի ի երկայնամիտ լեր եւ ըզ խորհուրդս քո արդէ ի բարւոյ. բայց արանց՝ որոց ես ասեմ՝ նոցա յայտնեա, մինչեւ ես ինձ այժ ժողովեցից զօր ի թիկունս ածելոյ, եւ զսիսա Սկեղեցւոյդ Թերեան կարասցից երկիւղելիս։ Եւ եթէ պայդ այդպէս արարից, դիտեմ ասա թէ եւ զհրամանն արքունի կարող եմ կատարել։ »

Եւ անդէն հրամ հանեալ ի Սիւնեաց աշխարհէն, զիւր դունդն ըզն առաւարացոյց ի թիկունս

օգնականութեան մտքաց եւ մտքերին։ Եւ ապա սկսաւ ասել. «Ահէ դու անգամ մի հրամայական ի Գուն տուր ման պրուձիոյն որ յԱղուանս է, տան հազար, դի ի ձեռաց ի Հայս եկեցեն. եւ յորժամ զգնաս ինձեռին ունիցիմք՝ չիք ոք որ նզծանել կարէ զհրամանն արքունի։»

Պատասխանի եւս մտքերն եւ ասէ ցմարզպանն. «Այդ խորհուրդ դարձեալ ինոց բանիցս ընդդէմ է. քանզի ահ յորժամ բռնութեամբ կուռեցուք ընդ աշխարհս, աշխարհս ի բաց փանդի, եւ մեք ի պատուհասէ չապրիմք, անձանց մեռա, եւ արքունի վնասակար գեան։»

Եւ ոչինչ կամեցաւ ամենեւին առնել ըստ նմա մարզպանն, դի սրտի մտօք կալեալ էր զ

պարակական օրէնան։ Սիրտ այնուհետեւ պատրել զուարճ կարասեաւ եւ զուարճ ուրքանական բանիւք. զառիկին ամենայն՝ ոհել բանիւք սպառնացեալ սրամիտ առնէր։ Հանապազորդ առաւոտոյ զառիկեան առաջին, եւ յերկարէր գնուապան ուրախութեան, մաշելով զերկայնութիւն գիշերացն յերգս արթնութեան եւ ի կարգաւ լինութեան. քաղցրացուցանէր ունոյ գկարդս երաժըշտական եւ զերգս հեթանոսական. մեծապէս զուարճութեան հաւուցանէր օրինոյ թագաւորին։ Բերեալ էր եւ յարքունական բազմութիւն կարասոյ, եւ միամիտ կաշառ գաղտ ոսկեր ի պատճառս պարգեւի եւ պատուոյ. եւ բազում ննջումեան զանմեղ մարդիկ հրապարէր եւ յինքն արկանէր։

Եթէ զայս ամենայն իրրեւ առեալն առաքեալ եպիսկոպոսունքն, ձեւս քաջ դրդեալ յորդորեցան ի նոյն ի խոստովանութիւն. եւ հրաւիրեալ խնամոյ թեամբ ընդունելոցս բժշկութեան զբանակն։ Մանաւանդ իբրեւ հասուցեալ գխոցին ի միտս խրեանց՝ եթէ անօրէն իշխանն Սիւննայ զօրհասական վիրան ի յոդիսն ընկալեալէր, խորշեցան մերժեցան եւ ի բաց մեկնան ի նմանէ։

Խորհուրդ արարեալ ի գիշերի միում ամենայն ուխտին բազմութեամբ, կոչեցին եւ զսպասաւորսն զօրսոյ ի խորհուրդն. հարցին եւ քննեցին եւ ի վերայ հասին մտացն անշարժութեան, որոյ ոչ եւս առ առկաս մի թեգայեալ էր ի սկզբան Քրիստոսի։ Եւ միտքն ազօթս արարեալ ի վերոյ նորա, վերստին ընկալան զնա յաստիճանութիւն։ Եւ

նոյնս պատճառ գրպարտուն ի նոյն ամպարտանութիւն՝ որք ոչ կին քակել յառաջին միաբանութենէն, եկին եւ ժողովեցան զեան զօրաց բազմաց։ Եւ եւս առաւել հետապնդն գտանի ի մարգոյն եւ ի մոլորեալն եւ յաւնօրինէն Վասակայ։

Բայց նա այնչափ յիմարեցոյց եւ ապշեցոյց զիւրս մոգութիւնն՝ մինչեւ չետս նմին իմանալ զնշոյլ իրացն։ Սկսաւ բազմել մոգս ի տունս նախարարացն եւ միաձայն ամբիծս կարդալ, զոհել պատրաստակս, եւ բանսարկիչ ինքեանց մարդկանն տալ առնել ի յաղօթս, եւ երկիր պագանել արեգականն։ Իրրեւ սկսաւ բազմանալ ընդ ամենայն աշխարհն այնպիսի գրգռագործ խառնակութիւն, յոմանց գնեցեալ եւ եւս կամաւք զշահախնդրացն յաւելուր կիրս ոչնչացանել

զնրատուն նիներցոյն եւ պատուել զհանդերձս հաւատոյ կանանց։

Զայս գուժան տղմկի իրրեւ տեսին մխարան տուր եպիսկոպոսունքն, զաւետարանն ի ձեռն առեալ՝ հասին եւ մնկան առանց հարցանելոյ ի վանս ապրատաւին, ուր ժողմեալ էին զրքն Հայոց։

Հաւրարձին զձայնս իրեանց եւ ասեն. «Աղաչեմք զձեզ զաւետեանան տուր աւետարանաս. եթէ ձերով իսրհրդիւ գործէ զայն անօրինութեան չարիս մարդասանն եւ մոլորեան, նախ զձեր պատանոցս հատէք, եւ ապա յեկեղեցին ձեռնադրեցէք։ Ապա թէ առանց ձեր կամաց նորա զայն չարն գործեն, ա՛յսօր խնդրոյն վրէժդ այդ ի նոցանէ։»

Եակ ապաքէն իններքս ի վանս

սպարապետին՝ յոտն կացին, մինչեւ զամբարձին զձայնս իւրեանց առ Աստուած եւ ասեն. «Դու Տէր արարիչ ամենեցուն՝ ոչ ինչ պիտի քեզ վկայութիւն ի մարդկանէ. եթէ խոստովանիլ իցեմք ի քէն սրտի մտօք, զայն դու ինքնին քաջ գիտես. այսօր իսկ դատեա զմեզ ըստ մեղաց մերոց: Ապա եթէ հաստատունկամք յուխտի սուրբ Աստուածածնիս, դու Տէր լեր մեր օգնական այսօր, եւ տուր ըզ թշնամիսն ճշմարտութեան ի ձեռս մեր, զի տեսցուք ընդ նոսա ըստ կամաց քոց սրբոց:»

Զայս իրրեւ ասացին, ամենեքեան զդլուխս զգեստից հարկանէին. եւ ողջունեցան յԱստուածածնէն եւ յեպիսկոպոսացն:

Իսկ մի ոմն ի նախարարացն որ անդր գնացեալ, էր ի նոցա խորհրդի, եւ ոչ միաբանեաց ընդ

նոսա ի մեծ վկայութիւնն. եւ անդէն առ ժամայն ինոցունց ի տեղւոջ քարկոծեցաւ, եւ ահ մեծ անկաւ ի վերայ ամենեցուն.

Յայնժամ ամենեքեան ինախանձ բարկութեան բռնեցան, մինչեւ ամենայն տեսողացն երիկամունքն դողային, որք առ ոչինչ համարեցան զպարտեսս արքունի, եւ առ ոտն հարին զհրամանս աստուծոյ, Ընթացան վազվազակի իջին ի բերանց, վառեցան կազմեցան զգիշերն ամենայն, եւ ընդ ծագել արեգականն զգուեղն յերիսամասունս բաժանեալ ի բանակին տրկանէին, Գունդն առաջին՝ յարեւելից կուսէ, գունդն երկրորդ՝ յարեւմտից կողմանէ, եւ գունդն երրորդ՝ ի հիւսիսոյ կողմանէ, շուրջանակի ի մէջ առեալ վտակեցին զբազմութիւն բանակին. եւ զրահաւոր կոտորեցին, եւ զեւս բազմա-

զոյնս կամելոյին վերեւելի մասդին, եւ արի՛ն իրենց աւուրս ընդ իրենոց իշխանութեամբ։ Եւ զոր եւ զամեն զաւար բանակին ի մի ժողովել՝ առհէն իւր հրամանաւ արքունի։

Ետ գիւտրպանն ձերբակալ արարել, եւ մխարանէր ընդ նոսա երթալուն՝ հատանել զոտ յոսխոն, գիշանայր զառաջինն քակտեաւ ի նոցանէ։ Անկանէր առաջնորդութեամբ յոսոյ աստր եալխանպատայն, եւ առաջէր իշխանարանելով՝ գի մի մերժեալ ընկեցցէ առ ի նոցանէ։ Կինէր եւ երեքներ զանուանս երջանիկ առաջի բանալութեանն իսոյր Վեհապետին, գրկէր եւ հինքէր գերջանիկ եւ իսկէր զաւետարանէն. եւ առաջէր՝ գի յԱստուծոյ ի նոցանէ վրէժխնդրութեան, եւ միոքս մարդկաւար առաքեցան գնա։

Իսկ նոքա ի չէին եւ համառեալ ի խոչընդոտիւն զնեղութիւն կեղծաւորութեանն նորա, եւ եթէ խոչընդոտեաւք գառնոյ անդրէն ինքն ուղղութիւնն, ոչ ինչ ծոյլ առնէին ձեռն արկանել ի նա վասն առաջնոյն յանցանացն, այլ առաքն Աստուածայինն ի գործն ի գառնապարտութիւն։

Իսկ արք եկեալ էին յառաջ առնել զգառն զանձն եկելոցն, ականջս եդին զանձինս եւ զառաքեալսն ընդունայնաբանութեամբ խոչընդոտացան եւ անհնազանդեցան հրամանացն Աստուծոյ։ Եւ յաջորդեալք զրուեցան Աստուծոյ՝ առաքեցին եւ ասէին զհանապազ ի բերանս եւ ընդունայն առաքեալ զրուեցին. «Առաքեաւ եմք ի հարցն ձեր եւ ի մեզ եւ յանհնազանդ ներ-

թիւնս եւ ի չարչարանս վասն սուրբ եկեղեցւոց զոր ասանդեալ էին հարքն մեր առաքելքն՝ զորութեամբ դասուեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որով վերատին ծնաք ի մի յոյս հաւատոյն միրութեամբ ի Քրիստոս Յիսուս, զոր նախ նամանութեան կամիմք չարչարանօք եւ արեամբ նորոգել զանձինս։ Քանզի հայր մեր զսուրբ Աւետարանին գիտեմք, եւ մայր՝ զառաքելական Եկեղեցի կամ ուղիղ է. մի ոք չար անբրեւտ խմէջ անկեալ՝ զմեզ քակեացէ ի սահանէ։ »

Ոչ երեւէր այնուհետեւ առանել ոչն քան զծառայ, եւ ոչ ազատ ժամիկացեալ քան զգերեալն մշտացեալ. եւ ոչ ոք քան զոք նուաղեալ յարութենէ, Մի միւսոյ յօժարութեան ամենեցուն արանց եւ կանանց, ծերոց եւ

ոչխարց եւ ամենայն միաբանեցոց ի Կրիատոս։ Քանզի առ հաստատակամ զմի գինուորութիւն գինուորեցան, եւ զմի ազան զրահս հաւատոյ պատուիրանին Կրիստոսի, միով գօտեաւ ճշմարտութեան պնդեցին զմէջս սրտից եւ կանայք։

Ընկեցեալ կայր այնուհետեւ ոսկի, եւ ոչ ոք առնոյր իւր առանձինն արծաթ, եւ արհամարհեալ առանց ագահութեան, անարգեալ պատուական հանդերձք առ ի զարդս մեծարանաց։ Նա՛ իւրաքանչիւր ստացուածք ոչ ինչ հանդարտէին յաշխարհացս ստացողին։ Տեսանէին զանձինս իւրեանց իբրեւ զմեռեալ գիակունս, եւ զիւրաքանչիւր գերեզմանս ինքեանք փորէին, եւ կեանք իւրեանց իմահ համարեալ էին, եւ մահք իւրեանց անչուշտ կեանք։

Բայց այս բարբառ ասէպ բա-
ասէպ ընթանայր. «Խոչընդոտեա
միայն մեզանէ, զանազն եւ զո-
գիս եւ եղիր ժառանգութեաք,
զի կենդանի իցեմ ի մեզ Քրիստոս,
որում պիտի է միաւանգամ նո-
րոգել զմեզ ի հոգւոյ եւ զանե-
նայն գյաւուրսդոյն զննչեցեալ-
սն, եւ հաճեցուսանել իւրաքան-
չիւր ըստ գործս իւրոյն։»

Զայս եւ առաւել քան զայնս
խօսելով, եւ մխիթարելով զան-
ձինս եւ զիրեարս, գործեալ
միաւանգամ գինուորքն առա-
րասանել ին զկնի խրատուցն, եւ
ազօթական ըն անդադար լինէին
յաղօթսն խրատուցն, եւ պահո-
քըն ճգնէին ի պահս խրատուցն։
Զայնք պիշտանէին ի առաջ եւ
ի զիշերի անհատ էին ի առաք-
ելոյն. զնչեցուածք առա-
ւաձայն իսոսարանային ոչ եր-
էք առնուին զարտասուս յա-

ձենայն ժամ. այնպէս եւ մեք-
նիչքն ի մխիթարութիւն երկ-
նաւոր վարպետութեանն։

Յայնմ ժամանակի գարձեալ
յարձակեցան ի վերայ բերդին
եւ առնուց, զոր ունէին Պար-
սիկքն ի տէրից տերից, յամրոց
աչխարհին. տապալէին քան-
դէին զբնակ սիթեան նոցա։
Առեալ՝ զվեծն Սրապիոն հան-
դերձ առաւօք իրովք. եւ առ-
նուին զանասունս մեսրոպ,
զԳառնի քաղաքն, զՆերսէհ, զԱր-
տագերս, եւ զառանն իրեանց.
զԵրկայնորդան եւ զԱրշնին, եւ
զառանն իրեանց. զԳարգարա-
զըն, զԱրտանիսան, զԲասենան,
զԱնկաւակուժելի Աղուանն, եւ
ընդ նոսա եւ զառանն իրեանց.
զարծախանեան, զԱռանն առան,
ընդ նմին եւ զառանն իր.
զԳրեանեան եւ զԱպահունեան, զՈ-
րոտան եւ զԱռաւելեանն։

Զամենեսին զայս իրաքանչիւր գեղիւք եւ ապարակօք, զօրօք եւ զօրադլխօք ինչին ամի առեալ տապալեցին, եւ ի գե, րութիւն վարեցին զարս եւ զղկանայս ընչիւքեւ ստացուածովք հանդերձ պատուական զանձիւք եւ նոցին ապատուք։ Տապալէին քանդէին զշինուածս նոցա, եւ այրէին կիզուին զտունս սուշ, տօնարկի եւ պաշտաման կրակի. Սրբէին զպղծութիւն կռապաշտութեանցն, եւ առնուին զկահ եւ զկազմածս տարուշանացն, բերէին եւ դնէին իսուրբ եկեղեցւոջն, եւ ի ձեռն սուրբ քահանայիցն նուիրէին իսպաս տէրունական սեղանոյն։ Եւ փոխանակ անուտի պաշտամանցն զոր տապալեցին յամենայն տեղիս հեթանոսացն, զիրկական Խաչն Քրիստոսի կանգնէին. զամենատուր Սեղանն ուղղէին, եւ

զկենդանաւորսն Խորհուրդն կատարէին սրբութեամբ. պաշտօնեայս եւ քահանայս ի տեղւոջն կացուցանէին, Յուսով հաստատեալ խնդալոյր ամենայն երկիրն առ հաստատակ:

Եւ մինչդեռ յայսմ մեծի առաքինութեան կատարել գործէին զգործ նահատակութեանն, երեւէր լիմն ի վերայ ամենեցուն աստուածային շնորհք. քանզի առանց հրամանի ի զօրացըն Հայոց, յարեւելից կողմանէ աշխարհին, յարձակեցան ոմանք յԱտրպատականէ աշխարհէն, եւ ի տեղիս տեղիս բազում վնաս արարին՝ առնուլ եւ աւերել եւ քանդել զբազում աւրուչանս:

Իակ որ ի մեծ ամուրն անկանէին՝ խաչանշան արարեալ՝ ի վերայ զօրուն յարձակէին. որ եւ երկու մեծամեծ բերդացն

պարիսպքն առանց ուրուք մերձենալոյ անվնաս կործանեցան. մինչեւ ամենայն բնակչաց երկրին զահի հարեալ իմաց նշանէն, ինքեանք ինքեանց ձեռօք զգ կրակաւոունս արկին. ուրանալով զօրէնս մոգութեանն՝ խոստովանէին իսուրբ Աստուածն

Եւ այլ մեծամեծ աչքառութիւնք կատարէին ի ձեռն զօրականին. քանզի ոչ էր աւկնկալութիւն եթէ զանուն Աստուծոյ ոք յիշեսցէ՝ արհաւիրք մեծ անկանէին ի վերայ նոցա, եւ ամենայն մարդ ապաստիկր ընկերի իւրում տեսիլս նորա եւ զարմանալիս։ Սոյնպէս եւ աստուեղք ի յերկինս երեւէին յոյժ լուսաւէտ պայծառացեալ, զոր ոչ կարէին յառաջին բնութեանն եւ ամենայն տղայք աշխատէին իւրեւ զարս ապստրակմամբ խփեալ։

Եւ ահա յետ աւուրց բազմաց եկին եհաս հաղարապետն Սղուանից տէրը եալխոպոսաւ աշխարհին, մեծաւ սպառնալիս փութայուզանէր պղծոյն ասելով. « Գունդն Պարսից որ էր ի կողմանս աշխարհին Հայոց՝ դարձաւ այսրկն, եկն եմուտ յաշխարհս մեր. եւ բազում եւս եւ այլ այրուձի որ ի Վրանէ եկն։ Եւ թէ դու զայս ամենայն, այլ երկեաք հարեր մոգ վարպետս ածեալ ընդ քեզ խրնամս, պատակտեցին զաշխարհն, եւ զմանս ոմանս յինքեանս արկին, եւ կամէին յեկեղեցին ձեռն արկանել. եւ հրամանաւ թագաւորին առին զամենեսեան եւ ասէին՝ « Եթէ կամաք յանձն առնուք պղծին, պարգեւս եւ պատիւս զոսկերք ի նմանէ, եւ թագաւորն հարկացն յարքունեաս լիցի ձեզ. ապա թէ կա-

մօք չառնէք, հրամանն ունիմք
ի գետս եւ ի քաղաքս չինել
աստուձանս, եւ զվաստակեան կը-
ցանին իններքս դնել, եւ կացու-
ցանել մուգս եւ մոգպետս օրէ-
նըսդիր ամենայն աշխարհիդ։
Նա եթէ առանձինա ոք ընդ-
դէմ դարձի, ինքն մահու պա-
տուհաս ընդունի, եւ կինն եւ որ-
դիք այնպիսւոյն անաշխարհիկ
ելեալ՝ յարքունիս երթիցեն։»

Իսկ գունդն Հայոց լրեալ
գոսա զայս գոյժ գառնութեան,
ոչ ինչ ծուլացեալ լեան ի քա-
ջութենէն. այլ գարձեալ հա-
մագունդ ժողով լինէր ամենայն
աշխարհին վասն գուժարեր հը-
րեշտակացն որ հասին առ նո-
սա։ Եւ միտրան քաջալերս առ-
եալ՝ արձակեցին զնոսա, զի առ
ժամանակ մի պատիր խաբէու-
թեամբ զնոսա կալցեն, զի խա-
փանացին ի չար կամացն՝ չձեռ-

նարկել խոսքը ոչխար ևկինղեցոյն իսրաէլի. եւ զօրութեամբն Աստուծոյ խորհուրդ իմչ ասեալ՝ զոյն հնարիւք եւս խրնդրելն։

Այնմ ժամանակի զմի ոմն ի մեծ եռախտարացն ի տունէն Գնանեայ՝ Նաամ, ճեպով առաքեցին յերկիրն Արամայ ցուցանել զայս ասեղոյն խոհուրդ զարհուրմոյ ի տագնապին Արեւելից, մինչդեռ ասեմն եւ առաքել զբերանոյ քաջութիւն ընդարձակեանցին — զոր դրժելք կատարելոցին՝ ոչ ոք ոչ հարկանէր զհրամանն ոչնչել, եւ մեծապէս առատութիւն ի նէրայ ոչ զայն հաստացանելով — խնդրել ինձանէ օգնականութիւն առաքելեան, եւ եթէ ոչ կամիցայ՝ ինձ իսկ մատնել ի ծառայութիւն։

Եւ այս է պատճէն հրովար-

տակին՝ զոր գրեցին առ Թէոդոս կայսր.

«ՅՈՎՍԷՓ եպիսկոպոս քաղաքի եպիսկոպոսակցօք իմովք եւ ամենայն զօրօք Հայոց, Վասակ մարզպան եւ Ներշապուհ Որմբոսեան հանդերձ Սպարապետութեամբ Վարդանաւ եւ ամենայն մեծամեծ նախարարօքս, առ մեծանունդ Թէոդոս կայսր, բազմացի ողջոյն մեր առ քեզ եւ ամենայն զօրացդոց, որ խաղաղասէր մարդասիրութեամբ ձերով տիրէք ծովու եւ ցամաքի, եւ չիք ոք յերկրաւորացս՝ որ ձերում՝ անարգել տէրութեանդ ընդդէմ դառնայցէ.

«Որպէս մեք իսկ ունիմք զանսուտ յիշատակարանն զոտաքինի նախանեաց ձերոց, ունելով զներումպէ՝ անցին եւ տիրեցին եւ Սահակայ կողմանցն ի

սահմանացն Սերայ մինչեւ ի կողմանն Դաղերոնիէի, եւ ոչ ոք պատ ստամբակեալ եւ ելանել ըստ ձեռն նոցա։

« Եւ յայնչափ մեծ իշխանութեան՝ Դատաւորդ մեծ եւ սրբելի զՀայոց աշխարհս անուանէին, Վասն որոյ եւ նախնին մեր Տրդատիոս յիշելով զառաջին սէրն ձեր, որ ի տղայութեան վախճուցեալ ի հայրապան մարդախտողող հօրեղբարցըն իւրոց՝ ապրեալ սնաւ յերկրին Յունաց, եւ ի ձէնջ թագաւորեալ սիրէր հայրենի աշխարհս, ոյնպէս եւ զհաւատան որ ի Քրիստոս՝ ընկալեալ ի տեսրբ եպիսկոպոսէն Հռոմոյ, լուսաւորեաց զխաւարային կողմանս Հիւսիսոյ. զոր եւ այժմ կամին ի մէնջ կորզել հանել խաւարասէր որդիքն Արեւելից։

« Եւ մեք ի ձեր քաջութիւն

արութեանդ խնդախեալ, էր
ինչ որ ընդդէմ զարձաք նոցա
հրամանացն, եւ բաղում այն է
որ արդ առաջի պատրաստեալ
եմք. Ընտրեցաք զմահ աստ-
ուածպաշտութեամբ քան զկեանս
ուրացութեամբ. եթէ դուք եւս
ի ձեռն առնլիք զմեզ, ահա կըր-
կին կենաց դիմեցաք, եւ ոչ մի
անզամ մահու։ Եւ եթէ տակա-
ւին մի հեղեալ, զուցէ բա-
զում եւ այլ աշխարհաց հատա-
նիցէ տալ բոցոյ սորա։»

Եւ կրկնեալ յանդիման եղեն մե-
ծի թագաւորին, եւ ընդ երեսս
զգիր պաղատանաց Հայոց աշ-
խարհին եւ զյիշատակարանս
նախնեացն, բազում մատեան
իմէջ եկեալ ընդ երկոցան՝ որ ըզ
նոյն ուխտ հաստատութեանն ի
ներքս գտանէին։

Եւ մինչդեռ երանելին Թէո-
դոս հարցանէր զամենայն մինչ-

պիտան, եւ հնարս իւրացն կամէր գտանել խաղաղութեամբ, եւ հոգ տանէր մեծաւ ջոխարութեամբ՝ դի մի եկեղեցին արեւելից յամէտակեացն յանօրէն հեթանոսացն, ի նմին ժամանակի անդէն վաղվաղակի հասանէր վախճան կատարածի կենաց նորա, եւ կարի չար խռովութիւնն լինէր գործոյն օգնականութեան։

Եւ թաղեալ մոխանակ նորա Մարկիանոս կայսր, եւ ի ձեռն վաստիար արանց խրատուսոյն իւրոց ծառայից, Անատոլեայ՝ որ սպարապետն էր, եւ Փլորենտիոս առին, երկոքեան անարդ եւ վատիար արանց. վխանդասոյն եւ անաստուածք, ի նոցա բանս ելեալ թագաւորն, ոչ կամէր առնել միտրան ուխտին Հայոց, որ առնային ուժովքն իւրեանց ընդդէմ կացեալ

էին չարութեանն հեթանոսաց։ Իսկ անարիս այս լաւ համարէր պահել զուխտն հեթանոսաց վասն մարմնական խաղաղութեան՝ քան պատերազմակից լինել ուխտին քրիստոնէութեան։ Վասն այսորիկ փութացաւ արձակեաց դեսպանս առ թագաւորն Պարսից զնոյն Փղրենտիոսն, եւ եմուտ ընդ նմա յուխտ հաստատութեան՝ ձեռնթափ լինել ի զօրացն Հայոց զօրու եւ զինու եւ ամենայն օգնականութեամբ։

Եւ իբրեւ այսպէս հաստատեցաւ, եւ հաւատ օգնականութիւն յուսոյ նոցա ի մարդկանէ, դարձեալ սուրբ եպիսկոպոսքն քայլայերել սկսան զանձինս եւ զօրան Հայոց։ Թէպէտ եւ հայէին յիւրեանց սակաւութիւնն եւ յերկոցունց թագաւորացն մեծութիւն, ոչ լինչ վատասրտեալ դողային, այլ ըստ ա-

տալին ուխտին խրատեին եւ ասէին. «Պատրաստ եմք ի ըստ պանանել եւ ի մեռանել. դիւրին է Աստուծոյ սակաւուք ըստ ջազմաց գործ գործել, եւ առանց զմեծամեծ ի բս կատարել։

Թէպէտ եւ ոչ ունէին թագաւոր առաջնորդ, եւ ոչ արտաքուստ օգնական զոք յոտարաց, սակայն անձանց առաքինութեամբ եւ սուրբ վարդապետացն միխիթարութեամբ՝ համագունդ աւետեան նախատարքն զօրօք իւրեանց յիւրաքանչիւր տանէ ի մի վայր գային հասանէին վաղվաղակի. բայց եւ այլ այրուձի՝ որ յարքունի տանէ անտի էր։

Եւ զամենայն զօրսն յերիս գունդս բաժանեցին.

Զգունդն առաջին տային Ղեւոնդեան, եւ

գումարելին զնա պահպանի աշխարհին, մերձ ի տահճանս Աստուածային աշխարհին։

Եւ զդէմն երկրորդ տալին ինձեռն Վարդանայ զօրավարին Հայոց՝ անցանել ընդ տահճանս Արց ի վերոյ մարտպանին Ճորայ, որ եկեալ էր առնել զեկեղեցին Սղոմոնի։

Եւ զդէմն երրորդ տալին ինձեռս Վասակայ իշխանին Սիւնեաց, որ ոչ իրաց կացեալ էր յոխտին հեթանոսաց՝ ըստ նեղութեն խորհրդոցն իւրոց։

Ընտրեաց եւ՝ առնել ընդ ի զօրսդ պիտէր զթուալեանն հաւատոյ նոցա։

Զիշխանն Ծաղրատեանց զօրաց իւր։

Զիշխանն Խոռխոռեանց զօրաց իւրոյ։

Զիշխանն Ապահունեաց զօրաց իւրոյ։

Զիշխանն Վահեւունեաց զօրքն իւրովք.

Զիշխանն Գաւուձոյ զօրօքն իւրովք.

Զիշխանն Գաբեղենից զօրօք իւրովք.

Զիշխանն Ուրծայ զօրօքն իւրովք։

Եւ զայլ բազում զօրս յարքունի տանէն ուրկ ինքն, եւ զանազան ոմանս յայլմէ տանէ, եւ խորամանկ խորհուրդ բարանուաւս լինէր յամենայն իւրոյ աշխարհին, իւրաքանչիւր կին ծառայութեան՝ երթ ընդ ամուսիկ անդր անցանել իւրեւոյ գնդին Գաւթայ՝ համածախտն առնել յաշխարհին Ագուանից։

Եւկն նա յամենածանուկ հաւատացն ձեռով գնացուցանել արձակիր առ գունդն Գաւթայ. «Ահա առաքեկ քակեցի զմիաբանութիւն ոխացն Հայոց, եւ

ընդ երիս կողմանս գունդս գունդս քակեալ բաժանեցի։ Զգունդն առաջին հեռացուցի ի կողմանս Հերայ եւ Զարեւանդայ. եւ գունդս երկրորդ ընդ իմով ձեռամբ է, որոյ ոչ լինէ տամ վնաս առնել զօրաց արքունի։ Եւ զայլ ամենայն որ այլ կռուոյ յաշխարհի աստ գտանէր՝ ցանեցի ցրուեցի ընդ ամենայն մինչոց աշխարհս։ Բայց զգունդն երրորդ արարի ընդ Վարդանայ Մղուանս՝ առաւաւածեռն եւ ոչ բազմաթիւ։ Ել Համարձակ ընդ առաջ նորա, եւ մի զանգիտեր ամենեւին տալ պատերազմ. զիտեմ պի ի պարտութիւն մատնին առաջի քոյոյ մեծի զօրութեանդ։

Զայս զրեաց եւ եցոյց մարզպանին՝ որում անունն էր Սեբեւխտ։ Իսկ նա իբրեւ լուաւ զայս ամենայն զքաջալերս ի Վա-

սակայ, եւ առաքեալ հաստատեաց ի միտս իւր՝ եթէ սակաւաձեռն դնդաւ զայ սպարապետն Հայոց իվերայ նորա, ոչ եկաց ինաց ի կողմանս Ճորայ. այլ կուտեաց զամենայն բազմութիւն զօրաւ իւրոյ, եւ վտիճանակի անցանէր ընդ մեծ գետն Կուր անուն. եւ պատահէր նմա մերձ ի սահմանս Վրաց հանդէպ Խաղխաղ քաղաքի, որ ձմերոց էր թագաւորացն Աղուանից. Անցանէր բաւանդակէր ամենայն զօրօք իւրովք. ոգմ արարեալ զրոլոր մեծութիւն դաշտին ի ներքս վտակէր. զինեալք եւ վառեալք ամենայն պատրաստութեամբ ի մարտ պատերազմի ընդդէմ դնդին Հայոց.

Իսկ քաջն Վարդան եւ ամենայն զօրքն որ ընդ նմա էին՝ իբրեւ տեսին զբազմութիւն պատրաստութեան դնդին հե-

թանոսաց, հայեցան եւ յուր-
եանց ամբաւութիւնն, թէպէտ
եւ կարի յոյժ նուազունք էին
քան զնոսա, ոչ ինչ պանդխտե-
ցին առ ի յոյժ բազմութենէն,
այլ հաստատակ միտրան հաւթար-
ձին յերկիրն զձեռս իւրեանց,
պատրաստէին եւ ասէին.

« Դառնա, Տէր, զայնոսիկ
ոյք դաւին զմեզ. մարտիր ընդ
այնոսիկ որ մարտնչին ընդ մեզ.
զինու եւ սպառազէն զմեզ ա-
նօրհնացս. ցրուեա եւ վտանգեա
զչար միտրանութիւն թշնամ-
եացդ քոց առաջի քոյոյ սրբոյ կան
մեծի Նշանիս, եւ տուր ի ձեռն
սակաւուց զբազմութիւն յաղ-
թութեան ի վերայ անհնարին
բազմութեանն։ Ոչ ի պարծանս
անուն միտրութեան անօ-
գուտ վաստակոց ինչ աղաչեմք,

կամ յաջահութիւն ընչասիրութեան պանգատար մեծութիւն կապուելոյ, այլ զի ծանիցեն եւ գիտասցին ամենեքեան այնքիկ որ ոչն հնազանդին տուրք Աստուածոյն քարոզութեան, եթէ դուք ես Տէր կենաց եւմահու, եւ իձեռն քո է յաղթութիւն եւ պարտութիւն, Եւ մեք պատրաստ եմք ի մեռանել վասն քո միայն։ եւ եթէ ապանանել եւս հասանէ ինաս. ոչ եթէ մեզ լինի, այլ ճշմարտութեանն եղիցուք վրէժխնդիրք։

Եւ զայս ասելով՝ խումբ առարեալ յարձակէին, եւ զաջ թեւն բռնկեալ զձախոյ կողմանէն արկեալ, այսչ ճարակ զամենեւեան տային ընդ երեսս դառնալն եւ ի խաղաղական առնէին միտչեւ յառաւօտ առնիս մայրեացն առ խորտոյն պարիսպն Լուսնոյ դեռոյ։ Որ ընդ դէմ դարձ-

եալ թագաւորացանց ումանց Բագրատական արքայի, ընկեցին զումն ի ձիոյ ինախարարացն Հայոց. ի գնդէն Իմաքսաննից զՄուշապանին, եւ զԳագրիկ վիրաւորեցին։

Յայնմ տեղւոջ դէտ ակն ի վեր ամբառնայր Սրշաւիր Արշարունի, գոչէր առիւծաբար եւ յարձակէր վարազաբար, հարկանէր եւ սատակէր զԱրաբին քաջ զեղբայր թագաւորին Լմխնաց, եւ զբազում համհարտս նորին ընդ նմին սատակէր։ Եւ այնպէս ամենեքեան առհասարակ այր զախոյեան իւր յերկիր կործանէր։ Եւ առ յոժ յանդուգն յարձակմանն՝ յոլովագոյն այն էր զոր զեռասոյնս առնէին քան զանկեալսն որոյ ի ցամաքի։ Եւ իրագիւտ թենէ զխականցն անկելոց՝ յրատակ ջուրքզեռոյն յարիւն դառնային, եւ ոչ գտանէր ոք ամե-

նեւին ինեցանէ ապրեալ եւ թա-
գուցեալ յանտառախիտ մայրիս
դաշտացն։ Բայց մի ոմն ի զո-
րականէ թշնամեացն՝ զինու
հանդերձ ելեալ ինիւս երիւարի
անցանէր ընդ մեծ գետն, մա-
զապուր սրծեալ ի պատերազ-
մէն՝ գոյժ տանէր ի մնացեալ
բուն բանակն, որք վախատա-
կան անկանէին ի մեծ շահաս-
տանն։

Յայնմ ժամանակի զօրքն Հա-
յոց կատարելով զմեծ գործ
պատերազմին՝ ի դիակապուտս
դառնային, ժողովէին զբազում
աւար բանակին, եւ կողոպտէին
զանկեալ դիակունն. եւ կու-
տէին բազում արծաթ եւ ոսկի,
պէնն եւ զպարդս զարի արանց
եւ զքաջ երիվարաց։

Դարձեալ յարձակէին ոչ ա-
կաւ քաջութեամբ ի վերայ բեր-
դին եւ քաղաքաց զոր ունէին

Պարսիկքն յաշխարհին Սղոանից, հզօրագոյն մարտնչելով եւ այրելով զամուր արդելանոց նոցա, եւ զիրան երանի մոգացն — զոր պատրաստական ածեալ աշխարհին պայմանս, ոմիքն — ուր եւ զոտնձին յամուր տան վայրացն, որոյ ճարակ առեալ զնէին զիշ թռչնոց երկնից եւ զազանաց երկրի։ Սրբէին զառիսն յամենայն ալծատարծ զոհից, եւ մրկեալ պատուիրեն զնկերացեան յանհնարին նեղս թննէին։

Եւ բազումք ի նախարարացն Սղոանից եւ յամենայն շինականացն, որք վասն անուանն Աստուծոյ ցրուեալ եւ մատնեալ էին յամուր երանի Պարսկաստան, երթեւ տեսին զչքնաղութիւն գործոյն զոր կատարէր Աստուած ի ձեռն գնդին Հայոց, պայն ժողովէին եւ նոքա, եւ

ֆաուստէին ի զօրս նոցա. եւ մինա-
քանք եւ հաւատարք կցորդք
մինէին գործոյն նահատակու-
թեան։ Թաղային գնային այնու-
հետեւ իվերայ պահակին Հոնաց,
զոր ունէին բռնութեամբ Պար-
սիկքն. առնուին քանդէին զպա-
հակն, եւ կոտորէին զզօրսն որ
իներքս բնակեալ էին, եւ զղուա-
նըն տային ի ձեռն Վահանայ
որ էր յազգէ թագաւորացն Աղ-
ուանից։ Եւ յայսր ամենայն քա-
ջութեան վերայ ոչ ոք անկեալ
վիրաւորեցաւ. ամենեքեան ի նո-
ցանէ, բայց իմիոյ երանելւոյ
որ կատարեցաւն նահատակու-
թեամբ ի մեծ պատերազմին։

Եւ անդէն ինքնին տեղւոջ պայր
որում զղուանն յանձն արարին՝
զնոյն դեսպան արձակեցին յաշ-
խարհն Հոնաց, եւ իբազում յայլ
ազգս բարբարոսաց որ համան-
գործք էին Հոնաց աշխարհին,

բանս դնել ընդ նոսա եւ ուխտ հաստատել՝ անքակուխտեամբ ունել զմիաբանութիւնն։ Իսկ նոքա իրրեւ զայն ամենայն լուան, ժուխտապէս վաղվաղակի հաստնէին իւեղին, եւ ականատեսք լինէին գործոյն յաղթութեան։ Եւ ոչ ինչ յապաղեցին երդմամբ յուխտ մնանել ըստ կարգի խրատանց օրինաց. յանձն առին եւ զերդումն քրիստոնէից՝ պահել ընդ նոսա հաստատութեամբ զմիաբանութիւն։

Իսկ իրրեւ զայս կատարեցին եւ արարին իւրեանց մեծապէս հաստատութիւն, եւ դեռ անդէն իւեղոյն զեռեռեալ էին խաղաղութեամբ, գուժկան հասանէր յաշխատիսէն Հայոց, զճակատ հարեալ եւ զօձիս պատռեալ վասն ապստամբին Վասակայ՝ զի յետս կացեալ յուխտէն քրիստոնէութեան եւ առեալ

գքաղաքն տեղիս Հայոց աշխարհին, մնանատանդ գձմերոցս արքունի, որ կայանք զօրացն էին, գՊատնին, եւ գՆոսխայիս եւ գԻրասխանակերտն՝ գմեծ Դատաստակերտն, գՎարդանաշատն եւ գամուրն Օշական, գՓաղատն, գՍարդեանն, գՅոլակերտն աւան եւ գբերդն Արմաւիր, գԿուաչն աւան, գԱրտն, գԱշնակն եւ գամենայն տուն Արտագածոտ, եւ գնահանդն Արտաշատ եւ գԱրտաշատն ինքնին գվտակին, եւ գամենայն գետս եւ գառուներ շուրջ գնացեալ էին, առեալ աւերեալ եւ հրձիգ արարեալ, եւ գամենեցուն ձեր գնդաւնին տխրութեամբ մերձեալ յերաքանչիւր բնակութենէ։ Զեռն արկեալ եւ յաւերակեցին, տարեալ եւ գաւերատան նկեղեցին տեղանոյ. գերի վարեալ գրնտանիս յաշխ-

նայից, եւ զնոսին կապել եւ
ածել ի բանդի. եւ ինքն սրի-
նաձայ տարածեալ ասպատակաւ
առնէ զերկիրն ամենայն։ Ե-
րանդն որ էր ի կողմանս Ատր-
պատականի՝ ոչ ժամանեաց ձե-
նալն առ ի միջոց աշխարհին։ Ե-
գիպտն որ ընդ. հնազեալ էին՝
խոյս տուեալ յանօրինէն մեր-
ժեցան կերպ աշխարհին, եւ
գեռ պահէն ընդ ձեզ զուխտ
միաբանութեան սիրոյն Քրիս-
տոսի։ Բայց այն որ ընդ նմայն
էին՝ են ոմանք որ միախեան
հերաքանչիւր տեղիս, եւ բա-
զումք այն են որ զհետ մոլորե-
ցան նորա ամբարշտութեանն։»

Զոր արարեալ ի տեղւոջէ ան-
ոտի՝ դառնալ անդրէն յաշխար-
հըն Հայոց մեծաւ ստիպով եւ
բազում աւարաւ եւ անչափ ա-
ծութեամբ, եւ անտրտում ու-
րախութեամբ երգս ի բերան ա-

ոեալ եւ ասէին ձայնիւ. «Թա-
ւսման եղերութ Տեառն, զի
բարի է, զի յաւիտեան է ողոր-
մութիւն նորա. ո եհար զաշդո
ւեծամեծս եւ սպան զինչիանս
հզօրս, զի բարի է, զի յաւի-
տեան է ողորմութիւն նորա։»
Եւ զայս սաղմոս երգելով մին-
չեւ ի վախճան կատարեալ աղօ-
թիւք փառաւորութիւն տուր
Երրորդութեանն մատուցանէին։
Անդ յանձանձէր ածէր զօրավա-
րըն զկայց եւ զինաց զօրականին
առաջապահօք եւ վերջապահօք,
կողմապահօք ողջ եւ առողջ հա-
ւատեցեալ յաւուրս երեսուն մերձ
ի տահնանս հայրենի աշխարհին։
Աղդ եղեւ ուրացեալն Վահակայ
եւ իշխանացն որ ընդ նմա էին
քաջութիւն նահատակութեանն
զնդին Վարդանայ յաշխարհին
Աղուանից, եւ միաբանութիւնն
եւս Հոնաց։ Մինչդեռ յանդիման

եղեալ էին վիճակաւն, զի՛ոչ ոք օգնական գտեալ նորա՝ փախուստեայ անկանէր յամուրս իւրոյ աշխարհին, եւ այնպէս տապնապաւ մերժեցաւ. զի՛ոչ եւ զաւարն զոր առեալ էր յԱյրարատ գաւառէ, ականջ զիւրն եւս իվերայ եթող եւ փախուցաւ։

Եւ քանզի ժամանակ ձմերայնոյ հասեալ էր, եւ գառճիկ՝ թշնամեաց գնդին հարկաւ էր, ոչ կարէր զձիով անդրեւս հանապազ զօրան դարմանել. այլ ամէն տարածանէր ընդ գաւառս գաւառս աշխարհին առ ի հանգիստ ձմերոյն։ Ասուէր հրամանն տայր պատրաստական լինել կազմութեամբ առ ժամանակ գարնանոյն, Եւ զգ ամենս ի գնդէն յաւագ նախարարացն գործակից իւր թողուլ, բռնանալոյր ի վերայ՝ ունելոյ զթագաւորանիստ տունդն։

Եւ գունդս գունդս արձակէր յաշխարհն Սիւնեաց, առնոյր եւ աւերէր գրաւմամ գաւառս. եւ այնպէս իններորդ արկանէր զնա եւ զամենայն զօրսն որ ընդ նմա էր, զի զէշ եւ գձիս մեռելոտի առաւոյն վտանգի անխտիր ուտէին։ Եւ բազում հարուածս հասուցանէին իվերայ ուրացելոցն. մինչեւ ժողով առեալ եպիսկոպոսացն եւ ամենայն ուխտ քահանայութեանն զառնապէս արտասուս իջուցանէին իվերայ չարաչար վշտացելոցն, որ բոկ եւ հետի վարէին զարս եւ զկանայս վտիտկատունս, եւ բազում տղայք զքարի հարեալ ընկենուն յանոյս ճանապարհաց։

Իբրեւ այս ամենայն աջողութիւն լինէր երկիւղածացն Աստուծոյ, ամենայն եպիսկոպոսունք եւ երիցունք պատուէր հրամանի առեալ աշխարհին,

զողջոյն ամենայն Քաղդէացւոց պահօք եւ աղօթիւք առնել յանդրուանծս առ Աստուած, եւ զոմն պատրաստեալն յաղթութեան խառնել ի սուրբ տօն յայտնութեանն Քրիստոսի, զի անխափան կացցէ մեծ յիշատակարանս այս ընդ աստուածային անանց տօնին։

Եւ զայն գայս առնեալն այցելութիւնս Աստուծոյ որ իվերայ աշխարհին Հայոց մեծապէս երեւեցաւ՝ գրեցին սուրբ եպիսկոպոսունքն եւ ետուն տանել յաշխարհն Յունաց իմեծ քաղաքըն առ սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն, զի եւ նոքա այսթս առնելով խնդրեսցեն յԱստուծոյ, որպէս սկսաքս՝ ի նմին եւ կատարեսցուք։

Եւ զոմն յառաջին կապելոցն Պարսկաց լուծեալ եւ ածեալ զառաջեաւ նախարարացն, խօսէին ընդ նմա եւ ցուցանէին զամենայն իշխանն որ եղեւ, կամ աշ-

խարհացն աւերել, կամ զօրացն արքունի հարկանել, եւ կամ որ այլ իրք առաջոյ լինելոց էին։ Նա իբրեւ զայս ամենայն բուսանդակցուցին նմա, միաբան լինէր ամբաստանութիւն երկոցունց կողմանցն՝ առաքինեացն եւ չարութեան կացելոց. որպէս զուր եւ տարապարտուց նեղեցան ի հայրենի օրինացն չեռտս կալ, եւ ըզխարէութիւն ապստամբին Վասակայ, որպէս Հայոց բանիւ խաբեաց զթագաւորն, յանձն առնուլ զմոգութիւն. իբրեւ չէր ուրուք ընդ նմա բանս եղեալ, նա յանձնէ ստուտակապաս լինէր։

Իբրեւ լուաւ զայս ամենայն իմացուցին, արձակեցին զնա հրեշտակութեամբ յաղերս ապաքանութեան եւ ինձնարս հայծ այթանաց. թերեւս կարասցեն զերդարս իւրեանց ինքնութեանէն գտանել։

Այլ առնեն՝ անօրէնն Վասակայ զուժկանքն յառաջագոյն հասեալ էին, պատմել զաղէտս տարակուսանացն զոր անցուցեալ էր ընդ գիշեր արքունի. եւ ամենայն ամբաստանութիւնն ի սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն կըրթեալ էր, Քանզի այն իսկ կամք էին անօրինին՝ եթէ գիւխաւանութիւն եպիսկոպոսացն քակեսցէ ի նախարարացն. եւ զայս ոչ էր տեղեկացեալ տակաւին, եթէ հոգի եւ մարմին բաժանիցին առ ժամանակ մի՝ գոյ տեսանել ի բնութեանն, այլ որ սիրովն Աստուծոյ յուխտ մտեալ է՝ այսմ անհնար է լինել.

Արդ երթեալ այրն ի տեղի ձմերոցին, պատմեաց զայս ամենայն յանկնկա թագաւորին, չարժեալ զողացոյց, որ եւ յամենայն գործութենէն պակասեալ զտաւ. մանաւանդ զի յարեւելից

պատուրակէն կորակուր եւ ոչ բարձրագլուխ էր դարձեալ։ Երբեւ սուգեալ հաստատեաց իվերջին հրեշտակէն որ եհաս առ նա, զամենայն ինաւ պիւր գործոցն պխորհրդակցօքն արկանէր։ Նա անդէն չինչանէր ի բազմաթոց բորբոքմանէն. քանզի խցաւ բնութեան չար խրատուցն որ անդադար յորդորէին զնա ի գործ դառնութեան։ Խոնարհեցաւ ի բարձր հպարտութենէն, եւ զվայրենացեալ սիրտն դարձոյց ի մարդկային բնութիւն. հայեցաւ եւ ետես զինքն ի տկարութեամբ. զիտաց եթէ զամենայն զոր կամի առնել՝ ոչ կարէ կատարել. վասն այնորիկ եւ պաղատեաց յանդուգն յորձանքէնէն, եւ լուծցոյց զվնասակարսն գոյութենն։

Նա որ մեծաձայն բարբառով պատայր, եւ նա ահագին հրա-

ւանօքն զհետաւորս եւ զմերձաւորս դողացուցանէր, սկսաւ քաղցր եւ ազերս բանիւք խօսել ընդ ամենեսեան եւ ասել. «Զի՞նչ ինչ ինձ պատահել է իմ, եւ կամ զի՞ր յանցս յանցուցեալ կամ առ ազգս կամ առ լեզուս կամ առ անձն իւրաքանչիւր։ Ո՞չ ահա քաջութեամբ ետուն ձեզ յաշխարհին Արեաց, եւ իւրաքանչիւր պաշտօնեայք յայտնի են. ո՛երբէք ձեռաց սնդեաց դարձուցանել իմ օրէնս մոգութեան, մանաւանդ վասն օրինաց քրիստոնէութեանն, որպէս հաստատուն եւ ճշմարիտ կացեալ են յիւրեանց դէնին, նոյնպէս եւ առ մեզ լաւագոյն քան զամենայն կեչտան նոքա երեւեալ են։ Եւ թիծ իսկ ոչ կարէ ոք դնել ընտրեալ օրինաց նոցա. այլ զոյգ եւ հաւասար համարիմ դէնիս մազդեզանց, որպէս եւ յարգեալ

ֆակ էին նոքա առնախանձօքն մե-
ռուլք, զոր ես ինձէն իսկ յիշեմ
աւո հարքն իմով՝ որ նստէր իմեծ
գահոյս յայսմ։

« Յոյժամ սկսաւ անդաճել
եւ քննել զամենայն ուսմունս եւ
հաստատութեամբ ի վերայ ե-
հաս, առաւել վեհ գտանէր զօ-
ջէնս քրիստոնէից քան զամե-
նեցուն. զսուրբ այսորիկ մեծա-
րեալք եղանէին ի Վրաց արքունի,
եւ առաստաձեռն պարգեւօք ե-
րանգք լինէին ի նմանէ, եւ հա-
մարձակութեամբ չքղէին ընդ-
ամենայն երկիր։ Նա եւ որ գըլ-
խաւորքն էին քրիստոնէից, զոր
եւ եպիսկոպոս անուանեն, ըն-
ծայից եւ պատարագաց արժա-
նիս առնէր զնոսա՝ իբր հաւա-
ատարիմս ստուգիւ։ Յանձն առնէր
նոցա զհետեւեալ մարգն, եւ ոչ
երբէք սխալ լինէր իմեծաւեծ
իրացն արքունի։

« Եւ դուք զմի պայն երկիք ոչ յիշեցէք, այլ հանապազօր ձանձրացուցէք զԱստիս իմ, խօսելով զնոցանէ զաւետեան չարութիւն։ Տեսէք զի եւս ոք գործել ինձ զոր ինչ ոչ կամիմ, եւ եղեն ինձ ձեռաք մեծամեծք ի սահմանան ի միջ երկուց անհաշտ թշնամեաց։ Եւ ահ ոք դեռ ի հեռաւոր ձանապարհի, եւ ոչ մի ինչ գործ ի պատերազմիս ի գլուխ երթեալ, եւ դուք առնէք յիմարտանն յարուցէք իմ ի պատերազմ՝ որոյ չարապոյն եւս լինելոց է կատարածն իւր քան զարուածքին թշնամեացն։ »

Չայս ասելոյն եւ առաւել քան զայն խօսելոյն ասեղանին, եւ զինաս յանգնացն արկանէր զմոգպետսան եւ զմոգօքն։ Եւ ասենայն վզուրկքն եւ պատուական նախարարք — որ նստէին յասենին եւ ասնէին

պնդին յեղեղուկ լեզուի նորա— ամաչեցեալ կորանային եւ ընդ երկիր պչնուին, եւ զգլուխ իւրեր ոչ կարէին համբառնալ։

Բայց սակաւ ի ինոցանէ զմիտս հաճելով՝ ասէին զայս. «Ա՛յո, արքայ քաջ, արքայից արքայ, այդ այդպէս է որպէս ասացեր, եւ արդ կարես զամենայն ուղղութեամբ նուաճել. չի քո ինչ այն որ ըստ քո կամաց արուսաք կարէ եղանել. զի տուեալ է քեզ աստուածոյն, զի զամենայն ղոր եւ կամիս՝ կարես առնել։ Մի՛ նեղեալ տագնապիր յանձն քո եւ հարկաներ զմիտս մեր ամենեցուն. թերեւս եւ դեռ իցեն հնարք իրացն կատարածի։ Երկայնամիտ լեր, եւ համբերութեամբ թողացո մարդկանդ անդրէն դքրիստոնէութիւն, եւ դօքօք զատամրակին ածցես ի հաւանութիւն։»

Հաճոյ թուեցաւ բանքն առաջի թագաւորին, եւ անդէն վաղվաղակի կոչէր զառաջեաւ յամենայն ազգացն որ ունէին զքրիստոնէութիւնն, որ ի զօրուն տէր էին, եւ բռնաբարարկելեալ էր զնոսա, պի մի ոք իշխան լիցի յանդիման պաշտել զՍատուած, Քանզի որ բնդդէմ կացին՝ չարչարեաց եւ արգել ի նոցանէ զյաւտնի պաշտօնն, եւ՝ ումանց ումանց ականատես երկիր եւս պատանել արեգական, եւ նատոյց իսուտ տրտմութեան չամենայն զօրականան,

Իսկ այն օր հրամայէր անդրէն հանարձակութեամբ ըստ առաջին կարգին հաստատուն կալ յօրէնս քրիստոնէութեանն, Իսկ որք յանցաւորքն էին՝ ոչ կամէին վաղվաղակի առանց մեծի ապաշխարութեանն գալ եւ խառնել ի կարգ քրիստոնէութեան. հրամայէր թագաւորն՝ զի բոնի

կալցին եւ տարցեն յեկեղեցին իւրեանց։ Եւ երիցանցն համարձակէր, որպէս գիարդ եւ գիտիցեն՝ ըստ կարգին իւրեանց տրատցեն։ Եւ զհատեալ ոռճիկսն կարգէր անդրէն իւրաքանչիւր, եւ պարգեւեալ բաղմականան ի նոցանէ՝ ի տեղի հրամայէր մատուցանել, եւ հանապատպրտ յարքունիս մատանել ոչ արգելոյր գնոսա. եւ զամենայն որ պիտոյ եւ կարգեալ էին յառաջագոյն՝ անդրէն յօրինէր։ Խոնարհէր եւ խօսէր ընդ նոսա սիրով ըստ առաջին սովորութեանն։

Եւ իրրեւ զայս ամենայն ի տար եւ կարգեաց, յանդիմանն նոցա թողութեան հրամարտակս առաքէր ընդ ամենայն երկիր իշխանութեան սիրութեան իւրոյ վան քրիստոնէից.

«Ինձ ի կատարած ի քէ կայցէ, արքունի հրամանաւ ուրձակնալ

լինի. եւ եթէ ինչ ուրուք յանիրաւակեալ իցեն, դարձցին անդրէն։ Այնպէս եւ երկիրք, եթէ հայրենիք, եթէ պարգեւականք եւ եթէ քաւականք, եւ հանեալ ուրուք իցէ, հրամայեցաք պի դարձցին։»

Եւ իբրեւ այսմ ամենայնի ըստնոսա տեղեակ առնէր, խնդրէր ինոցանէ վկայութիւն հաւատարմութեան յերկիրն Հայոց, եւ երդմամբ յուխտ ստանէր առաջինոցա՝ հաստատութեամբ ամենայն մեծամեծաց իւրոց, եթէ «Ոչ ինչ յիշեցից ամենեւեին զքէն վրիժուցն խնդրելոյ։ Որպէս ունէիք յառաջ ճշմարտութեամբ զօրէնս ձեր, այսուհետեւ առաւել կալարուք. բայց միայն է ծառայութենէ մերմէ մի՛ երանէք»։

Զայս ամենայն դրէր եւ ցուցանէր յերկիրն Հայոց եւ իբա-

զուտ յայլ աշխարհս՝ որ ունէին զօրէնս քրիստոնէութեանն, եւ ինքն գաղտ խորամանկեալ փութացեալ դեսպանս առաքէր առ Մարկիանոս կայսր։ Եւ խրթնաուզեալ ճշմարտասացի՝ եթէ Հռոմք ի բաց կացին ձեռնտու լինել քրիստոնէութեանն ոչ զօրութեամբ եւ ոչ այլ իրօք, դարձեալ անդրէն ի նոյն յառաջին կարծիս մոլորութեանն չկենցաւ։ Զանյաջողութիւն իրացն ի ձեռն իւրոց ապաշնորհից համարէր. եւ այնպէս աճէր ըզ մտաւ՝ եթէ ըստ առաջին կարծեացն կատարեցից զամենայն։

Իսկ Հայք թէպէտ եւ ընկալան զգիրն խոտելոյ ուղղանաց թագաւորին, որ ի վերայ ունէր զաւետիս կենաց եւ ի ներքոյ զպատնութիւն մահու, զամենայնեան էին ընդ թերի խորհրդոյն, առնլն չեմեանս. « Գանի

լիցի է խորհանել խաբէութիւն նորա, զի երկիցս եւ երիցս զգ տրիճ առնալ կշտամբեցաւ եւ ոչ ամաչէ։ Եւ առեղեակ եղեալ մերոյ անքակ միաբանութեանս, տակաւին լրի եւ լինի. զհետ մտեալ կամի զմեզ լքուցանել։

« Իսկ հաւատացուք անհամատատ հրամանի նորա. զոր բարեգործութիւն առաք առ ամենայն եկեղեցիս որ են յաշխարհին Պարսից։ Զի որ ինքն իւր տէր է, այլում բարի ոչ կարէ լինել. եւ որ ինքն ընդ խաւար գնայ, այլում ոչ առաջնորդէ ճշմարտութեան լուսոյ։ Արդէս զի չիք յանիրաւութենէ արդարութիւն, այսպէս եւ ոչ ի սուտ թենէ ճշմարտութիւն, այնպէս եւ ի խաւարէ մուտ՝ անկասկած ի լուսոյ ճառագայթս մտանէ։

« Այլ մեք սպրեալք զօրութեամբն Աստուծոյ, եւ հաստա-

տեսակ հաւատովքն իւրեանց բնաւորութեան, որ ունին եւ էառ իւրաքանչիւր ումեքն զիմաստին մերոյ բնութեան, եւ միացեալ անբաժանելի աստուածութեանն՝ բնակեալ զարչաւանս մերոյ մեղաց իմիք մարմինն, եւ նովին խաչեցաւ եւ թաղեցաւ եւ յարուցեալ երեւեցաւ բազմաց, եւ վերացաւ յանդիման աշակերտացն առ Հայր իւր, եւ նստաւ ընդ աջմէ զօրութեանն, զոյն հաւատովք Աստուած ճշմարիտ, եւ նմին ակն ունիմք, որ միասօք Հօր եւ զօրութեամբ գայ յարուցանել զամենայն ննջեցեալս, եւ նորոգել զհնութիւն արարածոյ, առնել յաւիտենից յաւիտենից իւրմէ արդարոց եւ մեղաւորաց,

« Ոչ պատրիմք իրրեւ զդպա, եւ ոչ մոլորիմք իրրեւ զանտեղեակս, եւ ոչ խաբիմք իրրեւ

պոգնա, այլ պատրաստ եմք ամենայն չորձութեանց. Եւ աղաչեմք զՔառուած, եւ անդադար խնդրեմք ի բազում ողորմութենէ նորա, զի յորում ակնառ ի նմին եւ կատարեացուք քաջութեամբ, եւ ոչ վատութեամբ. Զի արդ արեւել եւ արեւմուտք գիտացին զձեր առաւածամարտ լինել, եւ ըզմեզ ի գուր սպանանել ի վերայ ամենայն վատակացն մերոց. Վասն մեզ երկինք երկնատրօք եւ երկիր երկրատրօք, եթէ չեմք ինչ մեղուցեալ ի միտս մեր անդամ. եւ ի վերայ պատրեաց եւ բարիս առնելոյ մեզ՝ զձեզնարիս կեանս կամիք հանել ի մէնջ, որում չեք հնար. եւ այլ մի լիցի.

« Եակ արդ հաւատացաք առաքեանն բերանոյ նորա, որ առիւծէր չարաչար յուրացու-

թիւն եւ այսօր առանց ո՛ւի ինչ թարիս գործելոյ լինիցի՝ նա քաղցուցիչ աւետեաց։ Եւ որ հայհոյէրն զՔրիստոս, եւ ուրացուցանէր ի նմանէ զհաւատացեալս, այսօր ակամայ խոստովանութեան ոչ կարեմք վաղվաղակի յանձն առնուլ։ Եւ որ երդնոյրն ի սուտ պաշտամունս իւրոյ մոլորութեանն, անցուցանել զամենայն չարիչարանս ընդ պաշտօնեայս եկեղեցւոյ, արդ ձկեալ գողանալով գոհութիւն մատուցանէ. եւ այնու կամք զամենայն չարութիւն իւր ի մեզ հեղուլ։ Ոչ այդմ հաւատամք, եւ ոչ զսուտ հրամանդ յանձն առնումք։ »

Բայց նա իւր եւ գիտաց՝ եթէ ոչ կարեմ քակել զհաստատութիւն միաբանելոցն, յայնժամ քակեաց յինքենէ զծերն ի պառնութեամբ, յորում հանգու-

ցնալ էր առանձին զօրութեամբ իւրով, եւ բազում գործեալ էր նորա նախնիքս. որոյ կերակուր կամաց իւրոց էր ի մանկութենէ անարատ մարմին արդոյ, եւ լուսալի անյագութեան նորին՝ արիւն անմեղացն։ Յաւելոյր եւս ի վերայ չարութեան նորա եւ զիւր մահարեր հրամանն. գունդըս գունդս յամենայն աշխարհացն դումարէր ընդ նմա, եւ բազում երամակս ոչխաց յղէր ընդ նմա։

Հասեալ մերձ ի սահմանս Հայոց՝ մատանէր իքսուքն Փայտակարան, եւ զզօրսն ամենայն սիրէր տարածանէր շուրջ զքաղաքաւն առ ի պգուշութիւն պատրաստութեան իւրոց չարութեանն խորհրդոյն։ Եւ յաւուր որջն մտեալ հին վիշապն չարութեան, եւ բազում կեղծաւորութեամբ պինդն թաքուցանելով

յո Ներկայութեան, հետաւորութեան ահագին ձայնիւ ասաւէր, եւ իմերձաւորութեան իրրեւ զօձ սղալով փչէր։ Սա էր իշխան եւ հրամանատար ամենայն տերութեանն Պարսից, որում անունն էր Միհրներսեհ. եւ չէր ոք ամենեւին՝ որ իշխէր ընտ ձեռն նորա ելանել։ Եւ ոչ միայն մեծամեծք եւ փոքունք, այլ եւ ինքն թագաւորն հրամանի բերանոյ նորա անսայր. որոյ եւ ձախող իրացն իսկ բուռն հարեալ էր նորա։

ՉՈՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

Դրկպատակութիւն բաժանելոցն ի սուրբ ուխտէն

—

Որպէս ցայս վայր ոչ ինչ կարի զանգիտէի պատմել զհարուածս ազգիս մերոյ՝ որ յարտաքին թշնամեացն ճշմարտութեան չարաչար յարեան իմէրայ մեր. որք սակաւագոյնք հարին զմեզ, եւ յոլովագոյնք հարեալ գտան ի մէնջ, քանզի դեռ եւս միաբանք եւ հաւասարք էաք, թէպէտ եւ ոմանք ի ծածուկ ունէին զերկմտութիւն նենգութեանն, ոմանք յաչս արտաքնոցն ահաւոր երեւէր միաբանութիւնն.

որպէս յերկուս եւ յերիս տեղիս ոչ կարացին կալ առաջի։

Արդ յայսմ հետէ եւ անդր, ուր ապրիլեալ անկանի երկպառակութիւն ի ներքս, ընդ քակել միաբանութեանն՝ եւ երկնաւոր առաքինութիւնն հեռանայ. եւ անձնընտրք լինելով՝ յոյժ բազմանայ լալուն ողբոյս։ Զանգի հատեալ անկան անդամքըն՝ որ յառաջագոյն տրուն տուրբ մարմնոյս էին, վասն որոյ դառնայ մարդ յարտասուս առաջի մերձակայ դիականն։ Եւ առաւել լինու դառնութեամբ ի վերայ այնորիկ որ հոգի եւ մարմին առ հասարակ դիակնանայ։ Եւ եթէ իմերայ միոյ անձին այսպէս, որչափ եւս առաւել իմերայ ողջոյն ազգի միոջ։

Այլ յայսմ տեղւոջ ոչ միայն ի վերայ միոյ ազգի է ողբումն մեր. այլ ի վերայ ազգաց եւ աշխար-

հաց. զոր եւ յառաջ մատուցեալ առացեալ ըստ կարգի, թէպէտ եւ ոչինդամբեան մնաք Աստուածային ընդունելութեան զբաղումն որ կրեան ի ճշմարիտ կենացն իբրեանց, եւ պատճառք եղեն եւ այլոց բազմաց կրօտեանն, ոմանց՝ երեւելեացս միայն, եւ այլոց՝ երեւելեաց եւ աներեւութից. Եւ այն՝ եւս չար է քան զամենայն. զոեան՝ զոր բացին կորըսաեան՝ Աստուծոյ միայն կարողութիւն է վասկել զնա. այլ բան մարդկան ոտհման՝ ահա անցեալ է հնար։

Այս անօրէն Մխիթարեան, քանզի յառաջագոյն ատեցեալ գիտէր զամբարշտութիւնն Աստուածոյ, եւ յայնմ ժամանակի եւս յղէր եւ կոչէր զնա առ ինքն. Արդէս նորա իսկ յառաջագոյն գաւանել եւ պարծել էր խոհրա-

նութիւնէն Հայոց, եկն եւ յանպիսման եղիւ. եւ աստուձէր զիւր հաւատարմութիւնն եւ զՀայոց անիրաւ ապստամբութիւնն: Ցաւել եւ պատմեաց նմա առաւելաբանութեամբ զոր ինչ ոչ էր պոծեալ Հայոց, եւ զամէն ընտանեբար ընդ միտ մտանել անօրինին:

Բայց նաթէպէտ եւ ինքեան յոյժ դարուվէր զնա, այլ արտաքին դիմօք մեծարեաց, եւ եղառաջի նորա զմեծամեծ պարգեւս երկրաւորս: Եւ խոստացաւ նմա իշխանութիւն առնլոյ քան զոր ունէրն, եւ հայեցոյց զնա ի կարծիս անուախ՝ որ իվեր էր քան զիւր տերութիւնն, իբր թէ անկ իցէ նմա հասանել մինչ ի թագաւորական վիճակն. բայց միայն հնարս իրացն խնդրեացէ, թէ որպէս քակտեսցի միաբանութիւն ուխտին Հայոց, եւ թա-

գաւորին կամքն կատարեացին յաշխարհին։

Եւ իրրեւ յանձն էառ գաւառնայն ինչ՝ երթալ զկնի կամաց նորա. գիտաց եւ ծերն գառնացեալ եթէ թմբրեալ եւ ցնորեալ եւ քակեալ է ի հաստատութենէ միաբանելոցն. յոյժ ամխիթարեցաւ ի միտս իւր տրրտմեալն, եւ ած զմտաւ՝ թէ եւ զամենեսեան այսպէս կարիցեմք գրաւել յանդիման կրօնաւանն. Եւ իւրոյ հնարագիտութեանն տայր զանխնամատութիւն առնն. եւ այնմ ոչ էր տեղեակ՝ թէ նա իւրովի գիւր անձն գառեալ եւ գրոշեալ է ի տուրբ եկեղեցւոյն, հեռացեալ եւ օտարացեալ ի սրբոյն Գրիգորէ։

Գանգի մեռացօնք եղեն նմա գալուստ Որդւոյն Աստուծոյ, եւ ոչ յիշեաց գքարոզութիւն տուրբ աւետարանին. եւ ոչ ի սպառնա-

լեացն զանգիտեաց, եւ ոչ յաւետին մխիթարեցաւ։ Որպէս զաւազանն որ յղացաւ զնա, եւ ոչ յիշեաց ղընկալուչ սուրբ Հոգին որ ծնաւ զնա։ Այնպէս զմարմինն պատուական՝ որով արբեցաւն, եւ առ ոտն եհար զարիւնն կենդանի՝ որով եւ քաւեցաւն ի մեղաց։ Չնչեաց ըզ պիր որդեգրութեանն, եւ իւրով ձեռօք խորտակեաց ըզ հաստատուն կնիք մատանեայն։ Ել ի թուոյ երանելեացն, եւ ապրստամբեցոյց ընդ իւր բազումս։

Ձեռն արկ կամակորութեամբ եւ եմուտ յորդեգրութիւն դիւսատաչտութեանն, եւ եղեւ ասման չարին, եւ ելից զնա սատանայ ամենայն խորամանկութեամբ։ Ի ձեռն էառ իրրեւ ըզ վահան, եւ ապա զնա իրրեւ ըզ պրահս, եւ եղեւ իբրեւ գինուոր հատարեալ իւսոյ նորա։ Այլ

տեառ Հնարիւք ընդ իմաստուն, եւ յոյժ խորագիտութեամբ ընդ դիտուն, յայտնի ընդ անվեղս, եւ ի ծածուկ ընդ խորհրդակա-նըս. ձեռն էարկ եւ եհան զբա-զումս ի գնդէն Քրիստոսի, եւ խառնեաց ի զունդս դիւաց: Եւ ի բազում յայլ տեղիս զողաբար տղեցաւ եւ եմուտ իբրեւ զօձ ի մէջ ամրացելոցն. եւ իրամ հատեալ յափշտակեաց եւ էառ եւ եհան յայտնութեամբ զբա-զումս յազատաց եւ զբանբմագոյ-նըս ի հինաւանաց, եւ զայլ ո-մանս յանուանեալ քահանայից:

Որոց անուանքն են այս զոր-ծակցաց նորա.

Իշխանն Ոլշտուեանց՝ Արտակ անուն.

Իշխանն Խորխոռունեաց՝ Գա-գիկ անուն.

Իշխանն Վահեւունեաց՝ Գրիգոր անուն.

Իշխանն Բագրատունեաց՝ Տիրոց անուն.

Իշխանն Ամատունեաց՝ Մանէ անուն.

Իշխանն Գարդմնից՝ Արտէն անուն.

Իշխանն Սիւնեաց՝ Ընդոգ անուն.

Իշխանն Ռշտունեաց՝ Վերսէհ անուն.

Իշխանն մեծ եւ Գաւառեանց՝ Վարդշապուհ անուն.

Սեպուհ մի Սիւնեաւոց Վահնէն անուն.

Բազում եւ այլ ազգաց մարդիկ, որ Նահանգին անուանեն յարգանս առնէր.

եւ բոլոր զինք զիւր բոլոր աշխարհն սպասաւորեցոյց յանգամս[illegible] զինք բոլորովին հնազանդ եւ պատուական ընծայս ամենայնի առատ երկրացն. զոր ոչ երբեք ոք զարմն. երկոց մի

Զանգակ անուն, երէց մի Պետրոս անուն, սարկաւագ մի Սահակ անուն. զորս յղէր առ անմեղ մարդիկ, խաբէր եւ պատրէր. սուրբ աւետարանաւն երդնուին եւ ասէին, եթէ « ի թագաւորէն չնորհեցի ամենեցունց քրիստոնէութիւնդ։ » Եւ այսպէս խորամանկութեամբ հանէին զթագուհիս իսուրբ միաբանութեննէն, ածէին եւ խառնէին ի գունդս ուրացողացն։

Եւ ժողովեաց զամենայն գայթակղութիւն, եւ արար գունդ զօրաց բազմաց. զրեաց եւ եցոյց զթագուհիս ի նոցանէ յանել յանուանէ մեծ հազարապետին, եւ զիւրքաջութիւն արութեանն մեծամեծս պարծելով՝ որպէս աշակերտաց իմոյրութիւն խաբէութեամբ, եւ բաժանեալս եւ երկցեղս երեւեցոյց զզօրսն Հայոց։

Եւ երբեք այս ամենայն չա-

ել ի յայլոցն նմա, քակեաց եւ զմիաբանութիւն աշխարհին Վրաց ի Հայոց, եւ Աղուանիցն ոչ եւս յառաջ խաղալ. եւ զաշխարհն Աղձնեաց լաւ նմին իսկ պինդ կալաւ։ Գրեաց հրովարտակ եւ աշխարհին Յունաց, ցուցանելով նոցա այլ ընդայլոց առաքինութիւն, առ այր մի, որոյ Վասակ անուն էր, յայնց Սամիկոնենից, որ կան ի ծառայութեան Յունաց։ Եւ ի թշուառութեան ժամանակին այրն այն ապարատեալ էր առնել Հայոց, եւ հաւատարիմ զօրացն Հռոմայոց ի սահմանին Պարսից, եւ արուաքոյ էր օրինացն Աստուծոյ գործովք խրովք։ Եգիտ այս Վասակ զայն Վասակ իւր գործակից ի մեծամեծ չարիսն՝ զոր միաբանեցին երկոքեանն։

Գրէր նա եւ ցուցանէր հանապազորդ, իբր թէ ամենայն

Հայք պինի իբր վիրաւորեցին. եւ զնոյն պիր ասծաւ զգուշութեամբ ներքին Վասակն տալ տանել ի թագաւորանիստ քաղաքն կայսերը. մինչեւ զտուր եպիսկոպոսացն զխոստս նոցա ստծոյց ի նոցանէ, եւ զամենայն զօրսն Յունաց յերիվայս արար յուխտել:

Ստանալով զի ի ձեռն սուրբ քահանայիցն պատրէր եւ խաբէր իրրեւ ճշմարիտ մարդով. աւետարան հանդերձ խաչիւ տալ տանել, եւ զիւր զամենայն սատանայական սուեթիւնն նորոք ծածկէր: Ինչ պինքնյասուածապաշտութեան կարգի, եւ զամենայն կոլմ ուրացելոցն. առաջ պինքն հաստատէր հաստատուն քանզամենն ոյնզօրսն Հայոց. երդնոյր եւ հաստատէր, եւս եւ զամենայն հրամանս թագաւորեան յարքունուստ ցուցանէր:

Այն էին եւ կամք Յունաց աչխատին, լսել զայն ախորժաբեմեան. այլ իճանաչասուաձ եւս իւրոյն յեղեալ տապալեցան։

Սոյնպէս առնէր եւ ընդ ամենայն կոչմանս սիրականաց աչխատին, իՅունիսն եւ իՎրդիսն, յՍրբամէ եւ յԱգուանան, իՎախրս եւ յաչխատին Խաղաւաց. յորմէ պնդէր՝ զի ասպնջականաբեմեան ոք արժանի մի արասցէ։

Եւ բան մեծ իչարաբեմեանորս առաւել եւս ժանանակն երեր նոսա զյաչողաբեմին իրացն. զի ամենեքեան արասքուստ օգնական ոք ոչ գտաս դնդին Հայոց, բաց յայնց Հանաց՝ որոց բանս եղեալ էր Սահակայնե վանն նոցա կուառաց զրոզոսմ սրբոյն Աբեաց, արդել եւ փակեաց զդրանս եկն նոցա. քանզի ոչ սայր գադար ամենեքեան իՅազատին Պարսից, այլ յօր եւ կոչէր ըզ-

գունդս բազում ի պահակն Ճորայ, եւ զՎրաց աշխարհին բովանդակ գումարէր, զզօրսն Լինաց եւ զՃղրաց, եւ զԱւան, զԳան եւ զԳղուարն եւ զԽրանն եւ զՀեճնատսին, զՓառխն եւ զՓոսխն եւ զՓխուքուն եւ զամենայն զօրսն Թաւասպարանն, զԼեռնայինն եւ զդաշտայինն, եւ զամենայն ամրակոփն լերանցն։ Էր զոր կարասեաւ, մեծաւ պարդեւօք եւ առատաձեռն բաշխելով զգանձան արքունի, եւ էր զոր հրամանաւ թագաւորին առաւել տագնապէր։

Զայս ամենայն իրրեւ արար եւ կատարեաց ըստ հրամանի թագաւորին, որ ըստ օրէ զբէր եւ ցուցանէր մեծ հաղարապետին Պարսից, որ զօրեալ եւ թագուցեալ էր ի քաղաքն Փայտակարան։ Համարձակեցաւ այնուհետեւ եւ նա ցուցանել զինքն բա-

զսա՛մ ազգաց. էր որոց ահ արկանէր, եւ էր որոց սիրով ապրեցեալ բաշխէր. Կոչէր առ ինքն զՎասակ, եւ որք ընդ նմա իշխանքն ամենեքեան, բազում պարգեւս չնորհէր նոցա յարքունուստ, եւ զօրացն որ ինորա բանի էին. Տարեալ էր զառաջեաւ եւ զուարճացեալ երիցունան. ցուցանէր, հաստատէր եւ յայտառնէր, եթէ առքօք արուցայց զնուա՛ քակտել ի միաբան ուխտէն։ Իսկ հազարապետն իբրեւ զայն լսէր՝ յոյժ չնորհակալ լինէր երիցանցն, եւ յոյս առաջի դնէր նոցա. « Եթէ լինի մեր յաղթութիւն՝ զայլոց քահանայից կեանս դուցա չնորհեցից, եւ զմեծ վաստակ զոցա ցուցից թագաւորին։»

Եւ այսպէս շարժեաց եւ շինեաց զաշխարհն Հայոց, մինչեւ զբազում եղբայրս հարազատս քակեաց իմմեանց. ոչ եթող

սխրանն զհայր եւ զորդի, եւ ի սէջ խառնեցեալ անար խառնուածի։

Եւ անդէն խոկ յիւրում աշխարհին եղիօտրդի երիտասին նորա խուռեալ ահաին առաքինութեամբ. զրնաց եւ եցոյց զամն նոցա յարքունիս, եւ էառ իշխանութիւն իւիքոյ կենաց նոցա, մերժեաց եւ եհան զնոսա յաշխարհէն, զի սի այլ զարծցին անդրէն Հայոց եւ զհայոյ զամենայն սխրանսն սրբոցն աշխարհին, որ հայհոյէին զանդադար աւրհնութիւն նորա։ Որպէս եւ խոստացեալ զամենայն չարիսն ընդդէմ ճշմարտութեանն. եւ զոր ինչ ոչ գիտէին անօրէնն հերձանաքն խնացուցանէ նոցա, եւ զանազանեալն զրխաստնէութեանն եթէ սրպէս հնարիք կարասցէ բառնալ յաշխարհէն Հայոց։

Զայս ամենայն չարիս իւրեա

եռեա ինձա Մխիթարէ, քան յանձն իւր՝ առաւել ինա կր յուսացեալ։ Հարցանէր եւ առաքէր՝ ըմ ք քանի այր կայ ի Հայոց աշխարհին ի դնդին Վարդանայ ընդ ամենայն բազմութիւնն։ Երբեք լուաւ ինձանէ՝ ըմ ք ամենի քան զմեծաւն հաղար են, ինդրէր եւս տեղեկութիւն վասն իւրաքանչիւր անձին քաղքեացն, եւ կամ քանի այն ոք կայն որ ասպատակն կայն, եւ կամ քանի այն ոք կայն որ մերկ առանց զինու ապկեաւորք էին։ ոչնախ եւ վասն վահանեաց հեծեալոցն։

Եւ երբեք յուաւ զմիւ հանապատ բազմութեանն, առաւել եւս զուարճացաւ ուսանել՝ ըմ ք քանիք կայն պատրաստեալ քաջ նահատակացն, զի երկնցէ կայ պատրաստել առ մի մի ինոցանէ, թող զայլ ամենայն։ Ա յլ

եւ դրօշից անգամ իւրաքանչիւրոց տեղեկանայր ինամնէ. եւ թէ քանի գունդ զգօրն բաժանիցեն, եւ ո՛ւք ինոցանէ սպարք լինիցին, եւ ո՛ր զօրագլուխ յորմէ կողմանէ յառաջ մատնիցէ, եւ զինչ անուանք իւրաքանչիւր համհարզացն իցեն, եւ քանի՛ մոզահարք իւիչ գնդին ձայնիցեն։ Ականջ դործ իցեն արդեւք, եթէ արձակ բանակեսցեն. ճակատ առ ճակա՛ն դործիցեն, եթէ համադունդ ընդ մի՛ տեւլ դրդիցեն։ Ո՛ւք ինոցանէ յերկիւղ կայցէ, եւ կամ ո՛ւք ինոցանէ զանձն ի մահ ընկենուլ դուն գործիցէ։

Եւ իրեւ զայս ամենայն տեղեկացաւ ինամնէ, կոչէր զամենայն զօրագլուխսն, պատուէր հրամանի տայր ամենեցուն յանդիման նորա, զի իւրաքանչիւր նորա լուիցեն ամենեքեան։

Եւ զամենայն զօրսն զօրապետքն հանդերձ յանձն առնէր առն միում յաւագացն՝ որում անուն էր Մուշկան Նիսալաւուրտ։

Եւ ինքն խաղայր անդէն զբնայր յերկիրն արեւելից. եւ յանդիման եղեալ մեծի թագաւորին, պատմէր զամենայն անցս իրացն, զիւր հնարաւոր իմաստութիւնն եւ զվատակայ խաբեայ պատրանս հայթայթանացն. որպէս զառաջինն զիւր զամբարշտութիւնն կամեցաւ ծածկել այնու՝ զի քակեալ երկպառակեաց զգունդն Հայոց։

Իբրեւ լուաւ զայս ամենայն թագաւորն ի բերանոյ մեծ հապարապետին, դառնացաւ յանձն իւր, եւ ասէ անուամբ երդմամբ. « Եթէ ապրեցի անօրէնն այն ի մեծ պատերազմէն, մեծաւ անարգանօք տամ ընդել նմա զբաժակն դառնութեան մահու։»

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՑԵՂԱՆԱԿ

Ծարհակումն Արեւելեայց

—

Պետ է ակն Աստուծոյ քան զամենայն ժեծութիւն երկրաւոր, եւ այնպէս աննկիւղ առնէ զմարդիկ, իբրեւ զանմարմին զօրս հրեշտակաց։ Որպէս անդրադառնին խոկալոնէ է առանձին գրաշուռս բոլորամանգամ իբրեւ զամառնիս։ Սարսիլ, որ սիրուն Աստուծոյ իբրեւ զինուեալք էին, ոչ ինչ խնայեցին զանդիտելով իբրեւ զանարի, զերկաւ վատասիրութ, կամ ի մահ անձանց, կամ յանիշատակութիւն ընչից, կամ ի խոպանումն

սիրելեաց, կամ ի պերճութիւն ընտանեաց, եւանել ի հայրենի երկրին եւ անկանել ի տարուբերութիւն յոտորութեան. առ որմէ հանապազ զայս առնեայն սուրբ Հարցատրանոցն. այլ միայն մխրան կալ ընդ Աստուծոյ, զի ի նմանէ միայն մեր գեղի եղցին. եւ առնեայն երեւելի մեծութեան դնոքառաւելեան հանապազ՝ ընտրեալ իմիտս իւրեանց. Եւ զաղօթատունսն մեռելութիւն վարկանիլն, եւ զհամ զսան Աստուծոյ՝ անանց կենդանութիւն, եւ ծառայել յերկրի՝ պատուհասն կենաց իւրեանց, եւ ընկենուլ զանձինս յոտորութիւն՝ ընդ Աստուծոյ գիւռից։

Որպէս յայսմ ժամանակի առաք աչօք մերոյք, զի գնոյն նահատակութիւն նահատակեցաւ եւ սչխատաւ Հայոց։

Քանզի երբեք նախ մեծն

Վարդան զերկպատակութիւն աշխարհին իւրոյ, ոչ ինչ թերահաւատութեամբ զանդիտեաց։ Թէպէտ եւ առեալ գիտաց զբազմութ այլոց եւս զերկմտութիւն՝ որ դեռ եւս ընդ նմա միաբանեալք էին, քաջալերեցաւ յանձն իւր եւ քաջալերեաց զզօրան իւր. քանզի ինքն իսկ բռնացեալ ունէր զմեծագոյնս տեղիան միաբանութեամբ նախարարացն, որ ոչ քակեցան ի սուրբ ուխտէն։ Հրամայեաց տալ ամենայն զօրացն ժողովել յարուարձատ քաղաք, մոխանակ յետս կացելոցն որ եկին զհետ իշխանին Սիւնեաց, զերբարս կամ զորդիս կամ զերդարձն որդիս ի տեղի նոցա մատուցանէր, եւ զիւրաքանչիւր զօրս տայր նոցա, զի դեռ եւս ինքն ունէր զամենայն աշխարհն։

Եւ մեծ ամենեքեան ի

տեղի պատերազմին եկեալ հասանէին իւրաքանչիւր զօրք եւ ամենայն պատրաստութեամբ, նոքա եւ որ բունքն հաստատուն կացեալ էին իտեղւոյն.

Ներշապուհ Արծրունի,
Եւ Խորէն Խորխոռունի,
Եւ ինքն Սպարապետն,
Եւ Արտակ Պալունի,
Եւ Վահան Ամատունի,
Եւ գունդն Վահեւունեաց,
Եւ Թախմոլ Դիմաքսեան,
Եւ Մրշաւիր Արշարունի,
Եւ Շապուհ Անձաւացի,
Եւ Տաճատ Գնթունի,
Եւ Աւում Գնունի,
Եւ Խորոմ Գաբեղեան,
Եւ Կարէն Սահառունի,
Եւ Հմայեակ Դիմաքսեան.
Եւ մեւս եւս այլ Դիմաքսեան' Գաղրիկ,
Եւ Ղերանհ Քաջբերունի,
Եւ Փարսման Մանդակունի,

Եւ Սրբէն Ընձայութի,
Եւ Սրուակ Սկուռն,
Եւ Վրէն Տաշրացի,
Եւ Սարգսամ Սրծրունեացն,
Եւ Շահխոռոսպեան արքունի,
Եւ Ամրա Սրուանձտեաց,
Եւ Քաղեանքն եւ Սկէացիքն եւ Տրպատունիքն, եւ զօրքն Ռշտունեաց, եւ ամենայն գործակալքն արքունի իւրաքանչիւր զօրօքն հանդերձ։

Սակայն սովենիքեան հասնիդեանք հասանէին ի գործ պատերազմին ի դաշտն Սրտագու, եւ լինէր հանդէս հասնուցն ամենեան եւ վէց հազար արքունի հեծեալ եւ ընդ հետեւակ։

Սկսին ընդ նոսա տարքն Յաղուէի եւ Ղեւոնդ երէց, եւ բազում եւ այլ քահանայք, եւ ետուն բանալոյն պաշտօնեայքն Քանդի այնոյ զանդխտեցին եւ նոքա դալ ընդ նոսին ի գործ պատե-

բաղմին. զի ոչ եթէ մարմնական հանարէին զԱրեան, այլ հոգեւոր առաքինութեան. ցանկային մահկանիզ լինել քաջ նահատակացն:

Սկսաւ ապարանիկն խօսել միխաքանութեամբ նախարարացն ընդ զօրսն եւ ասէ.

« Ի բաղում պատերազմունս մտեալ է իմ, եւ ձեր ընդ իս. է ուրեք զի քաջասէս յաղթեցաք թշնամեացն, եւ է ուրեք զի նոքա մեզ յաղթեցին. եւ բաղում այն է որ յաղթող գտեալ եմք եւ ոչ յաղթեալք: Եւ միանգամայն այն առնեմք էլ մարմնոյն պարծանք. քանզի հրամանաւ անցաւոր թագաւորին մարտնչէաք: Որ միանչէր՝ վաստանուն յաշխարհի երեւէր, եւ անողորմ մահ ի նմանէ գտանէր. իսկ որ քաջութեամբ յառաջ մատչէր՝ քաջ անուն ոգւոյ ժառանգէր.

եւ պարգեւս մեծամեծս յանցաւոր եւ ի մահկանացու թագաւորէն ընդունէր։ Եւ մեք խակ առանի յիւրաքանչիւր մարմնոյն անխիճ վէրս եւ սոքա բազումս . եւ բազում այն քաջութիւն էր, զոր տուչ առեալ էր եւ պարգեւս մեծամեծս։ Անարգ եւ անօգուտ զքաջութեան համարիմ, եւ առ ոչինչ զպարգեւն պատուոյն. զոր ոչ ամենեքեան խոհանէին։

« Խակ արդ եթէ զոն մահկանացու հրամանատուէն զոյն արութիւնս կատարէաք, ոչխարի եւս առանձ զոն անուն, թագաւորին վերոյ, որ տէրն է կենդանեաց եւ մեռելոց, եւ դառնալոց է զամենայն մարդ բան գործոց իւրոց։ Ասաքէն եթէ կորի շատ յառաջ մատուցեալ ծնողացոյց, առկայն եղանելոց եւքէ ի մորենոյ առէ, զի

մոցուք առ Աստուած կենդանի, որ ոչ եւս ելանիցեմք ի նմանէ։

« Արդ ապաչեմ զձեզ, ով քաջ նիզակակիցք իմ. մնասանդ զի բազումք ի ձէնջ լաւագոյն էք քան զիս արուեստիւք, եւ զահու ի վեր բան հայրենի պատուոյն. բայց յարժամ ձերով կամօք եւ յօժարութեամբ առաջնորդ եւ զօրապետ ձեզ կացուցէք, հեշտ եւ բազմալի թուեցին բանք իմ ի լսելիս ունօտանեծաց եւ ի մտաց։ Մի երկուցեալ զանպիտանութիւնս ի բազմութենէ հեթանոսացն, եւ մի յահագին սրոյ առն մահկանացուի զղկուկնա զարձուածս. զի եթէ տացէ Տէր յաղթութիւն ի ձեռս մեր, առատկեցուք զզօրութիւն նոցա, զի բարձրացի կողմն ճշմարտութեան, եւ եթէ հասանել ցէ ժամանակ կենաց

մերոց սուրբ մահուամբն պատե-
րազմիս, ընկալցուք խնդու-
թեամբ սրտիւ. բայց միայն յա-
րութիւնս քաջութեան՝ վաստա-
թիւն մի խառնեացուք։

« Մանաւանդ զի անմոռաց
է ինձ, յիշելով զիմ՝ եւ զոմանց
ի ձէնջ, ի ժամանակին զի զանո-
րէնն իշխան խաբեցաք, պատ-
րեցաք իրրեւ զմանուկ մի տղայ
անպիտան, իբր այն եթէ ի վե-
րինն երեսս գիտաս նորա ամբա-
րըշտութեանն կատարեցաք.
բայց ի ծածուկ զխորհուրդս Տէր
ինքնին վկայէ մեզ, որպէս անքակ
կացեալ եմք ի նմանէ։ Զոր եւ
զուք ինքնին լսէք զիտէք, վասն
սիրելեաց մերոց որ ի մեծի նե-
զութեան էին՝ հնարս խնդրէաք
վասն յանդարձ հանելոյ. զի նո-
քօք հանդերձ մարտս եդեալ կը-
տուեացուք ընդ անօրէն իշխա-
նին վասն հայրենի աստուածա-

տուր օրինացն, Եւ իբրեւ նոցա ոչինչ կարացաք օգնել, անհնար լինի այս՝ եթէ վասն մարմնաւոր սիրոյ զԱստուած ընդ մարդկան փոխանակիցեմք։

« Իսկ արդ յերկուս եւ յերիս կռիւս Ձեր ինքնին մեծաւ զօրութեամբ օգնեաց մեզ, որպէս պի զանուն քաջութեան ժառանգեցաք, եւ զղօրան արքունի չարաչար հարաք, եւ զմոգան անողորմ սատակեցաք, եւ զպղծութիւն կռապաշտութեանն ի տեղեաց տեղեաց սրբեցաք, զանօրէն հրաման թագաւորին եղծաք ապականեցաք, զխռովութիւն ծովուն ցածուցաք լեռնացեալ ալիքն դաշտացան, բարձրադէզ փրփուրն սպառեցաւ, զազանացեալ սրտմտութիւնն դադարեաց։ Որ ի վերայ ամենից սրտապար, նկուն եղեալ քան զառվորական բնութիւնն ի

վայր գաւա՛ ընդ մեզ խօսելով

« Որ բանիւ հրաւիրեաւ կամէր կատարել զչարութիւնն իւր ի վերայ սուրբ եկեղեցւոյ, արդ աղելսիմբ եւ նիզակաւ եւ սրով կռուի։ Որ իրրեւ զհանդերձ կարծէր ունել մեզ զբռնաւորնէութիւնն, արդ իրրեւ զգոյն ի մարմնոյ՝ չկարէ չոչել, թեպեաւ եւ ոչ այլ կարասցէ մինչեւ ի կատարած։ Քանզի հիմունք սորա հաստատութեամբ եղեալ են ի վերայ վիմին անշարժութեան, ոչ ի վերայ երկրի, այլ ի վի՛ր յերկինս, ուր ոչ անձրեւք իջանեն եւ ոչ հողմք չնչեն եւ ոչ հեղեղք յարուցանեն։ Եւ մեք թէպէտ եւ մարմնով յերկրի եմք, այլ հաւատով յերկինս եմք չինեալ, ուր ոչ ոք կարէ հասանել յանձնառարժ չինուածն Քրիստոսի։

« Հաստատուն կացէք յան-

Հուշտ պօտպլուխան մեր, որ ոչ երբէք մառացի պզործս նահատակութեան ձերոյ։ Ո՛վ քաջք, մեզ այս մեծապէս է՛ զոր կատարեաց Աստուած իմեռն մերոյ բնութեանս, յորում եւ զօրութիւնն Աստուծոյ մեծապէս երեւի։ Չի եթէ պայլ կոտորելով իվերայ աստուածային օրինացն՝ պարծանս անձանց ժառանգեցաք, եւ պքաչ անուն ազգաստհին մերոյ թողաք եկեղեցոյ, եւ վարձուց ակնկալութիւն իՏեառնէ է, որ պահի իւրաքանչիւր ոմէք ի միջ ըստ գործոց տանջարկութեան եւ ըստ գործոց տանջարկութեան, ուչաւ եւս առաւել եթէ մեք մեռանիցիմք իվերայ մեծի վկայութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որում եւ երկնաւորքն են ցանկացեալ, եթէ գոյր հնար։ Եւ դի այս պարգեւք ոչ

ամենեցուն է անկ, այլ որում պատրաստի է բարերար Տեառնէն, եւ մեզ այս ոչ եթէ յարդար գործոց մեր պատահաց, այլ յաննախանձ պարգեւատրէն. որպէս եւ ասէ խնկի իւրում կամակարանին. « Որ առաւել եղեն մեղքն, անդէն առաւելան շնորհքն Աստուծոյ։ »

« Եւ մեզ կարի քաջ իդէպ լանէ հրաման պատասխանեցոյս այսորիկ. որպէս եւ առաւելապէս երեւեցաք մարդկան ամբարշտութեաք, կրկին առաւելապէս երեւեցուաքարդար բացեալք մարդկան եւ հրեշտակաց եւ Հօրն ամենեցուն։ Զի որ օրէնսն ապաքէն վէնչ մարդիկ ի գործ ամբարշտութեանն, արատաւոր բաղում հեղան ի տուրբ եկեղեցւոյն, եւ եւս բազմագոյն ի վէչ սիրելեացն մերոց։ Նա եւ ընկերք մեր սրով սրբո-

մտեալ սպառնային մեզ, եւ մահ դառնութեան ի վերայ հաստատանել կամէին. եւ ծառայքն մեր սարսռեցեալ վախէին ի մէնջ, եւ հնարեալ, որպ լուեալ իր զանուն քրիստոնէութեան մերոյ, քանզի ոչ էին տեղեակ իւրեանց մերոյ, ողբս ի բերան առեալ անդադար աշխատէին զմեզ, եւ անգիտութեամբ հայհոյութիւնս բազումս խօսէին զմէնջ։ Եւ որ մեծն քան զամենայն ասացից, ոչ միայն մարդիկ յերկրի՝ այլեւ հրեշտակք յերկինս զերեսս իւրեանց դարձուցին ի մէնջ, զի մի տեսուր դիմօք հայեցին ի մեզ։

« Եւ ահա ինեհասաժամանակ, զի զամենայն զկեղտ անուն ի մէնջ ի բաց բարձցու՛ք։ Ցայնժամ իրրեւ զմանուկս զաւուր՝ յոգի եւ մարմին էաք տրամեալք, այսօր զաւարթացեալ եւ զգաս-

տացեալք յերկուսեան առ հասարակ եմք լրջացեալք, քանզի եւ զՏէրն բարերար ընդ մեզ առանեմք յառաջնորդութիւն. չէ մեր մարդ զօրավար, այլ զօրաշքութեան ամենայն մարմնոյս, Քրիստոս՝ թերեհաւատութեան է նշանակ. զի երեհաւատութիւն մեք ի միմեանց վատվերծնացաք, ընդունին եւ երկիւղն վախճոյէ ի մտաց եւ ի խորհրդոց մերոց. »

Զայս ամենայն առաքինի զօրավարն յոտնեցաւ ընդ ամենայն բազմութեանն. պարձեալ եւ ըզմի մի ի նոցանէ քաջալերէր ի ծածուկ եւ պատուիրէր, եւ զամենայն պակասութիւն ապրատութեան ընդոր։ Որպ ոչինչ զըր զօրականին՝ յանձնէ եւ յընկերոյ մատուցանէր. որպ պէն չէր՝ պէն պատրաստէր. եւ որում հանդերձ պիտոյ էր՝ հանդերձ

պղեցուցանէր, եւ որում երիւար՝ երիւար տայր։ Եւ առաւ ոճիր ուրախ առնէր զամենեսեան, եւ զաւրքն պինք ցուցանէր ամենեցուն։ Եւ ըստ սովորութեան կարգին՝ զքաջ արանց գիշատակարան հանապազ երկրորդէր առնել եւ ցա. զի եւ ինքն խակ սեղեակ էր ի մանկութենէ իւրմէ սուրբ կուսկարանաց։ Զոր եւ ի ձեռն առնել զքաջ նկարագրին Մոկաբայեցւոց ընծեռնայր լսելիս ամենեցուն, եւ յորդառատ բանիւք զնոցա, սրպէս մարտուցեալ կռուեցան ի վերայ առաւածատուր օրինացն ընդդէմ թագաւորին Անախոքացւոց։ Զի թէպէտ եւ ինամին կատարեցան մահուամբ, սակայն անուն քաջութեան նոցա միշտ ցայսօր ժամանակի, ոչ միայն յերկրի՝ այլ

եւ անմտաց յերկինս: Նա եւ զայն յուշ առնէր զօրականին, որպէս ազգատոհմն Մատաթեայ քակտեալ բաժանեցան ի միմեանց նորա, դարձան ի հրամանս թագաւորին, չիննեցին մեհեանս, մատուցին զոհս պղծութեան, խոստացան յԱստուծոյ, եւ ընկալան զպատիժս սպառհասի մահուան ի տուրբ միաբանելոցն, Իսկ Մատաթի եւ որք ընդ նմայն էին՝ ոչ ինչ լքեալ թուլացան, այլ եւս առաւելապէս պնդեցան, եւ ձեռնամուխ եղեն ի գործ պատերազմին բազում ժամանակս: Զայս ասէր, եւ անդէն ի դաշտին զտեղի առեալ՝ զզօրսն զնտեղէր, եւ յամենայն կողմանց տակաւ զայրուձին կազմէր:

Իսկ յետ ոչ բազում աւուրց զօրագլուխն Պարսից խաղայր զայր ամենայն հեթանոսական բազմութեանն, եւ եկեալ հա-

ան՝ եր յաշխարհն Հայոց ի Հեր եւ ի Զարեւանդ գաւառ։ Եւ անդէն զտեղի առեալ նորա ի գաւառին՝ բանակ բոլորեր, վրան հաստաներ, պատնէշ կանգներ, շերտաւոր փակեր, ամրացուցաներ իրրեւ զքաղաք ամենայն պատրաստութեամբ։ Զուսանդ բազում հաստաներ ի զօրաց նորա, առպատակաւ աշխատեր, յաւարի առնուլ կամեր զգաւառս բազում։

Զայն իրրեւ լսան զօրքն Հայոց, սեպուհ մի յազդէն Սմաստունեաց՝ Առանձար անուն, ընտրեցին յամենայն զօրականէն ի խնաստութեամբ եւ քաջութեամբ։ Եւ ընդ առաջ նորա հասարօք երկու, հար սաստկաց պատերազմութիւն դնեին, եւ զմնացեալն ինոցանէ անդրէն փախստական իւրեանք արկանէր։ Եւ ինքն ոչ անդամ այրէն գա-

նայր, եւ լինէր ոճն ոտանաւորութեան մեծ յաւուրն յայնմիկ որոյն Հայոց։

Կարճեալ միւսանգամ ուրացեալն Վռամ անդրէն ի հնարս հայիւայիանաց մտանէր ըստ առաջին կեղծաւորութեանն իւրոյ. շրջեցաւ ի ձեռն սուտ երիցանին՝ զոր յառաջագոյն ասացաք, նոքօք հրամանաւ արքունի ի պատգամաւորութիւն խօսէր, եւ երդմամբ հաստատէր զբռնանոնէութիւնն անդրէն ունել։

Եւ զայս տարեալ զրոպամ աւուրս՝ ոչ կարաց զմիտրանութիւնն քակտել, մանաւանդ զի աւուրբ ոխտ եկեղեցւոյն, որ ոչ էր հեռացեալ ի զօրականէն։

Որպէս երանելի երէցն Ղեւոնդ հրաման առեալ ի տուրբ ընկերացն՝ իմաձէն Յովհաննէս եւ յամենայն մեծամեծացն, ի քահանայիցն եւ ի զօրագլխացն,

երաց պրկեան իւր եւ ասէ բարձըր բարբառով առաջի հրեշտակացն.

« Ցիշեցէ՛ք ամենեքեան զկ հարան զառաջինս, որ յառաջ քան զծագումն Որդւոյն Աստուծոյ յիւրաքանչիւր ժամանակս։

« Կանգի իրրեւ մերժեաց եւ ընկեց զմեզ չարն յառաւածային տեղւոյն, զտաք մեք անկեալք ընդ անդրմ զառաստանօք ըստ մեղացն յանցաւորութեան, որ ի կամս ազատութեան մերոյ զործեցաք զանարժանս, եւ զարարչական զօրութիւնն չարժեցաք ի վերայ մեր ի ցասումն բարկութեան, եւ զողորմած զառաւերն յուղեցաք վրէժ առնուլ անաչառութեամբ յարարածոցս. մինչեւ հրամայեաց առեալ երկնային ծովուն հեղուլ ի վերայ ցամաքիս, եւ հաստա-

տուն յաւուրք երկրին ծակուտեալ՝ ընդդէմ գհակառակն դործեցին։ Վերինք եւ ներքինք եղեն մեզ դործք տանջանաց՝ առանց բարեխօսի վրէժ առնուլ յանցանաց մերոց։

« Ապաքէն արդարն Նոյ միայն դտաւ կատարեալ յազդի մարդկութեան, որ ցածոյց զբռնաւորութիւն բարկութեան տերունեան ցասմանն, եւ եղեւ սիրելի առաջարկութեան առ աճումն բազմութեան մարդկային ազգին։ Դարձեալ եւ Աբրահամ ի մորճութեան իւրում դտաւ առաքինի, եւ գընկալեալ պարգեւն յԱստուծոյ՝ ինքեան ձեռօք փոխ անդրէն նմին մատուցանէր. վասն այսորիկ եւ յաւուրս ընկալաւ զնա Աստուած, գի ի նմա տպաւորեալ տեսանէր զաներեւոյթ դալուստ Որդւոյն Աստուծոյ, եւ զիբրեւնումն անմ-

քրանելոյն եւ զկենդանին անտահին, որ իւրով մահուամբն յաւիտենից զիշխանութիւն մահուն եւ թէ մահուամբ մահ մեռանի, մի երկիցս մահակից լինել Քրիստոսի. զի ընդ որում մեռանիմք, ընդ նմին եւ կենդանանամք։

« Յիշեցէք, առաքինիք, զկ մեծն Մովսէս, որ միանգամ հանեալ էր յաւրութեան հասակին՝ խորհուրդ առեալ նահատակութեան ի սխա տպատութեան եբեւէր նմա. եւ առն թագաւորին Եգիպտացւոց ի ծառայութիւն մնասնէր նմա, եւ ակամայ պայեկութեամբ անցեալնէր ընդ նա. եւ ի ժամ մրկելոյ զծառայուդն ի նեղութենէն՝ միջնորդ եղեւ երկնի եւ երկրի, միանգամայն եւ առաւած անուանեցաւ ի վերայ Եգիպտացւոցն։ Բանի՞ ուր գաս առաք խորհուրդն զօ-

բացեալ՝ անձամբ իւրով վրէժ առնոյր յՆեխտադնեզրէն. իսկ ուր աստուածային յայտնութիւնն ի վերայ նորա լինէր, ի ձեռն զաւազանին գործէր զմեծամեծ սքանչելիսն։ Եւ վասն սորա նախանձուն զոր ունէր՝ եհար զՆեխտադնեզրին եւ ընդաւաղեաց. վասն որոյ զմեծ անուն դնէր նմա, եւ առաջնորդ ժողովրդեանն ինա կացուցանէր։ Եւ բազում այն է՝ որ հեղմամբ արեամբն արդարացաւ, եւ առնուանեցաւ մեծ քան զամենայն մարգարէս. ոչ միայն զարտաքին թշնամիսն կատորելով, այլ եւ զազգատոհմին՝ որ ի ներքինակեցին զԱստուած ընդ որմէ ուրացան յանապատին։

« Եւ եթէ նա ի հեռուստ այնպիսի վրէժ խնդրէր զպատեհան Արդւոյն Աստուծոյ, մեք որ ակնառուածք եղաք, եւ մեծա-

պէս վայելեցաք յերկնաւոր պարգեան շնորհաց նորա, եւս առաւել պարտիմք վրէժխնդիր լինել մօտակայ ճշմարտութեանն. Որ եղ մահուամբ զանձն իւր ի վերայ մեղայ մերոյ, արդարացոյց զմեզ յանհնարին դատապարտութենէն, դիցուք եւ մեք զանձինս մեր մահուամբ ի վերայ անմահ զօրութեանն, դի մի ընդաղք քան զվրէժխնդրութեան առաջինս դատաստիկք:

« Յիշեցէք զմեծ քահանայն Փեննեհէզ, որ ապանմամբ երկոցունց զպղծութիւնն ի ժամ պատերազմին, եւ ազդէ յազգ երկմամբ հաստատեաց զքահանայութիւնն. Մի ծոռանայք եւ զսուրբ մարգարէն զՆղիաս, որ ոչ կարէր հանդուրժել հայել ի կռապաշտութիւնն Ա.քաաբ. եւ արդար նախանձուն իւրոյ զութ հարեալ ընդ ընդեան ձեռօք սա-

տակեաց, եւ զերկուս չիսուանն անչէջ հրոյն մատուցանէր լուցկիս. եւ զատուածային վրէժն խնդրելով՝ անբիծանել եւ սահպին կառօքն յերկրէ ի յերկինս վերացաւ։ Դուք՝ եւս մեծ մասն վիճակի հասեալ էք. զի ոչ եւս կատ առաքին ձեզ ի վերացումն, այլ ինքնին Տէրն կառաց եւ երիվարաց հզօր զօրութեամբ եւ արագ հրեշտակօք ընդ առաջ նկնալ՝ ձեզ խրատքանչիւր թեւս բռնացանէ. զի նորա ուղղիցք լինիցիք եւ նմին քաղաքակից։

« Եւ այլ զինչ եւս երկրորդեցից առաջի ձերոյ քաջ նահատակութեանդ. զի քան զիս առելագոյնք եւ հմուտք էք սուրբ կտակարանացն։ Դուխիթ ի մանկութեան ժամանակին քարիւ կրծանեաց զմեծ բլուրն մանել՝ն, եւ ոչ ինչ զանգիտեաց յահագին

սրոյ հակային. զրուեաց զդուռնդս այլազգեացն, եւ ապրեցոյց զզօրսն ի մահուանէ, եւ զծովավարդան ի գերութենէ: եւ եղեւ անդրանիկ թագաւորացն Խաթայելի, եւ անուանեցաւ հայր Որբոյն Սաուժոյ: Նա անուանեցաւ առ ի պէտս ժամանակին, եւ զուք ճշմարիտ ծննդովք ի տուրբ Հոգւոյն՝ որդիք էք Սաուժոյ եւ ժառանգակիցք Քրիստոսի: Մի ոք զձեր բաժինն ինձնէ հատանիցէ, եւ զձեզ օտարախտրիճս արարեալ՝ տարտաժին հանիցէ:

« Յիշեցէք զամենայն զօրավարան զաուրինս Խաթայելի, զոր ձեռս, զՎեդէոնն, զՅեփթայեա եւ զայլս ամենեսեան, որք ճշմարիտ հաւատովք էին, հարին կուռքեցին զզօրսն հեթանոսաց, եւ արբեցին զերկիրն ի սիրտ կռապաշտութենէն: Եւ վասն

հաստատուն արդարադրծութեանն՝ որ ոչ ինչ երկմտեցին ի խորհուրդս իւրեանց, արեգակըն եւ լուսին առանց ականջաց լուան եւ կատարեցին զբան հրամանի նոցա. ծով եւ գետք ճանապարհ դրծեցին առաջի նոցա ըստ ոչ սովորութեան, եւ բարձրացեալ պարիսպ քաղաքին Երիքովի ձայնիւ լոկով անկեալ կործանեցան ի վրէժխնդրութիւն օրինացն արդարութեան։ Եւ այլքն ամենայն՝ որ ըստ հաւատոց քաջութիւնս կատարեցին ի դարս իւրաքանչիւր, զօրեցան ի մարդկանէ եւ արդարացան յԱստուծոյ։

« Ապաքէն նոյն Տէր է իսկըզբանէ եւ մինչեւ ցայսօր եւ առյաւտ, եւ յաւիտենից յաւիտեանս, եւ անդր քան զամենայն յաւիտեան։ Ոչ նորոգի, զի ոչ հնանայ. ոչ մանկանայ, զի ոչ

ծերանայ. ոչ միտիսի անյեղեղուկ բնութիւնն Աստուծոյ. որպէս եւ ինքն ասէր բերանով սուրբ մարգարէիցն. « Ես եմ, ես եմ, ես նոյն եմ ի սկզբանէ մինչեւ յաւիտեան. ոչ տամ զկ միտս իմ այլում, եւ ոչ զքաջութիւնս իմ դրոշելոց։ »

« Զայս գիտելով, եղբարք, մի թուլութեամբ լքանիցիմք, այլանդութեամբ սրտիւ եւ հաստատուն հաւատով կամակար յարձակեցուք ի վերայ թշնամեացն՝ որ յարուցեալ դան ի վերայ մեր։ Մեր յոյսն մեզ կրկին երեւի. եթէ մեռանիմք՝ կեանք, եւ եթէ մեռուցանեմք՝ մեզ նոյն կեանք առաջի կան։ Ինչպէս զրեաց Պաւղոս Առաքելոյ, որ ասէ, թէ « Փոխանակ ուրախութեանն որ նմա առաջի կայր՝ յանձն էառ չհաւքերութիւն մահու եւ մահու խաչի. վասն այսորիկ եւ

Աստուած դնա առաւել բարձրացոյց, եւ ետ նմա անուն՝ որ ի վեր է քան զամենայն անուն. զի յանուն Յիսուսի Քրիստոսի ամենայն ծունր կրկնեսցի երկնաւորաց եւ երկրաւորաց եւ անդրմարմնականաց։»

« Եւ քանզի որ ճշմարտութեամբ վիպեալ է ընդ Որդւոյն Աստուծոյ, հոգւոյն աչօք տեսանէ զանեղեւոյթ յատակ լոյսն Հաւրգայթից իմանալի արեգականն, որ յամենայն ժամ եւ յամենայն օր զեր ի վերայ ծագեալ երեւի ամենեցուն. եւ արբառեալ եւ արբուհայեցս անպղտոր յատակութեամբ ձգտեցուցանէ զհայեցուածս, եւ թափանցանոյ եղեալ ընդ երկինս՝ յանմատոյց տեսիլն մերձեցուցանէ, եւ կրթութեամբ կշռէ զերկրպադութիւն զերից հաստուածոցն վիաւոր զօրութեան։ Եւ արդ որ

ընդ Աստուծոյ աստիճանն ոտն վոխ եղեալ էր, եւ բարձրութեամբ յարքունիսն հասեալ, եւ զամենայն մեծութիւն քանդանակ տեսեալ, նա միայն է որ ժառանգէ զանանց ուրախութիւնն եւ զանտրտմական միխիթարութիւնն։

« Ա՛ի, տեարք իմ պատուականք, մի՛ յետ այսչափ ի բարձունս վերանալոյ՝ այսքն յերկիր անկեալ թաւալիցիմք, այլ տեղի առեալ անդրէն ի բարձրութեանն հաստատութեաք թէպէտ եւ հայեցուք ի տորին կողմ երկրիս, տեսանեմք զսա ի ամենայն ապականութեաւէ եւ անտրբ պղծութեամբ։ Զանգի զինչ ազէտ տարակուսի են որ ոչ զրծին յերկրային ախտերս. թշուառութիւնք աղքատութեանն մեծ ի չարչարանք նոցուն, պղտուր ծանրութիւնք

հարկահանաց, զգուանք եւ կըռվանք ի բռնաւոր ընկերակցաց, քաղց եւ ծարաւ ըստ կարօտութեան բնութեանն։ Սառնամանիք ձմերայնոյ եւ խորշակք ամառայնոյ, հիւանդութիւնք տարաժամք եւ ախտք մահաբերք հանապազ տանջեն զմարդիկ. երկիւղ արտաքնոց, արհաւիրք ի ներքինոց անդադար ի վերայ հասանեն. ցանկան մահու յաւուրք քան զժամանակն, եւ ոչ գտանեն. եւ բազումք են որ փորեն եւ խնդրեն, եւ խնդալից լինին յոյժ ամ գտանեն։ Իսկ որ թուին մեզ եթէ յաջողեալ իցեն իմեծութեան եւ փառիւնան ուրախութեամբ ի պակասել կեանցս, մեծամտեալ հպարտանան յանցաւոր մտաւնս աչխարհիս, նոքա են որ կուրացեալ են ի ճըշմարիտ կենացն։ Իսկ արդ զինչ այն չարիք իցեն որ ի նոսա ոչ

գործին. ընդ մեծութիւն խառնեալ է յաւիշտակութիւն ընչից աղքատաց, ընդ սուրբ ամուսնութիւնն դէմ պղծութիւն: Յորս վայելեն՝ անընտրութեամբ, նոցուն երկրպագութիւնս իբրեւ Աստուծոյ մատուցանեն, մոլորեալք ի ճշմարիտ կենացն:

« Ո՞չ ահա ամենայն աշխարհս՝ արարչին բոլորեցուն է գոյացութիւն. եւ զոր նոքայն պաշտեն եւ պատուեն՝ ապաքէն ի սմին նիւթոյ է մասն, իսկ արդ մատունքն մատանց կան ի ծառայութիւն: Չի եթէ մի մասն աշխարհիս ապականացու է, հարկ է թէ եւ ամենայն մատունքն ընդ նմին ապականին: Նա եւ ի մատանց անուն՝ պարտ է թէ եւ ընտրութիւնք երեւեսցին. իսկ արդ որ լաւ է՝ յայտնի է ամենեցուն, եւ որ դիտեն խնամել՝

նա է ընտիր իմաստնոյն։ Սակայ թէ այդ այդպէս է, քան զամենայն պաշտամունս հեթանոսաց որում երկիր պագանեն՝ երկրպագութիւն են առաւելեալ քան զանբան տարերսն՝ որոց չարաչար կան ի ծառայութեան. եւ զին Աստուած որ ի մարդ կերպարանացաւ՝ չպաշտեն, այլ արարածոց տանին երկրպագութիւն. որոց մեղաց չիք քաւութիւն յարդար առնելոյն։

« Ով անդր ի քաց թողուք պատուական խորհուրդս մտորելոցն. երկնելիս եւ ողորմելիս քան զամենայն մարդիկ զնոսա համարեցաք. մանաւանդ զի կամօք են կուրացեալք եւ ոչ ի հարկէ, եւ ոչ երբէք գոյեն ըզ ճանաւարհն ճշմարտութեան։ Այլ մեր բացահայեաց աչօք տեսանել զոյն երկնաւոր, մի պատահեսցէ մեզ խաւարն արտա-

քին։ Չի ոչք էին իխաւարի, եկն առ նոսա լոյս ճշմարիտ. կատարեալք վրիպեցան ի կեանցըն, Խակ արք ընկալայք զի հաւատովք՝ որդիք էք եւ ոչ օտարախտրոք, սիրելիք եւ ոչ թշնեմիք, բաժանորդք եւ ժառանգորդք վերին իսանալ քաղաքին։

« Անդէ առաջնորդ սիրելեան մերոյ. ատաքաջութեամբ նահատակեցաւ, եւ զնոյն ուսոյց ամենայն նիզակակից գործակցաց իւրոց Առաքելոց. ընդ որս եւ դուք էք այսօր կրկին երեւեալ, օրհնեալք հաւատովք ընդդէմ աներեւոյթ թշնամւոյն, պատեցարէն զրահիւք դէմ ընդդէմ ընկերակից առաքինական գործոյն։ Եւ եթէ այսպէս եւ եթէ այնպէս, զերկուսեան կոչմանն ի պատուական մատնէք, որպէս եւ Տէրն ինքնին պատուէ աշխարհի. թուեցաւ թէ մեռաւ,

այլ նա յայնժամ սպրտաւ վկա-
սպարեալ նահատակ առաքինու-
թեանն. զախոյեանն ընկեց, ըզ
պատերազմին եհար, զթշնամին
ցրուեաց, զաւարն ժողովեաց,
զգերիան դարձոյց, զպարգեւան
բաշխեաց ամենայն սիրելեաց
իւրոց ի ձեռն իւրաքանչիւր ա-
ռաքինութեանց:

« Վասէք դուք ամենեքեան.
յաւուրս ժամանակաւ հասեալ
ձեր ի գործ պատերազմի, թէ-
պէտ եւ էր ձեր սովորութիւն՝
քահանայից հանապազորդել ի
մէնջ բանակիս, ի ժամ ճակա-
տուցն յանձնեալ ձեզ ի նոցանէ
աղօթիւք՝ յաւուր տեղւոյ ուրէք
թողուիք զնոսա. իսկ այսօր ե-
պիսկոպոսաք եւ երիցունք եւ սար-
կաւագունք, աղմոսերգողք եւ
գրակարդացք իւրաքանչիւր կար-
գեալ կանոնաւ՝ իւր վառելք
զինու եւ պատրաստեալք ի պա-

տերտէր, կամին ընդ ձեզ յարձակել յարկանել զիշնաւիան հչմարտութեան Եւ եթէ մեռանել եւս հասանէ ինոցանէ, սակայն եւ յայնմանէ ոչ են զանդիտելոց. քանզի լաւագոյն ըզ մեռանելն կամին քան զմեռանելն։

« Որպէս զի կրկին աչս ստացեալ ունիցին, հաւատոյ աչօք զքարկոծանս մարգարէիցն տեսանեն, եւ մարմնոյ աչօք զքաջութիւն ձերոյ նահատակութեանդ։ Մանաւանդ թէ ի ձեզ զերկուսեան իսկ տեսանեմք. քանզի եւ դուք իսկ տեսանէք զչարչարանս սուրբ առաքելոցն եւ զսպանումնա զամենայն քաջ մարտիրոսացն, որոց մահուամբն հաստատեցաւ սուրբ եկեղեցի, եւ հեղումն արեան իւրեացն եղեւ ի պարծանս վերնոցն եւ ներքնոց։ Արդ մինչեւ ի գալուստն

երկրորդ՝ նոյն նահատակութիւնն կատարի չարչարանօք առաքինեալն եւ ընտրելոց նահատակաց՝ յորոց միջի եւ դուք էք հանդիսացեալ այսօր, եւ հրաւիրեալ ի լուսաւորչացն ձերմէ արբոց հասանել ի գունդս նոցա եւ ժառանգորդս խոստացելոցն լինել անանց բարութեանց ի Քրիստոսէ Յիսուսէ, որ է օրհնեալ յաւիտեանս։ »

Յայս վայր խօսեցաւ ի դիշերին յայնմիկ առաքն Աստուծոյ, եւ փառաւորելով կատարեալ զՄեծէնն ասելով։ Եւ ապա զան ուղղեալ՝ զամենասուրբ խորհուրդն կատարեցին. ուղղեցին եւ ապան, եւ եթէ գոյր ոք երախայ ի բաղմութեան զօրացն՝ զդիշերն ամենայն մկրտեցին, եւ ընդ առաւօտս սուրբ օրինացն հաղորդեցան, եւ այն-

պէս լուսապզեսա եղեն որպէս ի ոերուեան մինչ ի սուրբ սատկին։

Եւ մեծաւ զուարճութեամբ եւ յոյժ խնդութեամբ աղաղակեաց ամենայն բազմութիւն ժողովրդոցն եւ ասեն. « Հաւատարեալ մահ մեր ընդ մահու արդարոյն, եւ հեղումն արեան աերոյ ընդ արեան սուրբ մարտիրոսացն. եւ հաճեցի Աստուած կամաւոր պատարագաւս, եւ մի տացէ զեկեղեցի իւր ի ձեռս հեթանոսաց։ »

ՎԵՑԵՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

Պատերազմն Հայոց

—

Յետ այսորիկ իբրեւ եռեւ ջրաւար գնդին Պարսից՝ եթէ հասան պատգամաւորքն ի մէջ խոսել գնոսա, եւ բարձաւ յոյս ակնկալութեան իւրոյ ցըրուել գնոսա յանդգնակի միաբանութենէն, յայնմ ժամանակի յառաջ կոչէր զանօրէնն Վասակ եւ զամենայն ուրացեալ իշխանսըն, որ էին ընդ նմա յաշխարհէն Հայոց, հարցանէր գնոսա, եւ ոսանէր ինոցանէ զհնարագիտութիւն յաղթութեան։ Եւ իբրեւ հասեալ տեղեկացաւ զամն առն իւրաքանչիւր քա-

Ջուխիանա, կոչէր եւ պրազումն ի զօրապլխացն՝ որ էին ընդ իւրով ձեռամբ, եւ հրամայէր ածել զառաջեաւ զերամակս փըղացն, եւ ի դունդս դունդս զգ գաղանն բաժանէր, եւ առ մի մի փիղ երեք հազար սպառազինք, թող զայլ զօրս ամենայն։

Ասէր եւ ընդ մեծամեծան արքունի հրամանաւ եւ ասէր. «Յիշեցէ՛ք այր իւրաքանչիւր զպատուէր մեծի թագաւորին, եւ զի՛ք առաջի պանուն քաջութեան. ընտրեցէ՛ք զմահ քան զկեանս վատութեամբ։ Մի մոռանայք զեւղն եւ զգաւակն եւ զտուն եւ զառաւտաճեռն պարգեւանն՝ որ չնորհի ձեզ յարքունուստ։ Ձեարք էք իւրաքանչիւր գաւառաց, եւ ունիք իշխանութիւն բազում. դուք ձեզէն գիտէք զքաջութիւն աշխարհին Հայոց, եւ զառն առն իւրաքանչիւր նա-

հատակութիւն արուեստեան ըզ
փորձ առեալ ձանձէք. զուցէ
ձեր ի պարտութիւն մատնեալ՝
կենդանեաւ վրխալցիք ի մեծ
կենացն զոր ունիցիք։ Յիշեցէք
զկին եւ զորդիս ձեր, յիշեցէք
զսիրելի բարեկամս ձեր. զուցէ
ոանհար լինիցիք յարտաքին
թշնամեացն եւ ողբակից իններ-
քին սիրելեացն։ »

Նա եւ յուշ եւս առնէր նոցա
զբազում ընկերակից իմաստու-
ցեալս, զոր թէպէտ եւ ի պա-
տերազմէն ապրեցան, սրով ըն-
կալան զվճիռ մահուն խրեանց.
ուսուերք եւ զաւերք եւ ամե-
նայն ընտանիք խրեանց յանաշ-
խարհիկս զրնցան, եւ ամենայն
հայրենի զաւառք հատան ի
նոցանէ։

Զայս ասէր, եւ առաւել քան
զոյն սաստկացուցանէր զհրա-
մանն արքունի։ Արդէր կաղ-

մէր զգօրան ամենայն, եւ տա-
րածանէր երկայնէր զճակատն
յերկայնութիւն դաշտին մեծի։
Եւ իւրաքանչիւր զաղանացն
յայմմէ եւ յայնկէ զերեք հազա-
րեան սպառազինեան պատրաս-
տէր, եւ զընտիր ընտիր նահա-
տակացն չուրջ զիւրեւս զուսա-
րէր. եւ այսպէս ամրացուցանէր
զգունդն Մաւեան իբրեւ զաշ-
տարակ մի հզօր եւ կամ իբրեւ
զբերդ մի անմատոյց։ Նշանս
բաշխէր, զրօշս արձակէր, եւ ի
ձայն մեծի փողոյն պատրաստ
հրամայէր լինել։ Իսկ զգունդն
զՍպարհացի, եւ զԿաւշայն եւ
զՀոնաց եւ զՎեղաց, եւ զայլս
եւս ամենայն զընտիր ընտիր զո-
րուն մարդիկ իմի վայր ժողովէր,
եւ հրամանն պատուիրանի տայր
ընդ աչմէ կողմանէ գնգին իւ-
րոյ պատրաստ լինել ընդդէմ
Հայոց զօրավարին։

Իսկ արին Վարդան յառաջ մատուցեալ եւ զաւազանին հարցանէր, եւ միաբան ամենեցուն խրատու զկօրադլուխան կարգէր այսպէս։

Զգունդն առաջին տայր ի ձեռն իշխանին Արծրունեաց, եւ նիզակակից նմա զմեծ իշխանն Մոկաց. եւ զայլն ամենայն նախարարեան համհարզս երկոցունցըն, եւ զամենայն բազմութիւն գնդին թեւս աստի եւ անտի կազմէր նոցա։

Եւ զգունդն երկրորդ տայր ի ձեռն Տրունայ Տարխանեանց եւ նիզակակից նմա զԸնձայենն եւ զՆերսեհ Բաղբերունի։

Եւ զգունդն երրորդ մատուցանէր ի ձեռն Թաթղայ Վանանդեցւոց, եւ նիզակակից նմա հրամայէր զՏաճատ Գնթունի, եւ զբազումս ի քաջ արանց աստի եւ անտի ի թեւս նոցա։

Յանձն իւր առնոյր զգուշդն չարչարել, եւ նիզակահարից իւր ըզքաջն Աբշաւիր եւ զհարազատս եղբայր իւր զՀամազասպեան։

Կարգէր եւ կազմէր զճակատն յորդորելով ընդ ամենայն երեսս դաշտին զէմ յանդիման Աբեաց զնդին, առ ամին Տըղմուռս գետոյն։

Եւ իբրեւ այս այսպէս պատրաստացան, երիվարքեան կոմանքըն լի սրտմտութեամբ եւ մեծաւ բարկութեամբ զայրանային, եւ զաղանացեալ զօրութեամբ յիրեարս յարձակէին երիվարքեան. եւ ամիսոն անդադարին երիվարացն կոմանց՝ իբրեւ ի մէջ ամպոց չխոխելոց՝ ճայթմանն գոլոշէր, եւ հնչումն ձայնից զքառանձաւս լերանց շարժէր։ Ի բազմութենէ սաղաւարտից եւ ի վայրկեան պատենազէն վառելոցն իբրեւ նշոյլք ճառագայթից արե-

պական հատանէին, Նա եւ ի բարձր աստերացն չորալ, եւ ի ճօճել բազմախտուն նիզակացն իրրեւ յերինուստ ահագին հըրաձգութիւնք եռային։ Քանզի ոմ իսկ է բաւական տես զմեծամեծ տագնապ ահաւոր ձայնիցն, որպէս կոխիւնք վահանաւորացն եւ ճայթմունք լարից աղեղացն պատիս առնելու առ հասարակ խլացուցանէին։

Անդ էր տեսանել չտապ մեծի տագնապին եւ զարէս անբաւ տարակուսանացն երկոցունց կողմանցն, առ ի յանդուգն յարձակիմանէն զվիմանան բանակիս. քանզի թանձրամիտքն յիմարէին եւ վատասիրտքն լքանէին քաջքըն խիզախէին եւ նահատակքն գոչէին։ Եւ իսկոյն արարեալ ամենայն բազմութեանն՝ զդէմն ի մէջ վաղէին, եւ զանդիսեալ գունդն Պարսից ի դժուարու-

թ-ւնէ զեռոյն զտեղեաւն զեռալ սկսան։ Իսկ գունդն Հայոց հասեալ անցանէին, ձի ի վերայ առեալ յարձակէին մեծաւ զօրութեամբ։ Սասնոյէս բախեալք ընդ միմեանս, յերկուցունց կողմանց բազում վիրաւորք յերկիր անկեալ դիաթաւալ խաղային։

Յայնմ մեծ տագնապի ի վեր հայեցաւ քաջն Վարդան, եւ տեսանէր զընտիր ընտիր քաջ նահատակաց Պարսից զօրուն՝ զի զձախակողմն շարժեցին զՀայոց գնդին, մեծաւ ուժով յարձակեր իտեղին, եւ զաջ թեւն Պարսից գնդին բեկեալ՝ արկանէր զդաշտաւօքն, եւ չքնան առեալ կոտորէր մինչեւ ի նոյն տեղի։ Եւ այնպէս շտապ տագնապի ի վերայ հասուցանէր, մինչեւ գունդն Մասեան քակեալ բաժանեցան ի մեծամեծ պատ-

բաստուածենէն, զեռ եւս քաջ քաջ ի փախուստ դառնային։

Ապա զէտ ակն ի վեր համբառնայր Մուշեան Նիսալատւսբատ, քակեալ զումանս տեսանէր ի գնդէն Հայոց, եւ զինի ճնացեալ ի հովիտս լերանցն։ Վասն որոյ ազաղակ բարձեալ՝ քաջալերէր շուրջ զինբեաւ զջօրս Արեաց, որք զտեղի առեալ կային ընդդեմ գնդին Վարդանայ, եւ անդէն ի տեղւոյն երկոքին կողմանքն զպատուհասն խոստանային, եւ առ յոյժ ծանձր անկեալ զխականց իրրեւ զքարակոյտս զերկից երեւէին։

Զայս իրրեւ տեսեալ Մուշեան Նիսալատւսբատ, ճոյր զազանացն Արտաշրի, որ ի վերայ նոցա նստէր իբարձր զիտանոցին իրրեւ յամուր քաղաքի, եւ ի ձայն մեծ զալարախոտոցն զիւր զառնդան ստիպէր, եւ յառա-

Ջանարուխ զօրքն գնա ի միջ փակէր։

Իսկ կորովին Վարդան իւրովք քաջ նիզակակցօքն ոչ սակաւ նախճիրս ի տեղւոջն գործեաց, յորում սեղւոջ եւ ինքն իսկ արժանի եղեւ առնուլ զվատարեալ նահատակութեանն պսակ։

Եւ յերկարեալ գործոյ պատերազմին՝ օրն տարաժամէր, եւ մօտ առ երեկս կարճատէր. բազմաց օրահասք մահու հասանէին, մանաւանդ ի թանձրութենէ դիւականացն մօտ առ մօտ խուռնակերպութեանց զրայտահարս մայրաւորաց։

Անդ էր տեսանել զբեկումն նիզակացն եւ զխորտակումն սղեղանց. վասն այնորիկ եւ ոչ կարէին կալ ճշմարտիւ ի վերայ տեղւոյ մարմնոյ երանելեացն. եւ սաստիկ խուճապ տագնապի էր կողմանցն երկոցունց անկելոց։ Եւ որք մնացեալքն էին՝ վատ-

նեալք եւ ցրուեալքինէին իլեռնադաչոս ամուր ձորոցն. եւ յորժամ պատահէին միմեանց՝ դարձեալ միւսանգամ զիմեանս սատակէին։ Եւ մինչեւ ի մուտս արեգականն անդադար լինէր գործ դառնութեանն։

Եւ քանզի գարնանային էր ժամանակն, ծաղկալից դաշտքն դառնային յորդահոսանս արեանց բազմաց։ Մանաւանդ յորժամ տեսանէր ոք զբազմակոյտ դիահանցն անկելոց, սիրտն բեկանէր եւ աղիքն դալարէին՝ լսել զձնչիւն խոցելոցն եւ զմռնչիւնս բեկելոցն, զթաւալըր խաղալ ոտքալ միրաւորացն, զխոխոտս վատացն, զթաքուստ լքելոցն, զարտաքսումն զանարի արանցըն, զճնչիւն կանանցեացն, զողբս սիրելեաց, զաշխարումն մերձաւորաց, զվայ եւ զաւաղ բարեկամացն։ Քանզի ոչ եթէ կոտ

էր որ յաղթեաց, եւ կողմ էր որ պարտեցաւ, այլ քաջք ընդ քաջս ելեալ՝ երկոքին կողմանքն ի պարտութիւն մատնեցան։

Բայց քանզի անկեալ էր մեծ սպարապետն Հայոց ի պատերազմին, ոչ ոք գոյր այնուհետեւ ի մէջ գնասցուր՝ որ յետեալ ժողովէին զունդն միացելոցն։ Թէպէտ եւ բազում այն էր որ ապրեցան՝ քան թէ որ մեռանն, սակայն ցանեալ ցրուեցան, եւ հասեալ անկանէին ի տեղիս տեղիս յամուրս աշխարհին, եւ բռնանային ի վերայ բազում գաւառաց եւ բերդից, զոր եւ ոչ առնուլ իսկ ոք կարէր։

Եւ այս անուանք են քաջ նահատակացն՝ որ անդէն ի տեղւոյն կատարեցան։

Յաղթէն Մամիկոնէից ԳՈՂՆ ՎԱՐԴԱՆ հարեւր երեսուն եւ երեք արամբք։

Ցազգէն Յարխուռնեաց Խո-
րէնն ԿՈՐՈՎԻ իննեւտասն ա-
րամբք.

Ցազգէն Պալունեաց ԱՐԻՆ ԱՐ-
ՏԱԿ յիսուն եւ եւթն արամբք.

Ցազգէն Գնթունեաց ՋԱՐՄԱ-
ՆԱԼԻՆ ՏԱՃԱՏ իննեւտասն ա-
րամբք.

Ցազգէն Դիմաքսեննից ԻՄԱՍ-
ՏՈԻՆՆ ՀՄԱՑԵԱԿ քսան եւ երկու
արամբք.

Ցազգէն Քաղբերունեաց ՀՐԱ-
ՇԱԿԵՐՏՆ ՆԵՐՍԵՀ եւթն արամբք.

Ցազգէն Գնունեաց ՄԱՆՈՒԿՆ
ՎԱՀԱՆ երիւք արամբք.

Ցազգէն Ընծայնոց ԱՐԴԱՐՆ
ԱՐՍԷՆ եւթն արամբք.

Ցազգէն Սրուանձտայ ՅԱՌԱ-
ՋԱԳԻՄՆ ԳԱՐԵԳԻՆ երկու հարա-
զատօքն եւ ութուտասն ա-
րամբք.

Այս երկերիւր ութսուն եւ
եւթն նահատակք, ընդ իննե-

ծամեծ նախարարան անդէն ի տեղւոջն կատարեցան : Եւ յարքունի տանէն եւ ի տանէն Սրծրուեանց եւ յիւրքանչիւր նախարարաց տանէն. թող զայս երկերիւր ոչխաւն եւ եւթն, եւ այլ եւս եւթն հարիւր եւ քառասուն այր, որք զանուանս իւրաքանչիւր ի դպրութիւն կենաց գրեցին ի նմին աւուր ի մեծ պատերազմին : Եւ միահամուռ լինի ամենայն հազար եւ երեսուն եւ վեց :

Իսկ ի կողմանէ ուրացելոցն եւ հեթանոսաց անկանէր յայնմ աւուր երեք հազար հինգ հարիւր քառասուն եւ չորք այր : Ննջայր ի նոցանէ ի մեծ պատուաւորացն էր, վասն որոյ եւ կարի յոյժ ի լոր խոցեցաւ Մուշկան Ճխտալաւուրտ : Մանաւանդ իբրեւ եւս զանհնարին հարուածն եռապատիկ զիւրոյ դնդին քան

զՀայոցն, բնկաւ անկաւ զրութիւն ուժոյն իւրոյ, եւ ոչ հանդարտէր կալ ի վերայ խորհրդոց մտացն. քանզի ոչ որպէս կարծէր զպատերազմն՝ կատարեցաւ։ Մանաւանդ իրրեւ հայէր տեսանէր զթագմութիւն անկեալոյ իւրոյ կողմանն, եւ թիւ հասմարոյ եաս առնէր, եւ իրրեւ այնչափ յոլով դառնէր վիր անկեալն քան զՀայոց գնդին, եւս առաւել վասն երեւելի արանցն՝ զորս յականէ յանուանէ դիտէր թագաւորն, ի մեծ տագնապի լինէր այրն յանձն իւր։ Սրտմտութեամբ վիրան դրել եւ ցուցանել՝ ի թագաւորէն երկնչէր. դարձեալ եւ թաքուցանել եաս ոչ կարէր, քանզի ոչ ծածկէր այնպիսի մեծ կռիւ։

Եւ մինչդեռ յայսմ մտաց խորհրդի էր յանձն իւր եւ նեղէր ի միտս իւր, ուրացեալն Վասակ

որ զանձն իւր ի մէջ զատանացն թափուցեալ ապրեցուցանէր՝ մխիթար մատուցանէր մատայն լքելոց, եւ ուսուցանէր նմա հնարս ննջեցութեամբ, թէ որպէս կարասցէ մարտանչել ընդ ամուրան խաբէութեամբ. Սրտմունա կնքէր արբունի հրամանաւ եւ վկայութեամբ անձին իւրոյ եւ խաբերայ երիցամբքն որ ընդ նմանն էին. պատգամաւորս առնէր զնոսա, եւ երեցուցանէր պիտոյութիւն ապրուստիցն եւ ի չինութիւն նկուղացուց չնորհել անդրէն, եւ զամենայն կարգս անդրէն յարմարել ըստ առաջին սովորութեանն, Թէպէտ հրաման թագաւորին հաստատութեամբ էր առեալ — ւանն զի յոյժ բեկաւ զօրութիւն նորա, որպէս զի երկուքին կողմանք նորա հարան — առաջին զօրքն Հայոց ւանն նեն-

գրեթեանն Վասակայ, որ բարեմասնութեամբ հասեալ էին իւրեայ առաքեալեան նորա, վասն այնորիկ եւ հրաւիրանքն թագաւորին վարձատրակի ոչ կարէին հասանել։

ԵՒԹՆԵՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

Յերկարումն իրացն խոսվութեաց

Սկզբ դարձեալ յայնժամ ղրկեաց զՄուշիան Նխաւաւոսր եւ զամենայն ազատանին Արեաց. առեալ զղօրն հասանէր իվերայ ամրոցին՝ յոր անկեալ էին զունդ մի ի զօրացն Հայոց հանդերձ սուրբ քահանայիւքն, եւ մարտ եղեալ կռուէին ընդ ղրեղտաւն. Եւ իրրեւ ոչ ինչ կարացին ապրել նոցա, դարձեալ յիերդմունս ապաստան եղեալ, զի ուխտիւ իջուցանն զնոսա առանց զաւ ինչ գործելոյ, եւ երկեցս եւ երիցս անգամ եառն առնել զաւետարանն. Ի-

պէտ եւ քահանայքն յանձն առնուին պիղանել կալ առաջի, բազում֊ք ի զօրականացն ոչ կարէին հաւատալ սուտ ուխտին Վասակայ. քանզի սկսաւ երթալ Մուշկան Նախարարութ֊ի հետ չար խրատուն Վասակայ։

Մի ոմն ի քաջ զօրականէն Հայոց, որ անկեալ էր ի բերդն փախստեամբ՝ Բակ անուն, ելեալ ի պարսպէն թշնամանս դնէր անօրինին, եւ ցուցանէր առաջի Պարսից զօրապետին զամենայն չարիսն զոր անցուցեալ էր նորա ընդ աշխարհն Հայոց։ Զոր եւ բազում֊ք լուեալ՝ արդարացուցանէին զամբաստանութիւնն, ոչ միայն ի Հայոց կոչմանէն, այլ եւս առաւել զօրին Պարսից։ Սոյն այրս այս ինամին պիղծի եւթն հարեւր արամ֊ք ել գնաց ի բերդէ անտի, եւ ոչ կարացին ձեռն արկանել ի նա։

Իսկ որ ի ներքս յամրին մնացին, թէպէտ եւ գիտէին ճշմարտութիւն պիտերայ երդմունն նոցա, ոչ ունէին համբար ի ներքս Իբրեւ ոչ կամաւ լքեալ կացին առաջի, հրամայեաց տալանանել ի նոցանէ երկերիւր եւ երեքտասան այր։ Աղաղակեցին ամենեքեան եւ ասեն. « Գոհանամք ըզքէն Տէր Աստուած մեր. մինչդեռ չէն ննեկելեցիք եւ անգամ առաքինացեալ, արժանի արարեր ըզմեզ կոչմանդ երկնաւորի։ Հաստատեսցէ մահս մեր ընդ մահ քոյ նահատակացն, եւ խոստովանութիւն արիւնս մեր ընդ արիւն անուեալ վկայուորացն, եւ համեսցի Տէր ընդ եկեղեցիս իւր՝ բազմութեամբ կամաւոր զաւրակացն որ եղանեն ի վերայ տուր սեղանոյ։ » Զայս ասելով ի տեղւոջն

կատարեցան երկերիւրքն եւ երեքտասանք։

Իսկ սուրբ հայրն՝ որ անդ դիպեցան յամուրն, երանելի քահանայն Յովսէփ եւ Վեռանդ՝ բազում ընկերակցօքն իւրեանց, մատուցին եւ նոքա պատարագս իւրեանց առաջի սրոյ դահճապետին, ասելով զնոյն բանս՝ զոր հօսեցան երկերիւրքն։ Քանզի ոչ եթէ ակնկալութիւն էր երանելեացն ընդ մարմնաւոր կեանսն, այլ իմաստութեամբ հնարըս խնդրէին լինել փոխանակ ամենայն աշխարհին շինութեան Վասն որոյ եւ բազք ի Դուռն կարդային, եւ զամենայն ամբաստանութիւն արկանէին դահօրն զՎասակաւ։ Զայս իբրեւ լուաւ Մուշկան Նխաղաւորտ, ոչ իշխեաց ինոսա ձեռն արկանել մահուամբ. այլ զՅովսէփ եւ զվեռանդ դան հարեալ, հրամայ-

ևայ պահել զգուշութիւնն, քանզի բազք ի Նուեն կարդացին. իսկ զայլ քահանայսն արձակելոյն յիւրաքանչիւր տեղիս, հրաման առեալ վասն շինութեան եւ խաղաղութեան աշխարհին։

Այլ մարդիկն Հայոց, որ հաւատալ էին ի վերայ յեղյեղուկ հրամանաց թագաւորին եւ ուրացեալ չարխմացին Վաասակայ, ոչ ինչ հաւատային առաքութեանն, այլ քաջալերէին ընդ միմեանս եւ ասէին. «Զի՞ այսոյ է մեզ բնաւ կեանք անցաւոր աշխարհիս, եւ կամ ընդէ՞ր տեսանելիք զարուեստ մերոց սիրելեացն, Զի եթէ քաջ նահատակքըն մեր անկան ի մեծ պատերազմին, եւ բազում վիրաւորք առաքելոցն յարիւն յապաժոյժ ի միջ դաշտին, եւ աննեցուկն մարմինքն եղեն գիշ թռչնոց եւ

կերակուր պատրաստ, եւ պատուական նախատրքն մեր Տեառն յանարգութիւն Քրիստոսութեան, լքին զխորհրդանչիւր իշխանութիւն եւ են ի հալածանս ձերոյ թեան, որ եւ ամենայն փառիւթիւնն Հայոց եհաս ի վիշտս վտանգի եւ յանհնարին ապականութիւն, ոչ անուամբ խարերայ հրամանացդ եւ անկանիմք ի ձեռս անօրէնն իշխանացդ։»

Թողին այնուհետեւ խորքանչիւր պղեղս եւ զառանս եւ զպարակս։ Ելին հարսունք յառաջատաղից եւ վեցտասք ի սեննեկաց, անկան ծերք յամոռաց եւ տղայք ի դրկաց. երիտասին երիտասարդք եւ կուսանք եւ ամենայն բազմութիւն արանց եւ կանանց, հասեալ ունէին զամուր անապատն եւ զանխոտ տեղիս բազում լերանցն։ Եւ հասարէին զգաստանարար բնակութիւնն աստուած-

պաշտոնեութեամբ ի գործադրուած կերպ, քան ուրացութեամբ փախչիլ յիւրաքանչիւր չինուածս. Առանձ տրտնջելոյ համբերէին խոտորուտ կերակրոցն, եւ ոչ յիշէին զսովորական խորտիկան. Համարեալ էին նոցա դարմանիքն իրրեւ զյարկս բարձրարձրի չինուածոց, եւ զեռնանկոպինքն իրրեւ զնկարեալ պատշգամս։

Սաղմոսք էին նոցա սրմնջուեք երգոց, եւ ընթերցուածք սուրբ գրոց կատարեալ ուրախութիւնք։ Ամենայն մարդ յանձն իւր եկեղեցի էր, նոյն ինքն քահանայ. մարմինք իւրաքանչիւր՝ սուրբ սեղան, եւ ոգիք նոցունց՝ պատարագ ընդունելի։ Քանզի ոչ ոք ի նոցանէ ողբայր յուսահատութեամբ զանկեալսն ի սրոյ, եւ ոչ ոք հեծեծելով հառաչէր ի վերայ մերձաւոր

սիրելեաց իւրոց։ Անդուլեամբ ընկալան գյաւիշտակութիւն ընչից բազմաց, եւ ոչ յիշէին ամենեւին՝ եթէ եղեալ իցեն նոցա տուգուածք։ Համբերութեամբ ճգնէին եւ մեծաւ առաքինութեամբ տանէին զքաջ նահատակութիւնն։ Զի եթէ ոչ բացցաւ աչօք տեսանէին զյոյն խնդալից, եւ ոչ կարէին զտրծել զայնպիսի մեծ առաքինութիւն։

Քանզի բազումք յապդէ ի մեծ նախարարացն էին, եւ եղբարք եւ որդիք եւ դստերք, հանդերձ ամենայն սիրելեօք իւրեանց ի մէջ ամրոցին վայրացն, ուստանք յանկոյս երկիրն Վաղտեաց, եւ այլ բազումք ի կոլմանն հարաւոյ՝ յանմատոյց սմբան Տմորեաց, եւ էջաքն ի թանձրախիտ մայրին Արճախոյ, եւ այլ ոմանք անդէն ի մէջոց

աշխարհին բռնացան ի վերայ բազում ամրոցացն, եւ ամենքին մեծաւ համբերութեամբ ունէին զբազում նեղութիւնն վասն սիրոյն Քրիստոսի, եւ զայս միայն աղաչէլով լինէին յԱստուծոյ, մի տեսանել նոցա զաւեր սուրբ եկեղեցեացն։

Այլ որպէս ցուցաք բազում անդամզամբարշտին չարութիւն, յորդորէր եւ առիւծն զջօրան Պարսից ի մօտաւոր կողմանց աշխարհին, զի հրամանաւ արքունի զօր եկեսցէ յօգնականութիւն նոցա։ Եւ հասեալ բազումպրուճճի յաւելցեր ի թիւ անկելոցն, եւ լինէր զունդ բազմութեան իրրեւ զառաջինն։ Եւ յառաջ խաղային ի մէջոց աշխարհին, մարտ եղեալ կռուէին ընդ մեծ ամուրս Կաղզուան լերինն, Նակ որ ի ներքսն էին՝ քաջութեամբ մարտուցեալ հարկանէին զբազումս ի

գնդէն Պասից, եւ զինագեալն
փախստական լրանալն արկա-
նէին։ Իսկ նոքա դարձեալ յոգ-
քանս մատուցեալ, նուաճել խա-
բէութեամբ կամէին։

Իբրեւ ոչ ոք հաւատաց լինել
նել առնոսա, զի մի մատնեսցին
չարաչար ի ձեռս թշնամեացն,
ապայն վասն երդմանցն հարկ
եղեւ քահանայի մի լինել առ
նոսա, որում անուն էր Արշէն։
Ասէր ընդ նոսա յաղերս ընտա-
նութեամբ, եւ յուզանէր զան-
ձինս փախուստ անել զացն, ար-
կանէր զմեծ առակն ուրացելոյն
Վասակայ, եւ պատմելով յիշե-
յուզանէր նմա զառակին կարդ
ալոյն քրիստոնէութեան, զի
թերեւս առիթիկ մի գտցե
րացի յանհնարին դառնութե-
նէն։ Այլ նա ոչ ինչ լուաւ եւ
անաց բոլոր բանիցն նոցա,
կապեաց եւ խաղացոյց զերանե-

լին եւ որք ընդ նմա իջեալ էին։

Մանաւանդ իրրեւ եաես եթէ երիտասարդն ընդ խրատուս կամաց նորա, սկսաւ այնուհետեւ ի բազում տեղիս արձակել զառաքելականսն, եւ զոր արուաքոյ քան զամենայն գոանէր զրարեպաշտութիւն մարդկանն՝ վարեցին ի գերութիւն. եւ զամենայն ի ձեռն առեալ հրձիգ առնէին զբազում տեղիս։

Իսկ որք էին յաստուածոտնորեաց, իրրեւ լուան զայս ամենայն չարիս զոր գործեցին զօրքն արքունի, ոչ ինչ չահ օգտի համարէին զկալն ի վէմ ամրականացն։ Քաջութեամբ եւ յարձակեցան օգնականութեամբ ամրականացըն, եւ հասեալ ի մօտաւոր աշխարհն Պարսկաց, յանկնայ կոտորելով՝ նահանջու արեան գործէին, եւ զինասպետսն գերի առնել տանէին, եւ անդէն յա-

մուրան արկանէին, եւ զչինուած
սըն աշխարհին՝ զամբար ի ձեռն
առեալ հրոյ ճարակ տային։

Դարձեալ եւ որք էին ի լերինն
Վաղուեայ, իբրեւ տեսին եթէ
յանդգնաբար զօրքն Պարսից
յաներկիւղս լինէին յամուր
աշխարհին Հայոց, յարձակեցան
եւ նոքա մեծաւ զօրութեամբ ի
ճորտպատառն Տայոց։ Եւ գոն
անդ դունդ բազում ի զօրացն
արքունի, որ զերի առնուլ կա-
մէին զամրականս աշխարհին.
դարձեալ եւ կարծէին եւս եթէ
գանձք նախարարացն անդ կան,
վասն այնորիկ եւ յանխնայ յու-
զէին զվայրան։

Նաեւ տեսին եւս անդ ի զեւ-
ղըս երկուս, որ զեկեղեցիսն այ-
րեցեալ էր. առեալ եւս վասն
այնր ի նախանձ բրդեցան բար-
կութեամբ։ Յարձակեցան, հա-
րան ի դիմի մխիթանց, եւ կա-

մակարութեամբ յաղթեալ, բե-
կեալ արկին զզօրութիւն գնդին
Պարսից, եւ կոտորեցին զբազումս
ինոցանէ, եւ զինացեալսն փա-
խստական հանէին յաշխարհէն։

Եւ յայնչափ յանդուգն յար-
ձակմանէն՝ միայն երանելին Հր-
մայեակ, եղբայր սպարապետին
Հայոց Վարդանայ, յանխնայ քա-
ջութեամբ մարտուցեալ՝ կատա-
րեցաւ նահատակութեամբ ի վե-
րայ սուրբ ուխտին վիրաւոր-
թեան։ Եւ այլք ամենայն ոչն-
նդամ ապրեալք երթային ըս
հետ փախստականին։

Եւ երբեք այս այսպէս կատա
րեցաւ, պատարեցին զօրք Թա-
գաւորին կառնաւոխս լինել յա-
ռենայն տեղիս անխորութեամբ,
եւ նա առաւել ձեռնասուն լինել
յեկեղեցեացն, Վարձեալ վիւ-
սանգամ անդրէն հարցանել սկզ-
ան յարքունեան։

Նաեւ որ յԱրճախայ մոլրիան անկեալքն էին ժամուտականք, ոչ ինչ լսեալ զարդարեցին խորհրդաժխեաւթ. այլ յանուագ յղէին յաշխարհն Հոնաց, շարժէին եւ յորդորէին զգունդն Հոնաց, եւ յիշեցուցանէին նոցա զսխտն զոր եղեալ էր ընդ Հայս եւ անաստուածութեամբ հաստատեալ։ Հաճոյ թուէր բազմաց ի նոցանէ լսել զբանն քաղցրութեամբ։ Նաեւ մեզաղիր եւս յոյժ լինէին նոցա, եթէ «ի կռիւն ընդէր ոչ եկիք զարտրաստութեամբ։» Եւ իրրեւ յառաջնումն ինչ ոչ հնարէին զվիմանն հաւանեցուցանել, ապա զգունդ բազում գումարէին՝ եւ անդէն յարձակեալ հաւանէին խաչմանաւորութեանն Պարսից, եւ զբազում գաւառս հարեալ, բազմագոյն եւս զերի առեալ տանէին յաշխարհն իւրեանց, եւ յայնմէ ցուցանէին

թագաւորին զմխարանութիւն զոր առնէին ընդ դնդին Հայոց։

Իսկ երբեք այս առնային զգուշանային Պարսից, զրամեռակ զայրանային, եւ մեծաբարկութեամբ կուտէր զինեան խնդրոյ անօրինին Վասակայ. երբ թէ նա լոյծ սիրէր եւ առաջնորդ առնային չարեացն որ գործեցան։ Եւ անդէն չուէ արարեալ գնայր, խաղայր հասանէր յաշխարհն Պարսից. զբերէր եւ ցուցանէր յարքունիս զառնային առաքութեամբ, եւ ըստ ինեան գործոյն արիւնէր զուարճացեալին։

Երբեք լուաւ թագաւորն զառնային աւեր աշխարհին, եւ բառաղեաց զիրս մեծի պատերազմին, բնկանէր անկանէր ի մեծ խորհուրդն, եւ լուեալ զգաստ էր ի հանապազորդ եւ ի խաբեբայ խորհրդոցն. յուզէր եւ քնն-

ներ զվրիպումն անհանճար գործոյն, եւ կամէր տեսանել՝ ասելով. « Ո՞ ոք իցէ որ զիս ճշմարտութեամբ ի վերայ իրացդ հաստուցէ։ » Իսկ որ էր դիտակ առնօրէն գործոյն, անդէն իւրան արքունի, նոյն հպարտապետն Մխիթերսեհ, յառաջ մատուցեալ ասէ ցվարպետն. « Զայդ ես ասեմ քեզ, արքայ քաջ. եթէ կամիս առեղծութեամբ լսել պատգարն, որք գլխաւորք քրիստոնէիցն են ի Հայս՝ տուր կոչել, եւ զան յօժարութեամբ եւ ասեն քեզ զանենայն արդարութեամբ։ »

Յայնժամ զմի ոմն յառաջնորդարարացն՝ Աստրամիզդ անուն, որոյ իշխանութիւնն իսկ խաւն էր ընդ Հայոց աշխարհին եւ գործակից էր զօրավարին Ներսեհի պատերազմի, զրկէր եւ յանձն առնէր նմա զաշխարհն Հայոց մարզպանութեամբ։ Եւ զՄուշեղ Նր-

սալաւուրտ հանդերձ ամենայն մնացեալ զօրուն գումարէր յաշխարհն Աղուանից եւ Լինաց եւ Ճղբաց եւ ի Հեճմատակաց եւ ի Թաւասպարաց եւ ի Խիրխալան, եւ յամենայն ամրականն՝ զորս աւերեալ էր գնդին Հոնաց վասն ուխտին Հայոց։ Որպէս եւ յոյժ խակ տրամեալ էր թագաւորն, ոչ միայն ընդ աւեր աշխարհացն եւ ընդ անկանելն զօրացն, այլ եւս առաւել ընդ աւերել պահակին՝ զոր ի բազում ժամանակաց հաղիւ ուրեմն կարացին չինել. որ եւ յայնմ ժամանակի լուրեաւ առեալ քանդեցաւ, որում եւ չէր խակ ակնկալութիւն չինութեան. խակ զվատակ հանդերձ զլխաւոր քրիստոնէիւքն ի Դուռն հրամայեաց կոչել։

Այդ ևն եւմուտ մարզպանն Ատրպատկաց յաշխարհն Հայոց սիրով խաղաղութեամբ։ Հրամա-

նաև արքունի կոչեաց առ ինքն զՍահակ սուրբ եպիսկոպոսն Ռշտունեաց, ուսանել ի նմանէ պիտոյն ամբաստանութիւն։ Բայց թէպէտ եւ նորա աւերեալ էր տուրուշան մի, եւ բազում չարչարանօք հարեալ էր զպաշտօնեայս կրակին, ոչ ինչ զանդիտեաց գայլայտեան հրապարակին։

Դարձեալ եւ ի տանէն Ռշտունեաց բարեպաշտօն երէց մի Մուշէ անուն, որ առաջնորդէր աշխարհին Ռշտունեաց, աւերեալ էր եւ նորա զկրակատունն մի, եւ կապանօք եւ տանջանօք բազում չարչարանս անցուցեալ էր ընդ մտգան. եւ սա ինչ ոչ զանդիտեաց, այլ կամաւ եկն եւ յանդիման եղեւ մարզպանին։

Ե՛ւ երկու եւս այլ քահանայք էրանելիք, որոց անուանքն են Սամուէլ եւ Աբրահամ. քանզեալ էր եւ սոցա զաւրուշանն յԱր-

տաշատ, եւ յառաջադոյն ըմբռնեալ էին ի կապանս յուդայեցւոցն Վասակայ. ածին եւ զնա առ յառաքինի ընկերսն։

Եւ ժողովեցին եւս ի նոյն տեղի զմեծն Յովսէփ եւ զՎեռնդ եւ զԲաղաջ եւ զՍրբէն։ Եւ երբեք ոսա եւ տեղեկացաւ յամենեցունց մարտիկացն, գրեաց եւ եցոյց յարքունիս զամենայն ճըշմարտութեամբ որպէս զիարդ լուաւ ի բերանոյ նոցա։

Բայց Վասակ թէպէտ եւ յառաջադոյն հասեալ էր ի Դուռն, քան կամաց իւրոց այլընդ այլոց երթեալ պատմէր զամենայն արուեստութեամբ, սակայն իմիտս թագաւորին ոչ կարէր զանձն արդարացուցանել. այլ պատասխանի արար նմա եւ ասէ. «Յորժամ քրիստոնեայքն եւս եկեսցեն՝ հատարակ լուայց յառենի։»

Իսկ զտուրբ քահանայն՝ վասն

զի կապանօք տանէին, յետ երկուս ամսոց եւ քան աւուր հասանէին ի ձմերոցն արքունի։ Իբրեւ լուաւ մեծ հաղարապետն՝ եթէ ածին զնոսա ի քաղաքն, ինքնին իսկ ականատես լինէր նոցա։ Բայց թէպէտ եւ տեղեկութեամբ լսէր ինոցանէ զամենայն, ոչ կարէր ձեռն արկանել եւ չարչարել զնոսա, քանզի բազումք ի նախարարացն Հայոց դեռ եւս բռնացեալ ունէին զաստուրս աշխարհին, եւ դեռ եւս մարզպանն յերկիւղի էր։ Վասն որոյ զգուշութեամբ հրամայեաց պահել զտուրքան, եւ զաշխարհն հրամայէր սիրով նուաճել. վասն որոյ եւ ինքն իսկ չոչէր եւ ժողովէր եւ չինէր ուխտիւ հաստատութեան։

Եւ եպիսկոպոսացն հրաման տայր ունել զիւրաքանչիւր իշխանութիւնս, եւ ըստ առաջին

սովորութեանն պաշտել յայտնութեամբ, եւ հաւարճակ եւս պալ ի հրապարակ։ Նա եւ ընծայից եւ պատարագաց արժանի առնէր զառաջեաւ կոչելով։ Եւ քանզի բազում դասուս առեալ եւ աւերեալ էր զօրականին, թողուլ հրամայէր զհարկս աշխարհին. եւ գայրուձին եւս զարքունի թեթեւացոյց առ ժամանակի մի։ Եւ վիճակեաց.քորք եղեալ եւ կորուսեալ էին՝ հրամայէր գալ եւ ունել զիւրաքանչիւր տեղին։

« Զամենայն կարգս աստուածպաշտութեանն, որպէս զիարդ եւ ունէին յառաջ ժամանակս առ նախնեօքն, նոյնպէս եւ այժմ, ասէ, կալցին։ Եւ եթէ ոք ի հեռի աշխարհ ուրեք գնացեալ լիցեն, առնիմ իշխանութիւն յարքունեաս, եթէ յապստաց լիցեն, եթէ ի չինաստանաց լիցեն,

եթէ յեկեղեցւոյ, զինչ կեանս եւ
ծոռեալ լցէ, ևկեացէն եւ կալ-
ցեն վերստաքանչիւր զարտս։ »

Զայս ասէր եւ երդմնեաց կընք-
քէր եւ առաքէր ի կողմանս կոչ-
մանն Որ եւ բազումք խակ եկին
եւ ժողովեցան, եւ կալան վեր-
ստաքանչիւր կալուածս։

Նա եւ որ մեծն է քան զա-
մենայն, որ էրանեալ ընդ ա-
կամս կալեալ էր զմոգութիւնն,
հրավարտակս առաքէր յարքու-
նուստ՝ անդրէն առնել զբիսաս-
նէութիւնն Եւ յանդիման խօսէր
ծաղառորն, որ էին ի տանն արք-
քունի, եթէ « Որք ոչ սիրով ե-
նին զօրէնս զենի մաղդէդն, այն-
պիսեաց եւ աստուածքն են ցա-
ւուցեալ, եւ ես ոչինչ եմ չնար-
հակալ. եւ այսօր զնոյն հրաման
տամ ամենեցուն, ի կամս մարդոյն
ծառայել ըստ իւրաքանչիւր սի-
տոյ, որպէս զինչ եւ կամի պաշ-

ոել՝ պաշտեցէք. ամենեքեան իմ ծառայք են։ » Զայս ասէր, եւ պրով հրամայ տայր ամենայն աշխարհին։

Երբեմն զայն լուան եւ տեսին բազումք՝ որ էին ցանեալ եւ ցըրուեալք ի հեռաւոր տեղիս, գային եւ ունէին զիւրաքանչիւր արուեստ։ Իսկ նախարարքն որ էին յառնեալս աշխարհին եւ կամ ի հեռաւոր օտարութեան, երբեմն տեսին զինուորութիւն երկրին, մատնեալ զեկեղեցւոյն հաստատութիւն, քաջալերեցան համարձակեցան եւ նոքա յանդիման լինել արքային։ Վասն որոյ եւ պատգամ յղեցին առ մարզպան աշխարհին, զի ի Դուռն ցուցցէ զբանս նախարարացն։ Իսկ նա վաղվաղակի յարքունուստ զիր պատգամաց եւ ուխտ հաստատութեան տայր տանել առ նոսա հրամանաւ արքունի։ Բայց թէ-

պէտ եւ դիտէին նոքա զդաւանութիւնսուէրեանն՝ թէ սուտ են յամենայնի, կամեցան չարչարակից լինել սրբոյն. զի եթէ մահ եւս առաջի կայցէ՝ ոչ ինչ զանգիտեացեն երկիւղիւ։

Եւ զայս լուեալ Թագաւորին, ոչ կատանօք՝ այլ արձակ ոտիւք եւ արձակ ձեռօք հրամայեաց առնքն կոչել։ Նմին վայրկենի զկին եւ զորդիս, եւ զինչս իւրաքանչիւր եառնն ի ձեռս մարզպանին, եւ ինքեանք ոտիւքն ի ձեռս դնացին ի ձերոցն արքունի։

Եւ մինչ դեռ անդէն ի ձերոցին էր Թագաւորն, առեան հարցաւորմն ի մէջ նոցա հրամայէր լինել։ Եւ նոտաւ հայրապետն՝ զի լսիցէ կողմանցն երկոցունց։ Եւ իբրեւ յերկարեցաւ ամբաստանութիւնն զաւուրըս բազումս, պարտաւորեցաւ կողմ ուրացելոյն։

Քանզի ցուցանէին զթուղթն զոր տուեալ էր Վասակայ ամենեցուն որ ընդ նմա յաւուր ապստամբութեանն. թուղթ մի ի Վրաց աշխարհէն, եւ թուղթ մի յԱղուանից աշխարհէն. նոյնպէս եւ թուղթ մի յՍղձնիս, եւ հրովարտակ մի առ թագաւորն Յունաց, եւ թուղթ մի առ մեծ ապարապետն Անտիոքայ: Եւ ի բոլորեսին յայսոսիկ թուղթսն վաւերականն մատանի Վասակայ եղեալ էր: Սոյնպէս խառն էր նա եւ ի մահ մտադրն ի Զարեհաւանի: Եւ զբոլորսմ բերդա՛ զոր հանին ի Պարսից, յայտ առնէին զնորա առ այն թուղթսըն եւ զհրամանն. քանզի նա էր մատչեան ի ժամանակին:

Որպէս եւ հրեշտակութեամբ ինչ զոր յղէր առ Յոյնս նախատոր մի, որում անունն էր Առաւ յոյզքն Գնունեաց, առ մատու-

ցեալ յանդիմանէր զնա առաջի մեծի առնին հրամարտաւան իսկ զոր առեալ էր նորա իւրով մատանեաւ։

Նա եւ ի մէջ իսկ բերէր զամբաստանութիւն նորա Մուշկան Նխալաւուրս, եւ յայտ առնէր պատերազմակից ընկերօքն իւրովք, որ եւ յետ վճարելոյ պատերազմին բազումարիւն եւս հիւղել Վասակ. թէ արդեօ առ երդմամբ խաբէր եւ ինքնացանէր յամբոցաց անուն. էր զոր կոտրէր, եւ էր զոր դերի առնէր զծառայս եւ զաղախնայս արքունի։ Նա եւ ի վերայ այսր ամենայնի ձգառաւ, եւ զոլ եւս դառնէր յարկի աշխարհին՝ որ յարքունիսն երթայր։

Նա եւ յուրացեալ ընկերացն նորա բազումք էին որ յայտ առնէին պչտիս նորա՝ զոր գործեալ էր ընդ աշխարհն Հայոց։

եւ ի Յունաց մոգացն եւ ի մըշտիպանացն՝ որք ի Հռոմայեցւոց ապրեալ էին եւ ոտն ածին յարքունիս, հարցին եւ ցնոսա վասն նորա եւ ասեն. «Դուք էք որ ինչ տեղեակ վասն չարութեան նորա։» Եւսեն պատասխանի եւ ասեն. «Ամենայն անդք չարչարանաց որ անցին ընդ մեզ, եւ բազում հարուածք որ եղեն ի գործն արքունի, եւ աւեր եւ գերութիւն աշխարհին Հայոց, եւ կորուստ հարկացն արքունի, ընկերքն եւ առաջնորդ չարեաց այրդ այդ եղեւ։»

Եւ մինչդեռ այս ամենայն սքանչանութիւն ընծանէ կուռքն պայչաւն բազում աւուրս, յառաջ մատուցանեն եւ իւր աղգականքն, որ եւս յառաջադոյն գտանելոյ լեալ էին ընծանէ առաջի արքային, սկսան կարգաւ ցուցանել եւ յայտ առնել, որ-

այն զի բարեկամացեալ էր նա ընդ Հեռանայ Հանի վիրաւնութեամբ Բաղատական արքային, և ժամանակին՝ զի կոտրեաց Հեռանն այն զօրսն Պարսից յԱղուանս, եւ տապատակաւ եհաս յերկիրն Յունաց, եւ բազում գերի եւ աւար խաղացոյց ի Հռոմոց եւ ի Հայոց եւ ի Վրաց եւ յԱղուանից. որպէս զի ի վերայ նոցա եհաս խորհրդոյն ինքն Թակաւորն, եւ տան զԲաղատականն արքայ : Եւ Վասակ մարզպան էր Հայոց ի ժամանակին, եւ Թշնամեացն արքունի խորհրդակից գոտւ: Յուսին եւ յայտ արարին ազգականքն նորա, որպէս զի հմուտ եւ տեղեակ նոցա էին չար խորհրդոյն նորա. զաւելնային ցուցանէին եւ յայտ առնէին առաջի Թագաւորին. եւ զայլ եւս բազմագոյն խարդախութիւնն, որ առաջի

վարէր վկեանս իւր՝ ոչ միայն առ ընկերս, այլ եւ առ թագաւորն ինքնին պէտս ունելով, զի ոչ երբէք արդարութեամբ վաստակեալ էր ի մանկութենէ։

Յայնմ ժամանակի հրաման եւս հաղարտեան եւ ասէ. « Ածէք այր եւ ի կապելոցն, որք են ի բանտի անդ։ » Լուծին եւ ածին ի ներանելեացն զՍահակ եպիսկոպոս Ըշտունեաց, եւ զտէրն Յովսէփ եւ Վեռնդ երէց։

Եւ իրրեւ մերկացան ամենայն բանք առնել առաջի նորա, եւ պատասխանի Սահակ եպիսկոպոսն եւ ասէ. « Որ յայնի ուրացեալն են ի ճշմարիտն Աստուծոյ, ոչ պիտան գինչ գործեն եւ համգինչ խօսին. քանզի խաւարեալ է խորհուրդք նորա. զգաստս պաշտան տուտ պատճառանօք, եւ ընդ ընկերս մտանեն յուխտ տուեալեան, եւ են նո-

քա դարանք սատանայի, զի նոքօք իսկ կատարէ զդառնութիւն կամացն Աստուծոյ, որպէս երեւի իսկ ի դոյն յայդ Վասակ։ Քանզի մինչ ունէր զանուն քրիստոնէութեան, վերին երեսօք կարծէր ծածկել եւ թաղուցանել զամենայն չարութիւն իւր առաջի ձերոյ անդէտ տէրութեանդ, եւ զամենայն նենգութիւնն իւր քրիստոնէութեամբն ծածկէր։ Ասասի եւ ձեր իսկ կարծեցեալ՝ մեծապէս պատուեցէք զդա առաւել քան զարժանն իւր։ Հաւատացէք դմա զաշխարհն Վրաց. հարցէք՝ եթէ ո՞հ էին զդմանէ։ Նոյնաբ դմա զտէրութիւնն Սիւնեաց. լուարուք յայդպիսւոյ այսի դրա, զի՞նչ պատմեն զդմանէ։ Արարէք զդատաստան Հայոց. զոր նախանձացն ձերոյ մեծաւ աշխատութեամբ պահել էր, դա խմիսա՞մ ասի կորոյս զեր-

ներն ամենայն, Տեառնէ, երբեք պատճառ ի գիտել զաստուածային անուանն Աստուծոյ՝ զոր առնէր առաքեալն, մերկ երեսեցուածովքն չարաչարութեամբն զարհուրելի էր առ Աստուածն իբրեւ առաւել, առ ի ոչ իմանալոյ ասել զոր արդար դատաստիցն։

« Արդ ամենայն սիրասառնութեամբն՝ զոր այժմ յայտնի երեւի պղծանել, ո՞ աչս ձեր խակ յաստղաչափութեանէ. բայց յոր կին ծանծկեցեալքն՝ զաւրք ձեզին խակ քաջ գիտէք։ Ինձ այսպէս թուի, եթէ աստուածայնոյ զձեզ խրատդ այդոյդ. Այլոց զաւրեւ ոչ զա, եւ ոչ որ գինի ձեր գայցէ՝ զայն ի մեզ ոչ կարէ առնուլ։ Արդ արարէք քանզի զա արարէ եւ կամիք. ցանկ զի հարցանէք »

Զարմացաւ ամենայն հոգեպատիւն քանզ ասացեալքն, եւ ի խորհուրդս

իւր քննէր զամենայն բանս առանձին. Քանզի հասեալէր ի ժամայ՝ եթէ յիրաւի պատասխանեցաւ այլն ըստ արժանի գործոյն իւրոյ, եւնուա եւ եղոյց զամենայն բանս առանձին յարքունիս. Եւ իրրեւ լուաւ թագաւորն եւ առաքեաց ի հաղարապետէն զառնն պարտաւորութիւնն, բարկացաւ յոյժ եւ խոստ խոցեցաւ. բայց վասն երկայնմտութեանն կամեցաւ հատուցանել զնա իմն անարգութիւն. Լուաւ եկաց առաջս երկոտասան, մինչ ի գլուխ չորս վոտիկ աշխատասանութեանն.

Եւ երբեք յառաջ վասն մեծի զամենայնէրեւելի եւ զպատուականն Հրամայէր ընծիրս իւր կոչել. Կոչեցին եւ զրեցան. եւ նա ըստ առաջին կարգի օրինացն արքունի տրիանէր զպատուականն հանդերձն զոր ունէր ի թագա-

ուրէն. կապէր եւ զպատիւ վարսին եւ զերդն ոսկեղէն դնէր ի վերայ, եւ կառանակուռ ձոյլ ոսկի կամարն ընդելուզեալ մարգարտով եւ ակամբք պատուականօք ընդ ամէն կուրծքն, եւ զդինդան յականջան, եւ զգուամարտակն ի պարան ցին, զառնդրան զմի ինամբըն, եւ զամենայն օրինս պատուոյն զանձամբ արկեալ՝ երիվայր յարքունիս. չքեղ եւ երեւելի քան զամենեսեան երեւէր բազմութեանն։

Իսկ նախարարքն որք կամօք ի Հայոց չոգան՝ անձամբ տուեալ զանձինս ի ծառայութիւնն, եւ տուրքն որ յառաջագոյն հասեալ էին, կատանօք ունէին զամենեսեան առ Վրանն արքունի։ Իբրեւ տեսին զնա զարդարուեալ եւ չքեղացեալ, եւ բազմաւորս զինուորս զեւ գայր յարքունիս, ի միտս իւրեանց սկսան ոչոնել եւ ա-

ել. « Ո՛վ անմիտ վաճառական, զանձահ եւ զանաց պատիւ եւ տուր, եւ զանցաւորդ գնեցեր, զոր եւ զայդ եւս ընդ մտոյ առուրս կորուսանելոյ եւս։ »

Եհաս եւ նոսա ի ներքին դահլիճան, որ էր հրապարակ մեծամեծացն։ Արդ եկն ել սենեկապանն յարքունուստ, հարցանէր ցնա եւ ասէր. « Արքայ յղեաց առ քեզ, յորմէ գոհալ է զոր զայդ աւետեաց պատուական պատիւդ, առ վաղվաղակի, վասն որոյ արդար վաստակոց։ » Եւ յուշ առնէր նմա զամենայն զանս առնելն յորում գտաւ պատարագեացն. նա եւ զոր ոչ եւս անդ խօսեցաւն՝ զայն եւս յայտնէր նմա։ Ձի ոչ բան կորզի առնէր նա զոհրութիւնն Աբեղայ աշխարհին, այլ նենգութեամբ եւ քաւեհաւճ եւ ապականել զհօրեղբայր իւր զՎռամնակ, եւ

յինքն տարաւ զտէրութիւնն իբրեւ զրաւիկեար յարքունիս։ Նա եւ այլ եւս բազում բանիւք դատապարտեցին զնա, որոմա-ւանոյն աւազանին վկայ դային։ Գտան ձեռաւ աննենալն, եւ չգտաւ բան ճշմարիտ ի բերան նորա։ Իբրեւ կրկնեցին եւ երեքկնեցին ցուցանելով ի ներքս յարքունիսն, հատաւ վճիռ մահու ի վերայ նորա։

Այլ նկն եւ գահճապետն, եւ մատեաւ առաջի ամենայն մեծամեծացն, մերկեաց ի նմանէ զպատիսն զոր ունէր յարքունեաւն, եւ զգեցոյց նմա հանդերձ մահապարտի։ Կապեցին զոտս եւ զձեռս, եւ կանանցապար նստուցին ի ձի մատակ. տարան եւ եհան յայն գրնդան՝ ուր կային մահապարտք ամենայն։

Եւ նախարարքն Հայոց եւ աւագ եպիսկոպոսքն հանգերձ

երիցսն էր, թէպէտ եւ էին ի մեծի պատուհասի, ոչ ինչ յիշէին զնեղութիւնն որ անցեալ էր ընդ նոսա, եւ կամ որ այլ եւս անհնարութիւն էր գալ ի վերայ. այլ զարմացեալ էին ընդ մեծ յայտնութիւնն որ եղեւ յԱստուծոյ։ Սկսեալ ասէին զմիմեանս եւ ասէին. « Քանզի թեամբ պատերազմեցաք, առաւել եւս հաւատովք ճշդեսցուք։ Առեալ է մեր ի սոքա հարցն մերոց՝ եթէ գրեթէ ամենայն առաքինութիւն հաւատովք է, եւ իսուստութիւն երկնաւոր՝ կատարեալ առաքելութիւն. եւ զայս ոչ ոք կարէ գտանել առանց հարչարանաց։ Եւ հարչարանքն յորժամ ընդ երկայնանայ ի վերայ՝ յայնժամ բազմանայ վարձ հատուցմանն տալոյ։ Եւ զայս մեք ոչ այլ ոմանէ, զայս մեզ

աղաչեցուբ զՍատուած՝ զի հանիւթել կարացուբ ամենայն փրկութեանց. եւ Տէր ինքնին արասցէ հնարս մերում փրկութեան։

« Լուեալ է մեր զգաստասան քառասուն գինուորացն Քրիստոսի, որք բազում հարուածս տանջանաց ընկալան։ Մինն ի նոցանէ փութացաւ ի բաղանիսն, եւ վրխակաց ի պահէն. իսկ երեսուն եւ չին հանթերութեամբ կատարեցան, եւ հասին այնմ առեւտուրն, որում ցանկացեալն էին։ Իսկ մեր ընկերակիցնս առանիկ՝ որ յառաջագոյն որշեցաւ ի մէնջ, ահա եղեւ պարծանիւք տատանայի։ Մինչ զեւս ոգիքն ի մարմինն են՝ ընկալաւ զառհասատչեայ զեհենին տանջանաց, որ ոչ միայն արտաց է տրտմել, այլ եւ ամենայն գաղանատարած մարդկան։»

Զայն ասէին, եւ բոլոր ամ-
բոխն ի միոյ կերպարանէն
հեղուին, եւ անդէն վերդ հա-
պեալս ի բերան առեալ ասէին.
« Բարի է յաւուր ի Տէր քան
յաւուրս ի մարդիկ. բարի է յա-
ւուր ի Տէրդ քան յաւուրս յիսուն.
ամենայն ապին ք չկենդան գինեւ,
եւ անուամբ Տեառն յարմի եղէ
նոցա : » Բանդակեցին զմիմեանս
եւ ասէին. « Զայս գիտելով,
եղբարք, մի՛ երկիցուք յանուա-
ուած ապիս հեմանուց, որ
քան զմեզս ամբոխդն
եւանն իշխրանալն իրեանց, զի
եւ նոցա ցաւուն ի սամակուն
անձանց իրեանց լինի. այլ մե՛ք
զանուն Տեառն կարդացուք,
եւ վանեցուք զանհնեան : »

Իսկ սրդեալն Վասակ հայէր
ի վիրաւորեալն առ իր կամե-
ցեալն, որ մեծաւ խնդութեամբ
կնդունէին զարշարանսն, եւ

զտարմատդն եւ պայծառ երեւէին որպէս յառաջադոյն յարքունեան, հայէր եւ կարօտէր, եւ ոչ ոք խառնեաց զնա ի նոսա, այլ ուրոյն նովին կապանօք պահէին։ Եւ օր ըստ օրէ բերէին իրրեւ զգէշ ընկենուլին ի մեծ հրապարակին, ձաղէին եւ այպանէին, եւ տեսիլ ամենայն կարաւանին զնա առնէին, Աղբատեցին հանին եւ ոչ ինչ Թողին զոր ընդ իւրն ունէր. այնպէս ձաղեցին աղբատութեամբ, մինչ հաց մուրանային եւ բերէին նմա իւր ծառայքն։ Եւ այնպէս տառիկ արկին ըզպարտեր հարկաց աշխարհին ի վերայ տան նորա, որ մինչեւ զհարց եւ զհաւուց եւ զիւր արտս եւ զգարդս կանանց եւս եղ ի վերայ, եւ ետ եւ տաժեցաւ. եւ ոչ կարաց հատուցանել զպարտսն արքունի։ Եւ յայն

տեղի հասուցին՝ մինչեւ հարցանել նմա՝ «Եթէ կայցէ ինչ գանձ ի գերեզմանս նախնեացն մերոց։» Եւ եթէ գտեալ էր նորա, հանէր եւ տայր ընդ իւր եւ ընդ բնտանեացն տուգանս. որպէս զի բազում մարդիկ խակ չգան ի տուժ։

Եւ իրրեւ այսպէս յամենայն կողմանց հարեալ վտիտացաւ, անկաւ յախտ դժնդակս անդէն ի կապանան։ Ձեռաւ մեռ նորա, եւ հարան եւ որբեցան զոգք նորա, եւ քամեալ մնացաւ թանձրամսեալ իւն նորա։ Եւ այլն որդունք ընդ այն նորա, եւ ի վայր տրեցին ընդ անդունս նորա նորա. յայն ընկնէք նորա, եւ ծախուեցան չս բաչար ըստ թուն նորա. լուծան ձիք բազկաց նորա, եւ յետ կոյս կորացան կրկունք ոտից նորա։ Բոլխեաց ի նմանէ հոտ մահու, եւ

վախտաւկան եղեն ի նմանէ ձեռնաւուն ծառայք նորա։ Եղեալն միայն կայր կենդանի ի բերան նորա, եւ ոչ գոյաբ խոստովանութիւն ի շրթունս նորա։ Ձաշակեաց զհաց հեղձամղձուկ, եւ էջ ի գժոխս անհնարին դատաստութեամբ։ Առնհար եղեն նմա ամենայն սիրելիք նորա, եւ ոչ յաղեցան սատկիկ հարուածովք ամենայն թշնամիք նորա։

Եւ այն որ կամէրն թագաւոր լինել մատնութեամբ՝ Հայոց աշխարհին, եւ ոչ պերճանալոն նորա տեղի երեւեցաւ ի նմին. քանզի իբրեւ զշուն մեռաւ եւ իբրեւ զէշ քարշեցաւ։

Ոչ յիշեցաւ անուն նորա ի մէջ սրբոց, եւ ոչ մատեաւ յիշատակ նորա առաջի սուրբ սեղանոյն յեկեղեցւոջն, Ոչ ինչ եթող չարին՝ զոր ոչ գ թծեաց իւիանս իւր, եւ ոչ ինչ մնաց ի մեծա-

մեծ չարեաց՝ որ ոչ անցին ընդ նա ի մահուան նորա։

Գրեցաւ յիշատակարանս այս վասն նորա, առ ի կշտամբութիւն յանդիմանութեան մերոց նորա. զի ամենայն՝ որ զայս լուեալ գիտասցէ, նզովս ի հետ արկցէ, եւ մի՛ մոլի ցանկացեալ գործոց նորա։

ԱԻԱՐՏԵՅԱՆ

ԵՒԹՆ ՅԵՂԱՆԱԿՔՆ

ԱՐՏԱՓՈՅ

ԵԻԹՆ ՅԵՂԱՆԱԿԻՆ

ՈՒՔՔԵՐՈՐԴ

ՎԱՍՆ ԶԱՐԶԱՐԱՆԱՅ

Սուրբ Գաւազանացքն եւ ճանապարհաց.

Արդ ի վեշտասաներորդի ամի տէրութեան նորին Թագաւորի՝ դարձեալ անդրէն խաղայր դնայր յաշխարհն Քուշանայ մեծաւ պատերազմի: Եւ դնացեալ ի Վրկանէ, եւ եհաս ի Ատար աշխարհ, նովին կապանօք գնացեալ եւ զքահանային հրամայեաց պահել ի պղնձի քալաքի ի Նբեշապուհ. եւ զերկուս յե-

րանել կապելոյն ընդ իւր խաղացոյց։ Ա՛հ արիանէր ամենայն քրիստոնէութեան ընդ որ անցանէր։

Իբրեւ զայն առաքեալ Հոն մի, որ էր յապդէ թագաւորոյն ի Աղբանդրաց աշխարհէն՝ ել անուն, եւ ի ծածուկ խոնարհէր առ քրիստոնեայն, եւ սիրով յօժարութեամբ առանէր ի նմանէ զճշմարտութիւնն, եւ կամօք իւրովք նուաճեալ էր ընդ իշխանութեամբ թագաւորին, եւ կարի յոյժ պատնաւոյր ի միտս իւր յորժամ առանէր չարչարեալ զառաքեալն։ Եւ իբրեւ այլ ոչ ինչ էր ձեռնհաս, փոխարձակեան անկանէր առ արքայն Պուշանայ։ Իրմէ եւ պատմէր նմա զամենայն անցս չարչարանացն, զոր անցոյց թագաւորն ընդ աշխարհն Հայոց. առեալ եւս առնէր զնա վասն

խրամատում եանն պահելին Հունաց, ցո ցանկր եւ պերիպատուխթիւն զօրացն, որ բազում ազգք բաժանեցան ի սերոյ թագաւորին ազգէր նմա եւ զբարտուանկ զԱրեաց աշխարհին։

Զայս իբրեւ լուաւ թագաւորն Խուշանաց, ոչ ինչ երկմտեաց թեամբ թերանալոյ յառնէն, եւ ոչ կարծիք լուեան անկանէին ի սիրտս նորա։ Քանզի առաւել ի յառաջագոյն նորա լուեալ էր, զարձեալ իբրեւ առաքեաց ի Պելոյ զայն եւս եթէ խաղացեալ գայ ի վերոյ աշխարհն Խուշանաց, զմեծագոյն վաղվաղակի զօր ժողովէր զոր ինչ կարէր՝ երանել նմա ընդ առաջ հզօր ձեռամբ։ Զի թէպէտ եւ ոչ կարէր յանդիման տալ պատերազմ ընդդէմ նորա, այլ ի վերջ այսթեւոյն անկեալ՝ բազում հարուածս հասուցանէր ի վերոյ զո-

բացն արքունի. Եւ այնպէս նեղեալ չտապէր՝ զի անճոռնի լաշկարտաւ վատախտարակ արտրեալ՝ այրէին զարձուցանէր, եւ ինքն ապաստակաւ զհետ մնալ աւերէր զրտրտմ զատաս արքունի, եւ ոչխանդամ անդրէն յերկիրն իւր դառնայր։

Եւ թագաւորն Լրբեւ եռեւ եթէ անարգանօք եւ վատթարութեամբ զարձեալ եմ ի տանէրայիէս, զկնի փոքր մի ի հզարտուեթենէն, եւ զիտայ եթէ յերկպառակութենէ զօրացն եղեն չարիք մեծագոյն։ Եւ առ ոչձկել արտին՝ չգիտէր թէ յո թաւիէր զթոյնս զառնութեանն։ Վասն մեծ հզարտութեան յոժ էր յերկիւղ, քանզի ինքն էր պատճառ մեծագոյն չարեացն որ զարձեցան։

Սկսաւ բանս ի բերան դնել ճոպեանն եւ մտայն, որ մա-

տուցեալ յանդիման տէրն ցմա-
գաւորն. « Արքայ քաջ, մեք ի
պէնէ խակ գիտեմք, զի ոչ ոք
ի մարդկանէ կարէ կալ առաջի
քոյոյ մեծի զօրութեանդ. այլ
ոմանք քրիստոնէից — որ եւ ընդ-
հէմ օրինաց մերոց — բարկա-
ցեալ են մեզ առաւածքն, զի
մինչեւ ցայսօր կինդանի պահե-
ցեր զնոսա։ » Եւ յիշեցուցանէին
եւս նմա, զրպէս նոքա ի բան-
ակ անդ անիծանէին զքեզ։ Եւ
բարեաւ եւս այլ հայհոյութիւնս
խօսէին զարքայն՝ եւ զօր հանա-
պատ զնոսա յաչաց հանէին, եւ
զվնաս Թագաւորին ածէին ի
ցաւումն բարկութեան. մինչեւ
մոլեցաւ վազվազակի հեղուլ
զարիւն անմեղացն։

Եւ հրամայն վասն երկուցն որ
անդէն ի կտրտանին առ իւրն
էին — Սամուէլ եւ Աբրահամ —
վի զազա կոչուցին զնոսա։

Խոկ որք էին ի դիմի քաղաքին. հեռի էին ի կարասանէն իրենց օմիւք հնգետասան։ Հրամայեաց Համբարակապետին, որում անունն էր Վենշտուհ, դէ յառաջքան գնա երթ էին ի քաղաքն, ուր էին տուր քահանայքն Տեառն, եւ չարաչար տանջանօք խնդրեսցէ դառնալ եւ հարցանել, եւ որով վախճանիլ։

Այլ գնաց մոգպետին յառաջագոյն — որում յանձն արարեալ էր — բազում անգամ ուզի քան զհրամանն արքունի չարչարեալ էր. քանզի իշխան Վենետա էր Ատար աշխարհին, եւ առաւել ջերմեռանդն էր ի մոգպետութեանն. քան զարդարեալ զհրամանն եւս տեղեակ էր արարչութեանն օրինացն, Նա եւ զբ մեծ արուծանս հասուցին ըստ իրենանց մոգպետութեանն կարգին, Համուխտն անուն էր.

պետեր եւ զՀայտարարքաչն, ուսեալ էր եւ զԲոզոյխան, ունէր եւ զՍալհաբին եւ զԱրտակաղնն։ Քանզի այս հինգ կնշանքն են որ պրաեալ ունին զամենայն օրէնս մոգութեանն. բայց արտաքոյ սոցա է մեւս եւս այլ վեցերորդ, զոր Պետունդն կոչեն։

Թուէր ինն անձն՝ եթէ կատարեալ էին ամենայն գիտութեամբ. հայէր ընդ երանելին, եթէ ոս ոչիսութեան մտրեալ են ի մեծ գիտութենէն մերմէ, նզ անոտն կարծիս ի մոմ՝ անդադար չարչարել զնոսա, զի թերեւս ոս չժուժալ մարմնոյն նեղութեանց՝ լուայց ի նոցանէ բանս ինչ ոչ քանաց։ Վասն որոյ զոսս եւ զրոշեայ ի նախատարտոյն զքահանայն, եւ հեռացոյց ի նոցանէ բացարձոյն, եւ արկ զնոսա ի նեղչնոսուն մի զէճ խաւարչոյն։ Ոչ հրամայէր

վեց աւուն երկու քաշիկնու ժամէ
ի ժամ, եւ դրամ եւ կէս չտար.
եւ ամենեքին ոչ զոք թողլը
մտաներմամբ ի դուռս բանային։

Եւ երբեմն աւուրս քառասուն
այսու նեղէր գնաս, եւ ոչ լսաւ
ի նոցանէ բան թուլութեան, այլ
խիզ ած գնաս, զգէտ թէ, ոք
յետոյ ծառայիցն զարդ եդեալ
լինէ ի նոցանէ, եւ ի ծածուկ
տայցէ նոցա կերակուր։ Ինքն
երթեալ ինքեր գերդ եւ զդուռն
բանային, եւ գիտացեալ առնէին
ասէր յետ հաւատարմանն առ-
նել նոցա. եւ արար զայս աւուրս
հնգետասան։

Սակայն եւ այնպէս երանե-
լիքն ոչ լինչ շահեալ առնեն-
պեցան. այլ ևս ծաղր հասին-
թեամբ առնէին զնդնութեանն,
եւ անդադար առակս ելեալ
ի հանապազորդ պաշտամանն.
եւ ի կատարել պատճէնն զաւար-

թագին դոհանալով, առնուին
մի հանդչին ի գետնախչտէ
յանկողինն։

Իսկ պահապանքն որ ի վերայ
կապելոցն կային՝ յոժ էին զար-
մացեալ ընդ առողջութիւն ան-
հիւանդութեան նոցա, իրրեւ
լսին զանդադար հնչումն ձայ-
նին։ Ուստի այնորիկ պատմեցին
յականջս մոգպետին եւ ասեն.
« Ոչ են արքն այն լոկ առանց
մեծի զօրութեան. զի եթէ ալը-
ղընձի մարմինք ունէին նոքա,
արդ լուծեալ էր ի գէճ խոնաւոյ
անտի։ Բազում ժամանակք են
մեր՝ զկապանձն է մեզ պահպանու-
թիւն բանտիս. ոչ յիշեմք՝ եթէ ի
կապելոց ոք ասիօրեայ ժամանակ
կեցեալ լիցէ ի տանդ յայդմիկ։
Արդ մեք ասեմք քեզ. եթէ ա-
ռեր հրամանն մահու նոցա եւ
պատանեա՛ դու զխոտս. ապա
թէ ոչ, պահել յանձն արարաւ

քեզ եւ ոչ դատել զնոսա՝ չարչարեալ վասնզ է կապելոցն, Նա եւ մեք զահի հարեալ եմք եւ յոյժ երկնչիմք, յորժամ առանեմք զայնպիսի անհնարին նեղութիւնս։»

Եւ իրրեւ զայս լուաւ մոգպետն, յարուցեալ ինքնին երթայր ի մէջ գիշերին յերդ բանտին։ Եւ հայեցեալ ի ներքս ընդ մութ գիշերոյն, այն ինչ լինէր նոցա ի պաշտամանէն հանդչել, եւ առանէր զանձն խրատքանչիւր կապելոցն՝ զի իրրեւ զկանթեղ անշիջանելի վառեալ բարբառէր։ Զահի մեծի հարաւ, եւ ասէր ընդ միտս իւր. «Զինչ է այս մեծ աքանչելիքս. առաւաւտուն մեր առնն եկեալ իչեալ են ի բանտս, եւ նոցա վառաւորութիւնն լուցեալ բարբառի։ Եւ եթէ նոքա առ աստ ոչ մերձենան, մարդոյ լոկ ան-

հնարին է զայրախտ պատճառել Թեն լսող զգենուլ։ Իմ այսպէս լսեալ էր վասն Հեշտից այսորիկ՝ եթէ առ յոյժ յիմարութեանն մերթեալ են, եւ առաքեանքն Քրիստոսեանին ի յաչս ազգս մերոյն. Թերեւս եւ այս տեսիլ պիտոյ էին երեւեցաւ ինձ։»

Եւ ոչ կարէր հաւօրէն կալ ի վերայ իւրոյն երեւման։ Եւ մինչդեռ յայսմ մտաց խորհրդի էր, դարձեալ առաքն Յիսուսեան Հոգին ի տալոյական պաշտամանն։ Յայնժամ ճշմարտեալ զիւրոյ մտաբեան, եթէ ոչ այլ ինչ այլոց տեսանէր՝ որ երեւեցաւ նմա, այլ ի նոցանց յանձանց վայրկեր լսեսարութեան։ Յայնժամ կրկին անգամ զհի հարաւ եւ ասէ. «Ո՞ւմ ի կատելոյն երէս այսպիսի յայտնութիւն. եւ

եւ ոչ զմի ոք ոչ պիտեմ, եւ ոչ լուեալ է իմ ի հարցն յառաջնոց.» Եւ քանզի անհնարին չարժեցաւ ի մեծ ուրանչելւոյն, եւ զոլայն ամենայն մարմինքն, եւ թըմբրեալ կիսամեռ լինէր ի վերոյ տանեացն վինչեւ յառաւօտն. եւ ի ծագել լուսոյն երրորդ աւրեայ հիւանդ յարուցեալ երթայր ի վանս իւր, այլ եւ ոչ ուժ իշխեաց ամենեւին պատմել զոր ինչ եառան.

Կոչեաց առ իւր զպահապանն եւ ասէ ցնոսա. «Երթայք հանէք զիպատակն ի վերնատունն մի ցամաքադոյն, եւ անդ պահեցէք. զնոսա զդուշութիւնեամբ, որպէս եւ առայէք.» Մի միւն ի պահոց անտի երթեալ լուաւ զհրամանն մոգպետին, ժողովեալ բնթացեալ երթայր, երթեալ մեծ իմն ուրախ առնէր նոցա. «Հրամայեաց ձեզ, ասէ,

ելանել ի ցամաք վերնատուն մի. արի վազվազակի, եւ մի հեղիպոյք, քանզի եւ մեք իսկ պատրաստեցաք վասն ձերոյ ատապանացդ։»

Իսկ տէրն Յովսէփ հեզաբար սկսաւ խօսել ընդ դահճապետին եւ ասէ. «Երթ եւ ասա ցչխմար առաջնորդն ձեր. չէ լուեալ քո վասն հանդերձեալ դատաստան Տեառն մերոյ եւ կամ վասն մերոյ հրաշակերտ չինուածոյն՝ որ մեզ կան պահին ի սկզբանէ արարածոցն Աստուծոյ, վասն որոյ ղխրատ համբերեմք մեծի նեղութեանս առ սէր այնր յուսոյ զոր առնումեմք։ Դու բարւոք արարեր, զի արդ հատուցեր մեծի նեղութեանս մերում. այլ ոչ ինչ եմք ձանձրացեալք երթալ պանդուխտ ոչ՝ որ չիք այլ ինչ յոյս ի միտս նորա քան որ երեւին։ Այլ մեք առ սէր

Քրիստոսին մերոյ՝ ընդ այսոյիկ եմք խնդացեալ. եւ կատարեալ պարգեւս զաս խոկ հաստիւքք, զի ժամանակեայ վշտութս զանժամանակ երանութիւնն ժառանգեցուք։

« Եթէ չինաւածոց լեզուք ցանկացեալք, ունիմք չինաւածս յերկինս առանց մարմնոյ պարտիզս, որ ոչ երեւին ձեր արբունիքդ աւ նոքօք։ Նոյնպէս եւ հանդերձիկ եւ վառաց եւ անախտ կերակրոյ. զոր եթէ ոք կամեցի առնել ձեզ, չհանդարտէ լսել ձեր ախորժութիւնդ. վասն զի կատարեան հնութեանսին չառնանէք եւ ոչ լսէք եւ ոչ խմանայք, յայն սակս զմեզ զգեաք եւ անիրաւ եւ առանց յանցանաց անողորմն գտայք։ Ա՛յլ մեր թագաւորն առատ է եւ բարերար, եւ բաց է դառն արքայութեան նորա. եթէ կամա-

ցի ոք դիմել՝ դիմեացէ հաւատ-
ձակ. ի դարձելոց յատաչխարու-
թիւն չնախանձի եւ ոչ ընդ ու-
մեք երբէք։

«Բայց ւանդ դիւրութիւնս որ
դու հրամայեցեր առնել մեզ, էր
մեր իշխանութիւն անդրկն յաշ-
խարհին մերում չանկանել մեզ
ի ձեռս թագաւորիդ, որպէս եւ
այլքն՝ զի առլեցան յայսպիսի
վտիճանաց· այլ արդէս կամօք
եւ յօժարութեամբ եկաք, իբրեւ
թէ դիտէաք զմիշտս վտանգիս,
ոչ լինչ զանգիտէաք յայսպիսի
ճգռանց, առնդէս եւ կամիմք՝ զի
եւ այլ եւս ծանրացուցես ի վե-
րայ մեր, մինչեւ զո չարութիւն
կատարած յարդեացի ի մեզ։ Զի
թէ Աստուածն մեր, որ է արա-
րիչ երկնի եւ երկրի եւ ամենայն
երեւելեացս եւ անտեսութիւ, եւ
առ սէր իւրոյ բարերարութեանն
խոնարհեցաւ առ ազգս մարդ-

կան, եւ զդեցուա մարմին չարչարելի, եւ անց ընդ ամենայն հանդէս առաքինութեան, եւ կատարեաց զամենայն գործ անառակութեան, ի կամս իւր մատնեցուա ի ձեռս խաչահանուացն, մահու մեռաւ եւ եղաւ ի գերեզմանի, եւ զօրութեամբ աստուածութեան իւրոյ յարուցեալ երեքեցուա աշակերտացն եւ այլոց բազմաց. եւ վերացաւ առ Հայր իւր յերկինս, եւ նստաւ ընդ աջմէ Հօրեննի աթոռոյն, եւ չնորհեաց մեզ զօրութիւն երկնաւոր, զի բաս նորա անմահութեանն՝ եւ մեք մերով մահկանացու մարմնովս կարելեաւք չարչարուիլ լինել անմահ մեծութեանն, եւ նա ոչ եւս իրրեւ զմահկանացու հանապի զմեր մահն, այլ իրրեւ անմահականից հաստացանէ մեզ զվարձս յաւուրսն ապագայ։ Որ ով քրիստոսա-

ինձ մեք պչարշտանս զայս առ
այր վոխտինին զոր էարկ առ
աղջս մարդկան։ »

Երբեք լուաւ զայս ամենայն
բանս մոգպետն ի դահճապետէ
անտի, խոովեցաւ, պղտորեցաւ ի
միտս իւր, եւ հառաւ քանչացող
նորա զրուցեալ էրիմայր առ նոսա միմ-
նիկ լոկ, եւ ոչ զոք առնոյր ընդ
իւր ի տաճառորացն։ Եւ երբեք
եհաս ի գուռս տանն, հայէր ընդ
ծակ մի ի ներքս եւ տեսանէր
զառ առաջին տեսլեանն. բայց
նորա ի քուն կային խաղաղիկ։
Հեզարար կարգաց յանուանէ
զեսխատոսն, քանզի քաջ լոկ
զիտէր պարսկերէնն։ Սկսն ի գուռս
եւ հարցանէր. « Ո՞վ ես դու։ —
Ես ինձն լոկ եմ, ասէ. հասիմ ի
ներքս մտանել եւ տեսանել
զձեզ։ »

Եւ իրեւ եմուտ ի միջ արբունին, ոչ եւս երեւէր նման այլ նշանն, եւ պատմեաց նոցա զերկիւղս երեւումն ահաւոր հրեշտակին։ Եւ պատասխանի Վեհանդ երկն եւ ասէ. «Ստուած, որ սաղց ի խաւարի լոյս ծագել, որ եւ ծագեաց եւ լուսաւորեաց իմաստութեամբ զաննրեւոյթ արարածս, նոյն զօրութիւն եւ այսօր ծագեաց ի խաւարեալ միտս քո, եւ բացան աչք կուրացեալ ոգւոյդ, եւ տեսեր զանչափ Լանելի լոյս շնորհացն Ստուծոյ. ուրեմն, մի հեղգար. դուք դարձեալ կուրացեալ ընդ խաւար գնայցես։»

Եւ զայս իրեւ ասաց, յառն կացին ամենեքեան ասելով ի քառանեւորդ երկրորդ ասելսն. «Ստաքեա, Տէր, զլոյս քո եւ զճշմարտութիւն քո, զի նոքա առաջնորդեսցեն եւ ած-

ցեն զմեզ ի լեառն սուրբ եւ ի
յարկս քո։ Արդարեւ ճշմարտիւ,
Տէր, առաջնորդեցեր եւ ածէր
զմոլորեալս զայս յանապատ ուրա-
խութիւնդ եւ յանմերժելի հան-
դիսատ։ Ահա նմանեալ է օրս
այս սուրբ չարչարանացն քոց
որպէս սպրեցուցեր զմահա-
պարտ աւազակն յերկրորդ մահ-
ուանէն, եւ նովաւ բացեր զդռ-
նեալ դուռ Աղենայ, այսպէս
զմէնք եւ զայս կորուսեալս. որ
էր պատճառք մահու բոլոցս,
արդ արարեր զսա պատճառք
կենաց մեզ եւ անձին իւրում։
Զհանդամանք զքէն, Տէր, զհա-
նարաք եւ ձայնակից քեզ լինիմք
սուրբ մարգարէին. Մի մեզ Տէր,
մի մեզ, այլ անուան քո սուր
հաս վասն ողորմութեան եւ
ճշմարտութեան քո. զի մի եր-
կեք ասասցեն ի հեթանոս, թէ
ա՛յ է Աստուած նոցա. պարկա

եւ այսօր խոկ յայտնի եղեւ զօրութիւն քո ինձ՝ իմիջ ապրուսան խաւարտղեան տգիտ։ »

Խոկ որ ձրին եդեալ զաստուածատուր չնորհսն, սկսաւ եւ նա առանձինն ասել. « Տէր լոյս իմ. եւ փրկութիւն իմ, եւ յուսմ ի երկեղից. Տէր ապաւէն կենաց իմոց, եւ յումէ դողայց։ Բանզի պիտեմ ճշմարտիւ՝ եթէ բազում են այսուհետեւ թշնամիք իմ, եւ կամին մերձենալ եւ ուտել զմարմինս իմ. այլ դու, Տէր աննոյնին, եկիր վասն անեղեցուն կենաց, պի դարձցին եւ կեցցեն առաջի քոյ մարդասիրութիւնդ։ Մի զրաչեր պիս ի աւրը դառնացս յոյս խառնեցայ, պի մի ըստ քո փորխտութեանդ՝ չար դատն դարձեալ բեկանիցէ պիս։ Մի հայիր, Տէր, ի բազմաւոյ ամբարշտութիւնս իմ, պի մի մոլո-

ընալ ի ճշմարիտ կենացդ՝ զրա-
զումս անդրէն ի կորուստ աշա-
կերտիցեմ, այլ որոց եղէ պատ-
ճառք մահու՝ նոցին եղէց եւ
պատճառք կենաց։ Սատանայ՝
որ ինձ խրախուսեալ պարծէր
ի մէջ ամենի կրօնականացս, ի-
ներ կորացեալ ամաչեսցէ ի մէջ
իւրոց աշակերտացն։»

Եւ զայս էրուխ ասացին, նմին
իսկ եառն կատարել պատրաստ,
եւ դադարեցին նովաւ հանդերձ
մինչեւ ի պահն երրորդ, եւ
այնպէս խոստովանեալ կացին ի
քուն ամենեցեան մինչեւ ի ժամ
առաւօտուն։

Իսկ նորա յառն կացեալ, եւ ի
քուն ոչ մտանէր, այլ զձեռան
իւր ի վեր համբարձեալ՝ կայր
յաղօթս։ Եւ մինչդեռ ընդ երդ
պշուցեալ հայէր յերկինս, յան-
կարծակի առնն ի նեղս լուսոյ.
եւ երեւեցան նմա առաքեալք

լսանելն՝ որ կանգնեալ էր յերկրէ ի յերկինս. եւ գունդ գունդ զօրաց եկանէին ի վեր. եւ էր ամենեցուն տեսլեան նոր եւ չքնաղ եւ սքանչելի իրրեւ զտեսիլ հրեշտակի։ Ոեւնէր եւ զի՛ւ համարձակ ի վիտակ իւր վերադարձուցեալ գնդիցն զոր տեսանէր, էր որ վհատէր, էր որ վերանայր եւ վեցկ, էր որ վերկերկրեալ եւ վերքարտուղեալ։ Եւ այնպէս մօտագոյն մերձենային, մինչեւ ճանաչել նմա զերիս ի նոցանէ, զՎարդան եւ զՎրամ եւ զՎարդն։ Եւ ունէին ինն պատկ ի ձեռին. խօսէին ընդմիմեանս եւ ասէին. « Վհա եկն եհաս ժամ, զի եւ տքա խառնեսցին ի գունդս մեր. քանզի եւ մեք տգոյ իսկ ինոյք, եւ առհասարակ պատիւ տգոյ բերաք։ Եւ արամ ոչ եւս ինոյք եկն երեւեցաւ եւ խառնեցաւ,

եւ եղեւ իբրեւ գմի ի վիճակացն Քրիստոսի։»

Այս երկայն ընդդէմ երեւեցաւ չքնաղ տեսիլս առն երանելւոյ։ Զարմացեալ զառաքինի քոյ անուն եւ պատճառ նոցա գամենայն տեսիլն կարդաս։

Իսկ նորա յարուցեալ կացին յաղօթս եւ ասէին. «Տէր Տէր մեր, դի սքանչելի է անուն քո յամենայն երկրի. հաստատեա մեծ վայելչութիւնդ քո ի վերայ քան զերկինս. ի բերանոց մանկանց ատեցար պատնէշոցայ հաստատեցեր զօրհնութիւն, դի եղծցի թշնամին եւ հակառակորդն։ Զի ոչ եւս է այսուհետեւ ասել, եթէ «Տեսցէ զերկինս զգործս մատանց քոց,» այլ թէ տեսցէ զքեզ Տէր երկնից եւ երկիր. զորմէս երեւեցար խոկ այսօր ի ձեռն սուրբ զօրականացն քոց հեռատես օտարին, որ

ունկնալ էր բան ակնկալութիւն կենաց իւրոց։

« Ահա դու, Տէր, ողորմութիւնդ քո զպատկեցուր զխրիմեան քո, եւ զիմութիւնդ քո եղեր ի խնդիր կրօնականացս, զարձուացեր եւ նաւանեցեր ի դաս բնութեանդ քոյ։ Ոչ միայն եռես սա զերկինս՝ զդործս մատանց քոց, այլ եռես զերկինս եւ զբնակիչս նորա, եւ միանգամ ի յերկրի՝ նաւանեցար ի դուռնդս բերատար հրեշտակաց քոց։ Եռես եւ զդպիս արտարոց կատարելոց, եռես եւ զնմանութիւն մատուց անեղական պատրաստութեանցն, եռես եւ ի ձեռին նոցա զանչուշտ առրեւնայն՝ որ հանդերձեալ պահի ի ձեռն ճարտարապետին։ Ընդէ՞ր սիա զսան սուրբ տեսանես, եւ ընդէ՞ ի մեզ զսան սուրբ մերձաւորութիւնս առնու ա՞ւ. քանզի հաստա-

առնել զխոտաբ տվաւ, եթէ
որոմայսպիսութեան ելիք յայտ-
նին՝ մեծ մասն ընկալաւ առ
յանապատ քոյ բարեթեանցդ։
Անապատ են սարդեւքն քո,
Տէր, եւ առանց խնդրելոյ տաս
ուրեւ կամիս քոյովքդրդ եւ ան-
նախանձ առատութեամբդ։ Եւ
եթէ որ ոչն խնդրեն՝ չարչելուս
ի նոցանէ, բայց մեզ, Տէր, ըզ-
պատեն պղտութեան քո, որ ի
մանկութենէ մերմէ ցանկացեալ
եմք բարեմասնութեան սրբոյ
քոյ։ Զնորոգիւտ պատակերաս
քո բարեխոս առնեմք վասն ան-
ձանց մերոց, մի ընկղմեսցի նաւ
հաւատոյ մերոց ի միջ ալեկո-
ծեալ ծովու մեղաց։»

Եւ այսպէս յերկար կատարե-
լով զաղօթսն, յորդ եւ առատ
արտասուս հեղուն ի վերայ ան-
ձանց իւրեանց։ Զոմի ոտքանաց
սրկանէին առաջի բարերարին՝

պի ըսելի լինի ձայն պղտատանց նոցա, եւ հատատուն կացցեն ի վիշտս ձգանցն, պի մի պրկեսցին ի ցանկալի պահպանդ զոր ունէին Սուրբքն ի ձեռս իւրեանց, որպէս եւ ապէնցաւ իսկ նոցա ի Հոգւոյն սրբոյ՝ պի մերձեալ էր ժամանակ կոչման նոցա. որպէս պի երթիցեն եւ աներկիւղ գործարանցն ի կատարածելի ակնկալութեանէն. որում համբերէին բազում տառապանօք, պի ուսհատուցէ վարձս հացեն երկնաւոր մեծութեանն, որում ի վաղնջուց իսկ էին ցանկացեալք։

Եւ քանզի ինքն իսկ մոգպետն իշխան էր աշխարհին, եւ նմա յանձն արարեալ էր պետական գործքին, վասն այնորիկ եւ համարձակութեամբ ընդ առաւօտն հանեալ առնոյր եւ արկ պնաս ի չարչարանաց բանտին,

առնոյր զքոյր լուացման արդեն եւ արիանէր զկոր մարմնոյն։ Ուղղէր ի տան իւրում առեալն, եւ ընդունէր ի նոցանէ զառաքելութիւնն, հաղորդէր ի կենդանատուր մարմնին եւ ի քահանչ արիւնն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի։ Բարձր բարբառով աղաղակէր եւ ասէր. « Վկրութիւնս այս լոյս ինձ ի լուացումն մեղաց իմոց, եւ ի ծրնունդս նորոգութեան վերածին Հոգւոյն սրբոյ, եւ ճաշակումն անմահ խորհրդոյս ի ժառանգութիւն երկնաւոր արդիարութեանն։ » Ինքր եւ զամս մարմնոյ առաջի նոցա անդեն կերակրոյ, եւ վախճարութեան բաժակ մատուցանէր նոցա, եւ վարանէր ընդ նոսա հացին օրհնութեան։

Այլ թէպէտ եւ ինքն երկար երկնաւոր բարին, եւ առնելիքն էր ի մարդկանէ հարուածոց,

առկոյն վասն բնաւնեացն յոյժ ունէր կասկած, պի մի երբեք Ջնասակարք մասնեացին յերթ արքունի։ Վասն այնորիկ ի ծածուկ կոչէր ի գիշերի եւ զնախարարսն՝ որ ի նմին քաղաքի էին ի կապան, եւ առնէր ծախս մեծամեծս։ Եւ էին ամենեքեան իմանալի խնդութեան վասն արքունեացն որ երեւեցաւ նոցա։ Ոչ լինէին ամենեւին եթէ միշտ ինչ անցեալ էին ընդ նոսա։

Բայց ի ժամ բազմանալոյն կարծրութիւն եղեն ի մէտս արքային վասն երթոյս մերոյ՝ որ էր ընդ նոսա ի տուրբ կապանին. պի ի մէջ չինական մարդկան հնացեալ էր, եւ տպետացին եաս էր ի գլուխ մխիթարութեանէ։ Հրամայեցին առնել զգուշս բազմականին. եւ պատասխան ի նոսանէն եւ ասէ. «Զինչ է այդ զոր դուքդ դործէք. եւ կամ չինէն

զի՞ թողուցանէք զծածուկս խորհրդոցդ։ Եւ քան զկրաւրս ձեր խոնարհադոյն եմ, եւ քան զձեզ մարդասէրս յաչակերտաց ձերոց ոգեսազոյն եմ. զիա՞րդ կարասցէք այդմ տանել։ Այս իսկ ասեմ ձերոց հաղորդեալ եմ այսօր։ Եթէ արժանի համարիք ձերում անդանոյդ, կալարուք զուք զիարտքան իւր տեղի բազմանալոյն, եւ հրամայեցէք ինձ զիմ տեղին»։ Եւ բանադատաց մեծ եպիսկոպոսն Յովհ՚ի մխարանութեամբ ամենայն սրտից, եւ ի վերոյ քան զամենեսեան բազմեցուցին զնա։

Եւ իրրեւ բազկացաւ ակամբ բազմանալոյն, եւ հաղորդեցան ամենեքեան ի կերակուրն զուարթութեամբ, յառն եկաց սուրբն Յովհ՚ի, եւ սկսաւ զուարճութեան նուագն ա-

ուղղանել եւ ասել պատէս.

« Ոչխար լիուք ամենքեան ի Քրիստոս. քանզի վասն այս ժամ իցէ՝ աչս մատուցեալ իցէ մեր զանձնայն ներքին եւ չարչարանս զոր կրեցաք։ Եւ մոխանակ ասեա պիտանե-լեանս· մերոյ՝ բազմապատկի հանդիսաւ ընդունելոց եմք, եւ մոխանակ խաւարային արքեանն բանսխ՝ մտանելոց եմք յերկինս քաղաքն լուսաւոր, որոյ քաղաքի քաղաքացիս լինքն Քրիստոս է, եւ հանդիսաւորեա ապարիսին՝ յորում նախ ինքնա-ստքինացաւ առնել զնշան յարքեանն։ Եւ այսօր նոյն Տէր է որ յայտնէ մեզ զնոյն նշան ընդունելով ի վիրաւորեանն անձանց մերոց եւ ի պարծանս մեծ պիտա-ւորեալ եկեղեցւոյ։ Եւ զոր օրինակ ասէ զուք զերդարս զայս ի զլուխ բազմահանեա մերոյ՝ այն-

այն առ նախ ընդունելոց է վա-
ղիւ զպատկն իձեռն կատարմանն
իւրոյ: Զի ահաւասիկ եկին եհաս
եւ մերձեցաւ առ մեզ թ շնաձին
կենաց մերոց եւ սրովիկ սաբր
չարչարանաց Յաւուրցս Քրիս-
տոսի: »

Զայս իրրեւ ասաց, լուաւ ի
նմանէ բանս այնպիսեան, որով
յոյժ մխիթարեցան աւետեանքեամբ

Առէ. « Ի սաբր աղօթիդ ձե-
րոց այդպէս արասցէ ինձ Քրիս-
տոս, եւ կատարեսցէ զկամս ձան-
ձին իմոյ յաշխարհէս ըստ բա-
նի քումմ: Եւ ահա ընդ ասելդ
քո ազդումն եղեւ հոգւոյս իմոյ,
եւ յիշեցի եւ զմարդասիրու-
թիւնն Քրիստոսի, որ եւ զա-
ւուտիսկ նորա յաշխարհս վասն
մեր մեղացն եղեւ: Թմայեալ
որպէս եւ յառաջսկն ի ժամ խա-
չին. զոր օրինակ նուաւս զդրունս
փակեալ դրախտին երից, եւ

յառաջնցաւ լինել կարապետ այնոցիկ՝ որ անդրէն ինդն տեղի պառնալոց էին յետախոհութեն, արուցէ եւ վա՛յ այսօր Տէր Յիսուս Քրիստոս ապաւաւոր ձեռամբ մեծաշուք գնդիւք։

«Առանիկ վան մին մեղաւորի որ պառնայր յապաշխարութիւն՝ անվախճան լինի ուրախութիւն հրեշտակաց յերկինս. որպէս պի պիտեն իսկ վկայն Տէառն իւրոցն։ Քանզի վան մին կորուածոյ աշխարհն եկն ի խնդիր, վան այնորիկ եւ նորա խնդակից լինին վան մին գտանելոյ յապաշխարութիւն։ Թերեւս վան իմ եկեալ էր մեծ զօրավարն Հայոց բազում առաքինութիւնքն իւրով, զպատկն վան ձեր բերեալ էր, այլ զուրախութեան ուրախն համարիցայ տալ։ Եւ առեալ եւս ընդ իս էին զարմացեալ։ պի ոչ

ձանձրէին զիս իւրեանց խրեանց, աճա իսկոյր մահն իւրեանց՝ կամէին զի եւ ես ոտն ընկալայց ընդ երանելիսն։

«Սգայեմ զձեզ, տեարք իմ եւ հարք, ազօթս արարէք ի վերոյ անարժանութեանս իմոյ, զի արժանի եղէց ունել աւետեացն հասանել՝ որ յանուամբ ձերոյ բերանոցդ բարբառեցաւ ի լանջս իմ։ Արդ ժամ ամենայնի զոյն, եւ յաւուր անդ ժամն եկեալ հասեալ ի վերոյ մեր։

«Երբ՛ իցէ զի ելից ի թանձրատաղանդ ձանձրալի մարմնոյս այսորիկ. երբ իցէ զի տեսից զքեզ Տէր Յիսուս. երբ իցէ զի ազխատութիւն իմ հասցի ի կատարեալ զխոստիսն։ Օգնեա ինձ, Տէր, օգնեա ինձ, եւ կարկառեա զաւետարանդ ամէն յօդնախանձութիւն. զի ըստ խոստ-

ման բանից իմաց եւ գրծք արդեամբք կատարեցին իւրայ իմ. եւ ժառաւր լեցի ես ի վերատրս անուն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի։»

Զայս երբեք ասաց երանելին՝ զոր կացին ի բազմականացն անդ, զհանապազն ասելով. «Փա՛ռք քեզ, Տէր, փա՛ռք քեզ Թագաւոր, որ եառեր մեզ կերակուր ոգեսնունդ. լցո զմեզ Հոգւովդ սրբով, որ գոյութ առնէ զամենայն քո հաճոյք եւ ի սուրբ չեղեալք, որ զոր հաւատացանեմ իւրքանչիւր քոյ գործս երբ։»

Ի նմին ժամու եղեւ խորհուրդ մեծ ի մէջ նոցա, թէ զինչ օրինակս կարասցեն ապրեցուցանել զմարգոնան, որ մի լսեալ յարքունեան՝ երբեք զհոգս բարբառել ի վերայ ինայելոյն։ Երբեք այ ինչ կարացին ի ժամանակն վճարել, մինչեւ նաեվ

ալօթս արարեալ յԱստուած սպասան առնէին զկեանս առնել հաւատացելոյ։

Իսկ նախարարքն հրաժարեցին ի սրբոյն յորդառատ արտասուօք, եւ ողբալից ողբութեամբ անկեալ յոտս նոցա աղաչէին մեծաւ պաղատանօք՝ յանձն առնել զնոսա Հոգւոյն սրբոյ. «Զի՛ւրք իմ, ասեն, թողացեալ եւ ելեալ արտաքս ի հաւատոյ վիրաւորեցեալս, կերակուր լցի չարաբարոյ գազանին։»

Իսկ երանելին մխիթարէ քաջալերէին զնոսա եւ ասէին. «Զօրացարուք, եղբարք՝ ի Տէր. մխիթարեցարուք ի մարդասիրութենէն Աստուծոյ, որ ոչ կամի զձեզ սրտ, եւ ոչ ի բացէ առնէ զդատաստանեալսն իւր ի միջի հատանել ի վրիտառապարեալ բարեխօսութեան սրբոցն ու-

նիմք առ նա, ոչ չինչանի վառուածն կանխելոյց ձերոց, եւ ոչ ուրուք լինի խուսրատէր ի շնութիւն կենաց ձերոց։ Այլ նոյն Տէր է որ զօրացոյց զառաջին նահատակն՝ խառնելով զնոսա ի գունդս հրեշտակաց իւրոց. նոցուն սուրբ ոգիք եւ աննեղն պատ արդարոց հասցեն ձեզ յօդնականութիւն հաւատարմութեան, զի ընդ նոսին նոցունց պսակացն արժանի լինիջիք։»

Զայս խօսէին ընդ նոսա, եւ պղիշերն աննեղն տարմութիւք ի գլուխ տանէին. խնդ ի ժամ առաւօտուն տային աննեղքեանն. «Ծագեա, Տէր, զարմութիւնս քո՝ ոչ ճանաչեն զքեզ, զարդարութիւնս քո՝ ոչ ուղիղ են արարք։ Մի նկեցեր ի վերոյ մեր սուր սպառնալեացդ, եւ ձեռք մեղաւորաց մի դպցուսցեն զմեզ։ Անդ անկցին ա-

մեներեան որ գործեն զանօրէնութիւն, մերժեցան, եւ այլ ոմն կարասցեն հաստատել։»

Եւ անդէն վարդապետին հասին գահիճքն ի գալն բանտին, մտին ի ներքս եւ տեսին՝ զի որ յառաջ մոգպետն էր, եւ ներսէհ խոկ յանձն արարեալ էր պահել զնոսա, նստէր ի միջ նոցա եւ ետէր ի նոցանէ, նաեւ քրիստոնէութիւն եւս զնոսա չերկնչել ի մահուանէ։ Երբեք տեսին զմեծ պանչելեան գահիճքն՝ յոյժ զարմացան ընդ երան, այլ ոչ ինչ իշխէին հարցանել ցնա. բայց չոքան եւ պատմեցին Դանշապհոյ, զոր յանձն արարեալ էր պչարշապանս արքունի։

Խոկ նա երբեք լուաւ ի գահճացն արքունի. զգի մեծի հարաւ ի միտս իւր, թէ գայցէ եւ ինքն անձամբ ի ներքս մտցի, քանզի եւ ծանօթ պատճառն եւս էր

սունն։ Հրամայեաց հանել ի բանտէ անուն գամեհանեան կրասպանօղն, եւ հետացուցանէր ի քաղաքէ անտի երկոտասան պարսիկ հրամիրաւք։ Եւ ի ծածուկ խօսէր ընդ մոգպետին՝ եթէ պինդ պատճառք իցեն գտանելոցանոց նորա։ Եւ պատասխանի տայր եւ ասէ ցնա. «Մի խօսիր ընդ իս ի ծածուկ, եւ մի՛ ընդ ոք պատրհարդս լուայ ի միջ խառնի, զի բացան աչք իմ՛ տալոյ, քանզի տեսի զլոյսն երկնառոր։ Մի՛ կամիս լինել խորհրդակից կենաց, հարց զնա յանդիման, եւ պատասխ՛ զի՝ զի տեսի զմեծամեծան Աստուածդ։»

Եւ երթեալ լուաւ ի նմանէ գամեհանայն, եւ առաքեաց եւս զպատգն իւրոյ վիրապանալեանն, եթէ ոչ քակտի ի սրտից հաւատալեանէ, ոչ իշխէ ձեռն ար-

կանել ի նա, թէպէտ եւ ունէր հրամանս յարքունուստ: Այլ վաթսացաւ, եւ ինքն երթեալ պատմէր թագաւորին ծածուկ զամենայն որպէս պիտի լսաւ ի նմանէ:

Եւ պատասխանի թագաւորն եւ ասէ ցՆեեմիա. «Մի ոք ամենեւին լսեցէ պայդ խօսիդ, մանաւանդ ասան տեսլեանն մեծ ի որ երեւեցաւ ի նմա. զի մի՛ ոչէ մարդիկ երկիւղեալ՝ բաժանեցին ի մեր հաստատուն օրինացս: Մինչ մեք դուք կամիմք հնազանդեցուցանել՝ թերեւս զոգիս գոյն, որպէս նոցա ոչ ինչ կարացաք առնել, մեր որ վարդապետս օրինացդ էին՝ զկնի նոցա մերժութեանն լսատրեցան:»

«Եւ եւ այն եւս չարէ մեզ քան զամենայն, զի ոչ դուշնաքեայ ոք խաւրեցաւ ի նոցա

օրէնսն, այլ այր մի Համակդեն, երեւելի ընդ ամենայն վերին աշխարհս. Եթէ փոյթ արիմբ ընդ նմա, նա առնելոցդ է քան զամենայն վարդապետս աշխարհիս. զոյժ ի հիմանէ խախտել աւերել օրէնս մեր։ Եւ եթէ դատիմբ ինա ընդ այլ չարադործն. նա եւ այնպէս հրաշակեալ եղանէ համբառ քրիստոնէութեան նորա, եւ մեծ անարգանք դիպի դէնից ձերին։ Եւ եթէ սրով եւս վախճանեսցի, բազում են քրիստոնեայք ի կարեւանիս, ընդ ամենայն երկիր ցանեալ ցուեսցին գոյներս նոցա։ Սակաւիկ ինչ էին մեզ անարգանք առ ամենայնսարդիկս, ար մեծարեալ պատուէին յուիերք նաճարացոյդ. իսկ եթէ մնացեալ եւս մոգպետաց զնոյն պատուիս կրեսցեն, մեք մեզն լինիցիմբ քակտիչք օրինացն մերոց։

« Ա.յլ այժմ իմ է քեզ երդումն ընել յանմահ դիան. նախ պղտնացեալ ծերն կոչեա առաջի քո. եթէ հաւանեալն սիրով, եւ պղծացեալ տպաշաւեալ է վիսատրութիւն նորա, մեծարեալիր պնա սիրով՝ պատուով ըստ առաջին կարգին. եւ մի՛ ոք գիտասցէ պիշնամանս նորա առնելն. Ապա թէ ոչ հաւանեալն, եւ ոչ կամեալն անուա բանիլ իմոյ, յորոշիր ի վերայ նորա բազում սմբատութիւն յաշխարհէ անտի, պի ջնաւանիսար գոյն յիւր արքունի. եւ աշխարհաւ փոխանին ի վերայ յորոշիր եւ շիօթակ արուիր յայնկոյս քան զԿուրան եւ զՄակուրան եւ անդ բնակեցեալ պնա ի վիրապի, եւ բնակութիւնդ նորա ըստ առաքեանն. Եւ պղծեալն փոխանակի կարճեա ի կենաց աշխարհիս, պի մի՛ պղծեացեն

զօրէնս մերոյ աշխարհիս։ Չի եթէ զճարտար մոգսեան այնպէս արագ աշակերտեցին, որպէս մարդիկ զիարդ կարացեն կալ առաջի նոցա պատիր խաբէութեանն»։

Արդ ել նաեւ Դեննչատուհ տրտաքոյ բանակին յաւետն, որպէս տեսաքոյ, հետի երկուասան հրամախաւ։ Հարցանէր ցմոգսեան եւ ասէր. «Իշխանութիւն ատի վասն քո, ոչ միայն բանիւ հարցանել, այլ եւ ամենայն հարուածովք տանջանոյ։ Մինչչեւ ձեռն արկեալ է իմ ի քեզ, բնկալ զմեծարանս եւ արհամարհեա զանարգանս, եւ խնայեա ի պատուական սիրտդ։ Թող անդր ի բաց զքրիստոնէութիւնդ՝ զոր ոչ ունէիր իրնէ, եւ դարձիր անդրէն ի մոգութիւնն, որպէս դի վարդապետէիր բազմոց»։

Եւ պատասխանի ետանելին եւ ասէ. «Սկսաւ գքեզ, տէր, որ յառաջ ետրեւ պհարտասան եղբայր համարեալ էիր յաչս իմ, եւ այսօր թշնամի կատարեալ. մի ըստ առաջին սիրոյն պճարտասանես յիս, այլ կատարեա ի վերայ իմ զկամս չարութեան քոյոցն ձերոյ. եւ որպէս առեր իշխանութիւն ի վերայ իմ՝ պատառա ղիս։

Յայնժամ իրրեւ եառ Վենեշատուհ՝ եթէ առ ոչինչ զպատասխանին արքունի համարեցաւ, եւ ոչ ողբանոյն երեսս ինչ արար, եւ քան ի ծածուկ՝ յայտնի եւս կամէր ի խօսեցի, կատարեաց ի վերայ նորա ըստ խրատուն արքունի։ Եւ զաղատագրի ընկեցաւ ի հետեւոյ օտարութիւն. որպէս գիտէք եւ ուսաք ի վարդապետէն՝ եւ ա. բար։

Եւ հրամայեաց նա Վենչսլհոյ երկու եւս ընկերակից օդնական յատուկ պրծակատացն. զՆիկոլան, որ էր մարդապետ արքունի, եւ զՄալան հանդերձապետ՝ ի ձեռանէ Մովսէսեան մխալեան։

Սրդ երկրքեան տոքա իբրեւ քանչիւր ապատաւորք առնէր զատրան յայնմ անապատէ, եւ փոխեցան նոյնչափ եւս հետապն ի մեռս եւս զինդակ տեղի ինքեան գիշերի։ Եւ զոք ի կարատանէ անտի ոչ թողին տեսանել, ոչ ի Հայոց եւ ոչ յաւետնայն քրիստոնէից, եւ ոչ բնաւ յարտաքին հեթանոսաց։ Եւ ապատաւարքն որ էին ի վերոյ կապելոյն անդէն ի քաղաքին, հրամայեցին պահել զդուշաթեամբ, զի զհետս նոցա մի ոք գիտասցէ՝ ընդ որ տանիցեն ի մահս տեղի, մի նոքա եւ մի

ամենեւին ոչ ի մարդկանէ։

Բայց այր մի Աուժիկ անուն ի զօրացն արքունի — որ ի ծածուկ ունէր զբրիստոնէութիւնն, եւ վիճակեալ էր ի դաս դահճացն, եւ կայր խոպատս օրապահացն հանդերձ պարծխական տանջանաւորացն, ելին եմուտ ի մէջ պիշերին եւ խառնեցաւ ի դաս նախատարացն։ Առաջին դան ի միջնոյն կարծէր զնա, եւ միջինն երերին, եւ երեքեանն միաձայն համարէին զնա. եւ ոչ ոք ի նոցանէ եհարց՝ եթէ «Դու ո՞վ ես ընդ մեզ,» ոչ ի տեսանելն եւ ոչ ի ստաւերացն։

Երբեք հասին ի տեղի անատամն՝ որ ամենեւին անբոյս էր ի գալարոյ, եւ այնպէս էր ապառաժ գիննալ՝ զի եւ ոչ նըստելոյ անգամ տեղի գտանէ անդ նոցա, լինի հետագայն նախատարքն երերեան, եւ հրամայեցին

զահճայն իւրեանց կապել զոտս եւ զձեռս նոցա։ Եւ արկին պարանս երկայնս յոտս նոցա, եւ երիս երիս լծեցան եւ առին ի քարշ։ Եւ այնպէս ձգեցին եւ ճաղքեցինըզ ապառաժ տեղիսն քարշելով, զի ամենեւեան խայծ ոչ մնաց ի մարմինս երանելեացն։ Եւ ապա լուծին եւ ածին ի մի տեղի։

Եւ թուէր նմա նոցա այսպէս՝ եթէ կակղեցաք զսատափուն նոցա, եւ հնազանդեցուցաք զբերիս ապստամբութեան նոցա. եւ արդ զինչ եւ իսկ իցէ՝ անապատեն բանիլ մերոց, եւ առնիցեն զիւրաքանչիւր թագաւորին, եւ ապրեալ լիցին յանհնարին տանջանացն։ Եւ զայն ոչ կարացին քակ իմանալ՝ եթէ երբեք զքակ զինաւորս վառեցին ընտա, եւ ի հրահանգս կրիտաթեան վարժեցին ընտա, եւ երբեք զդազանս վայ-

բենիս այրուն նախանձս ուսուցին զնոսա։ Եւ եթէ ունէին սակաւ ինչ կասկած յառաջապէս, հայեցեալ նոցա ի չարաչար վէրս մարմնոյն իւրեանց՝ զառաջին երկիւղն ի բաց մերժեցին։ Սկսան իրրեւ արբեալք անզգայք զմիմեանս քակտել իրանից պատասխանիս, եւ վտիտային իւր ծառայիկ յայրիւր՝ եթէ ո՛նախ վաղ գիւր արիւնն հեղէ յերկիր։

Եւ մինչդեռ յայսմ պատրաստութեան էին սուրբքն, խօսել սկսաւ ընդ նոսա Թեոդորոս եւ ասէ «Արքայ յղեաց զիս առ ձեզ. ամենայն աւեր աշխարհին Հայոց, ասէ, եւ կոտորած զօրացն՝ որ հասին ի վերայ, ի ձեռն եղեն վրէժնաւքն ամենայն. եւ բազում նախատինք՝ որ այժմ կան կատանօք չարչարել, վասն ձերոյ յանդգնութեանդ եղեւ այդ ամենայն։ Այլ եւ արդ եթէ կամիք

ինձ լսել՝ ասեմ ձեզ. որպէս եղե-
րութ պատճառք անհնայն չար-
չարանաց մահուն՝ այսօր լերութ
պատճառք կենաց ձերոց։ Եւ
նախատարքն՝ որ կան ի կապանս,
ի ձեռն ձեր է իշխանութիւն ար-
ձակել զնոսա. եւ ահեր աշխար-
հին ձերոյ ձեռք չինի, եւ բա-
զումք որ վարեալ են ի գերու-
թիւն՝ անդրէն դառնան։

«Ահա դուք ձերոյին աչօքդ
տեսէք այսօր, եթէ զրպարտի
այր տհմիկ, զոր թագաւորն
ինքնին յարգանէ յանուանէ ձա-
նաչէր զսուն մեծի դիտութեան
օրինացս մերոց, եւ կատարեալ
էր յամենայն իրս եւ ամե-
նայն մեծամեծաց սիրելի, եւ
դրէ թէ բոլոր աշխարհս կա-
խեալ էր զնմանէ. եւ զսուն զի
անարդեաց զրնկերադիսն, եւ
պատրեցաւ ի ձեր տխմար գի-
տութիւնդ, ոչ ինչ խնայեաց

թագաւորն ի մեծ պատիւ նստա, այլ իրեւ զգերի մի զանձնաշխատիկ չհօթակ արարի զնա յայնչափ օտարութիւն հեռաւոր, զի ընդ երթալն իսկ ոչ ժամանէ ի տեղի պատուհասին իւրոյ։

«Արդ եթէ ի բուն գայթակղութիւնն վասն պատուական օրինացն ոչ խնայեաց ի նա, որչափ եւս առաւել ի ձեզ յօտարաշխարհիկսդ, որ մահապարտ իսկ էք յիւրա արքունի։ Եւ չէք ինչ ձեզ այլ հնարկենայ, բայց եթէ երկիրպագանիցէք արեգական, եւ կատարիցէք զիւրա թագաւորին, որպէս եւ ասացի զմեզ մեծն Զրադաշտ։ Եւ եթէ գայդ առնէք՝ ոչ միայն արձակիք ի կապանացդ եւ տալիք ի մահառնել, այլ եւ մեծամեծ պարգեւօք յուղարկիք յաշխարհն ձեր։»

Յառաջ մատուցեալ Վեռնէրէյ եւ թարգման կացոյց ըզ Սահակ եպիսկոպոս. «Չիաճրդլուխցուք, ասէ, երկդիմի հրամանացդ քոյ. ահա վերիվրատդութիւնդ նախ եռաւր արեգականն, եւ վկայութիւն երկրատդութեան ի կամս թագաւորին ձգեցեր. մնծարեցեր զարեգականն՝ յառաջ ձայնելով զանուն նորա, եւ մնծացուցեր զթագաւորն աւելի քան զարեգական. եւ յայտ արարեր՝ եթէ առանց կամաց իւրոց ոչինչ կարասցէ արեգականն արարածոց, իսկ թագաւորն ի կամս ոչնչութեանն իւրոյ՝ զոր կամի առնուն ծառայեցուցանէ, եւ զոր կամի ծառայեցուցանէ. եւ լինքն ի ճշմարտութեանն վերայ չեւ է հաստատ՝ Մի խօսիր ընդ մեզ երբեւ ընդ արեայս, զի հաւանիւս կառավարեալս եմք, եւ զիւրեանն ոչ

եմք անաւելեակ։ Ասել ակար դու, այսի տայ քեզ պատասխանի։

« Ապաքէն զմեզ եդիր պատճառս աւերածոյ աշխարհին մերոյ եւ հարուածոց զօրացն արքունի. մեր օրէնքն զմեզ այդպէս ոչ ուսուցանեն, այլ յոժ պատուել հրամայեն զերկրաւոր թագաւորս, եւ սիրել զնոսա յամենայն զօրութենէ մերմէ, ոչ իրրեւ զնաւր ոք զդաշնաքեայ ի մարդկանէ, այլ իրրեւ Աստուծոյ ճշմարիտ կալ ի ծառայութեան. եւ եթէ զրկիմք ինոցանէ, փոխանակ ընդ երկրաւորին զերկնային խոստացաւ մեզ զարքայութիւն։ Եւ ոչ միայն զարհամարհութիւն հպատակութեան պարտիմք հարկանել նոցա, այլ եւ մեռանել չամէ զանձինս ի վերայ դնել սիրոյ թագաւորին։ Եւ արդէս յերկրի ոչ

ունիմք իշխանութիւն փոխանակել զնա ընդ այլում առնուն, նոյնպէս եւ յերկինս չունիմք իշխանութիւն փոխանակել զՀիւսիսոյ Աստուածն մեր ընդ այլում, որ չիք Աստուած բայ ի նմանէ։

«Բայց ասեմ քեզ՝ որում առևտուրկ մի աներևութական ես։ Ո՞վ ի քոջ զօրականէն կինի մտանիցէ ի պատերազմ. եւ եթէ դայս արասցէ, ոչ քոջ անուանի նա, այլ յոժ վատ։ Եւ կամ ո՞ իշխասցուն վաճառականաց ընդ պատուական մարգարիտն փոխանակիցէ ընդ անարդ թրուշոյն, բայց եթէ յիմարեալ իցէ տգիտութեամբ, որպէս եւ ձեր մերոցն եղեն առևտրականք։

«Մեր դուռ կայ ի բազում յառաքինութեանց մերոց, եւ կամ դուռ ընդունելութեան ազգաց խորհրդոց մերոց. չեմք

մեք միայն՝ որպէս եւ դուք կարծեւս. չիք տեղի ունայն, որ չիցէ Քրիստոս թագաւորն մեր. բայց միայն այնքիկ են թագաւոր ի նմանէ՝ որ իբրեւ զքեզ եւ զչարաղեաւ իշխանն քո, որք ուրացեալ էք ի նմանէ։ Չի եւ գինուորք աշխարհին մերոյ — որ աշակերտակքն էին մեւք ի Քրիստոս — առ ոտն հարին զաւազին հրամանաւ թագաւորին ձերոյ, եւ զլեծամեծ պարիսաւսն աւ աչինչ համարեցան, եւ զհայրենի տէրութիւնն ի բաց կորզուեցան, չհանապիցին ի կին եւ յորդիս եւ ի զանձս մարմնաւորս կենաց աշխարհիս։ Նա եւ ոչ զարիւնն իւրեանց ուծէին զմեռանիլ վասն սիրոյն Քրիստոսի, այլ զերկրպագուս արեգականն — որ ձեր վարպապետք էին — չարաչար հարուածովք տառապեցին զնոսա, եւ մեծամեծ չարիս

հաստելն ի վերոյ զօրացն ձերոյ, եւ բազումք ի նոցանէ անկանիլն ի նմին պատերազմի, եւ այլք մատնեցան ի սէյ սէյ վտարմունս, եւ կէտքն ընկենցան ի հետաւոր օտարութիւն, եւ եւս բազմադոյնք վարկցան ի գերութիւն։ Եւ ասեն քեզ նոքա յաղթելոյն քան զմեզ յարքայութիւնն Վաղուծոյ, եւ խոստանալ են ի դուռնդս վերին հրեշտակացն, եւ ցնծան ի պատրաստեալ յուրախութիւնս, յոր հաւետ խաղնեցաւ երանելի այրն զոր դու ասես չիօֆակ արարիչ։ Երանի տամ նմա, եւ երանի երկրին՝ ընդ որ նայն անցանիցէ, եւ ուրախ՝ ուր նայն վախճանեսցի. ոչ միայն զարքունեօք ձերովք անցանէ պատուականութեամբ, այլ եւ զերկնից լուսաւորքդ՝ որում դու քեզ երկիրպագանէք։»

Եւ պատասխանի Մովսէս հանդերձեալ եւ ասէ ցնոսա. « Ամառածքն բարեբար են, եւ երկայնամտութեամբ չանան ընդդէմ մարդկան, զի պիտանացն եւ ծանելոցն զերծանց մտքերկութիւնն եւ զնոցա մեծութիւն, եւ վայելեցին ի պարգեւս աչխարհիս, զոր առեալ է յիշխանութիւն ի ձեռս Թագաւորի, եւ ի բերանոյ նոցա էլանեն հրամանն մահու եւ կենաց։ Եւ ձեզ ոչ է իշխանութիւն այդպէս ընդդիմանալ կամաց նոցա եւ ոչ առնել չանձն զերկրպագութիւն արձակման, որ Համապայթիւք ի բովք լուսաւորէ զամենայն տիեզերս, եւ չերմեռանդութեամբ իւրով հաստատէ զկրօնակոչ մարդկան եւ անուանոց. եւ զան հաստատիչդ առաքելեանն եւ անաչառ մատակարարութեանն անուանեցաւ

Մխիթար աստուած, զի չիք ի նմա ննջգութիւն եւ անխնամութիւն։ Վասն որոյ եւ մեք երկայնամիտ լինիմք ի վերայ ապիտութեան ձերոյ. քանզի չեմք մարդասէրք իրրեւ զդատաւոր չարագործս եւ արիւնարբուս։ Արդ նայեցէք յանձինս ձեր, եւ մի խառնէք զմեզ ակամայ յարիւնդ ձեր։ Թոյլ քանզ զաւակիս յանցանս ձեր, եւ զառաջինոյ իրս ողբեցէք, զի եւ այսպէս վասն ձեր լինի ողորմութիւն ի մեծ թագաւորէն։ »

Եւ այս ի սրտառուխանի Սահակ եպիսկոպոս եւ ասէ. «Իրրեւ ուսանել եւ յոյժ խրատել՝ զգեղջիկ հոգ յանձին ունիս չինութեան աշխարհի եւ վասաց թագաւորին. բայց զայս կարի ապիտաբար ուսուցանես, զի աստուածս բարեաց խոստովանիս եւ զմի կամս ոչ ասես ամենե-

ցուն։ Եթէ վեհքն առ միմեանս մարտուցեալ են՝ մեք խնարհապոյնք քան զնոսա պիտի կարասցուք հատանել բանից քոց։ Սխրանեա զՔուր եւ զկրակ, զի ոտքս ի նոցանէ պահպանեսցի. կաչեա զարեգական ի տուն որպէս կրակ, եւ եթէ նմա ոչ մարթի գալ՝ զի մի աշխարհ ի խառարն մնասցէ, յղեա զդա առնա, զի ոտն ի նմանէ զանկարծութիւնն։

«Եւ եթէ մի է բնութիւն առաւածոցն քոց՝ հաւասարեսցին առ միմեանս զաւգութեամբ. լեր անկեղակուր կրակ իրրեւ զարեգականն, եւ ի խաժանեսցին ծառայքն արքունի ի ծախս առնկաց տուր։ Որդի մինդ անյապաղեսջէ, եւ հանապազ մեռանիր. եւ մինն որ չմեռանէ, առանց օդոյն նուազի լոյս ճառագայթից իւրոց. զրահաւոյ ձեռսյնի, եւ առ-

ուզանէ զանձնային բոյս դա-
ւար խառոյ. ոմթանոյ յանա-
րոյնի, եւ հրամէզ առնէ զանձ-
նոյն կենդանիս։ Եւ որ ինքն
յար ի մոխոխանն կայ, ոչ կարէ
հաստատուն կեանս ունել ընդ-
հել։ Եւ քեզ ոչ կարեմ մեղադիր
լինել, որ ոչ տեսեալ է զանձ
թագաւորն, պատուաւորացն
ատուցանէ զերկրպագութիւն.
իսկ եթէ ուք զայս ի հնուստ գիտ-
նոյն արարէք, վաղվաղակի մահ
ի վերայ հրամայեն։

« Ա.յլ ոմն արեգական, եթէ
կամիցիս առանել, զձկնարխոն
առցիս քեզ։ Ոմն է նա աշ-
խարհս արարածոց, ի բազում
ատանց մի ոմն գործեալ է.
կէսքն ի վերոյ են քան զնա, եւ
կէսքն ի ներքոյ նորա։ Ոչ է նա
առանձին սուրբ յոտսկ լուսով,
այլ ի ձեռն օդոյն հրամանաւն
Ա.ստուծոյ տարածանէ զնառա-

պայթուխր, եւ հրային մասունքն չեռուցանէ զամենայն գոյացուցս ի ներքոյ իւրոյ կայանին։ Իսկ վերինքն ոչ ինչ մասն ունին ի նոցա ճառագայթիցն, քանզի իբրեւ յասման ինչ արկեալ է ըզլոյսն ի դառնալ նորա, եւ ի վայր կոյս հեղուս բերանացեալ՝ առ ի ալեաս ներքինոցս վայելչութեանն Եւ զոր օրինակ նաւ մի թռուցեալ ի վերայ ծովային չուրցն բազմութեան, անդիտութեամբ գնոյ զառղեւորութիւնն ի ձեռն հմուտ եւ ճարտար նաւասարտին, այսպէս եւ արեգակն ի ձեռն կառավարին իւրոյ ունի զխոփոխանութիւնս չրջանին իւրոյ տարեւոր ժամանակին։

« Եւ որպէս այլ մասունք աշխարհիս հաստատեալ են վասն մեր կենացն, եւ գնա իբրեւ զմի յայլոց մասանց առեալ է մեզ յառաջնորդութիւն լուսոյ, որ-

այն պատճառ եւ պատճառ եւ ծառայութիւն եւ ընծայ անձրեւաբերս. նոյնպէս եւ յերկրին մատանց գծել եւ գրեալ եւ պատրաստութեան պատճառ ընծայն այն ոսկեղծուկ Աստուած՝ եւ պիտի ոչ ի տղայն չէ արժան անուանել. եւ եթէ ժպրհիցի ոք ասել՝ զանձն տգիտութիւն կրուանել, եւ աստուածանուն մեծարելով զնոսա՝ նոքա ոչինչ օգուտ են։ Սիոյ իշխանութեան երկու թագաւորք ոչ լինին. եւ եթէ մարդ գայդ քեզ յանձն ոչ առնու, քանզի եւս հետի է յԱստուծոյ բնութենէն՝ այդպիսի կարդ չիմանալ։

« Արդ եթէ կամիս առանձին ճշմարիտն, քաղցրացո զբազանութիւն արտիդ, եւ բաց զաչս մտացդ, եւ մի յարձնութեան կռապաշտութեամբ ընդ խաւար դնայ-

ցեւս որ անկեալ եւ խոխորտա-
եւ զամենեսեան կամխս առ քեզ
ձգել: Եւ եթէ քոյքն դան վկնի
մեր վարդապետութեանդ՝ որ
ոչ սեսանեն եւ ոչ լսեանան, մի՛
եւ դու կարծէր դոյն օրինակ.
քանզի բաց են աչք մեր մերոց
եւ սրատեսիլ եմք: Մարմնոյս ա-
չօք զարարածս սեսանելոք, եւ
լսանամբ զայս յայլէ սրարեալ.
եւ առնելութեան են ընդ ապա-
կանութեամբ: Իսկ սրարիչն ա-
մենեցուն աներեւոյթ է ի մար-
մնաւոր աչաց, այլ մաց լսանի
զօրութեան նորա:

«Եւ վասն դի կաս գնել ի
մեծ տպրութեան, եւ ողոր-
մեցաս մերում անսասութե-
թեանն, յորում եւ մեք իրրեւ
զձեզդ երբեմն գերեալ կար-
ծէաք սրարիչ եւ զարծէաք զա-
մենայն անսասակութեան, վասն
այնորիկ առ այր իւր եկեն մար-

Ճառցաւ ի մարդկանէ, եւ ուստի մեզ զաննբեւոյթ առաւծութիւնն իւր։ Այն զի բարձրացոյց զինքն ի նոյն կախարդանի, եւ զի մարդիկ զհետ լուսաւորցին մոլորեցան, մերկեաց յարեգակնէ զլոյս ճառագայթիցն իւրոց, զի եղիցի խաւար ապաւաւոր մարդկութեան նորա. զի որ իրրեւ զձեզ անարժանք իցեն, մի՛ տեսցեն զկեանս իւրեանց ի մեծի անարգութեան։ Որպէս եւ այսօր, որ ոչ խոստովանի զիաչելեալն Աստուած՝ նոյն խաւար մածեալ է զոգւով եւ մարմնով նորա. որպէս եւ դու նոյնպէս այսօր ի նմին խաւարի կաս, եւ զմեզ զեռ եւս չարշարես։ Պատրաստ եմք բան օ՛ինակի Տեառն մերոյ ասացեալ, որպէս զիարդ եւ կամ կատարեա զկամն զառնութեան քո։»

Յայնժամ իրրեւ հայեցաւ ի

նոտա անօրէնն Դենչապուհ, եւ եառեալ ի մեծի սրտմտութեան զսուրբսն զայն չամենեսեան, զի-տայ եթէ ոչ գնան առնսա բանք սպառնալեաց եւ զրկանաց։ Հրամայեաց զմի ոմն ի կրակապուններն յատակ մատուցանել, երէց մի Սրբէն անուն, զոր որ յատակ կասխածն խակ եղեւ սրբոցն։ Կապեցին զոտն եւ բզձեռան, եւ մեծաւ ուժով սրկեցին, մինչեւ ճարճատիւն հատաւ ամենայն ջղացն. եւ այնպէս կայր մեծ ժամս յանհնարին սրկոցն։

Եւայց սուրբն զբերան իւր եւ ասէ. « Ահա չըկնցան գինեւ չունք բաղումք, եւ ժողովք չարայ պաշարեցին զիս. ծակեցին զոտս իմ եւ զձեռս իմ, եւ փոխանակ բերանոյ իմոյ աղաղակեցին ամենայն ոսկերք իմ։ Լուր ինձ, Տէր, եւ լուր ձայնի իմում,

եւ ընկալ զոգի իմ ի ժողովս սուրբ զօրականին քո, որ երեւեցաւ նորակերտ դաստակերտին քոյ։ Եւ որ կրսերս եմ յամենեսեան, ողորմութիւն քո գթացեալ յառաջեցոյց զիս։»

Եւ զայս իրրեւ ասաց, ոչ եւս կարէր բանալ զբերանն յանհնարին սրիկայից զեղարանէն։ Եւ անդէն վտվտալովի դահիճքն հրամանս առեալ յերից նախարարացն՝ սրով հատանել զպարանոց երանելւոյն, եւ ընկենուն զմարմինն ի խորխորատս մի ցամաք։

Եւ անդէն ի տեղւոջն ոտս խօսել Վենջասլուհ ընդ եղիսպատին եւ ասէ. «Յորժամ եկի եւ յաշխարն Հայոց՝ զարմի մի եւ վեց ամս եհաս չքնել ինձ անդ. ոչ յիշեմ ես ամենեւին՝ եթէ քուն մի տրտունջ յուժէ քէ լուսոյ վասն քո, նոյնպէս եւ առաւել վասն Յովհաննոյ. զի զա խակ էր իշխան

ամենայն քրիստոնէից, եւ հաւատարիմ յամենայն իրս արքունի։ Նա եւ որ մարզպան աշխարհին լեալ էր յառաջ քան զիմ երթալն՝ ուրախ պահ էր զառնէս զոյսանէ. եւ ես ինձէն աչօք խնամք առնէի, զի որպէս հայր հաւատաւոր հասարակ էր ամենայն աշխարհին, եւ անդադար թեամբ սիրէր զուրախ եւ զխոքուն։

« Արդ. վասնաւոր ընդ ձեր՝ ես աղաչեմ զձեզ. խնայեցէք ի պատուական անձինս ձեր, եւ մի մատնէք ի մահ չարչարանաց քան առաջնոյն կարդի, զոր տեսէք աչօք ձերովք։ Քանզի թէ ի դոյն միտս յամառութեան կայք, եւ իմ եղեալ է ի մոլի խնամ բազում չարչարանօք կարճել զձեզ ի կենաց ձերոց։ Ես գիտեմ, զի ի հրապոյր առնէ այդպիսիկ եղեալ էք դուք. քանզի ինձ

պատուհասել է մարմնով, եւ ձեռնարկութեամբ բժշկից չի՛ք պատուաստութիւն. եւ հիւանդութիւնքն ձանձրացեալ է, եւ փախչէ ի մահ քան ի կեանս։»

Ա.ռ այս եւս պատասխանի տուրն Յովէլի եւ ասէ. «Գովութիւնդ՝ զոր ետուր դու նախ եպիսկոպոսիդ եւ ապա ինձ, յորում տրտիր եւ քան կարդի պատուեցեր վանն սեպտ, այդպէս իսկ արժան է։ Այլ ճշմարիտ ծառայից Աստուծոյ ոչ է օրէն դիւրադարձ լինել երկրաւոր իշխանաց, եւ ոչ զի՛ք ի ժողովրդոց տրտունջ առնել վանն մարմնաւոր ջոչաքարութեան, այլ յանձնութեամբ եւ հեզութեամբ ուսուցանել զպատուիրանս Աստուծոյ, եւ առանց խորտակ խնամութեան խաղաղասէր լինել առ ամենեսեան, եւ անտէս վարդապետութեամբ առ

մի Տէրն արարածոց առաջնորդել բարեգործութեան։

«Այլ վասն առնս այսորիկ հրամայեցանոց» զոր ասացեր, եւ զայդ ոչ առեցեր, այլ կարի ըզ ճշմարիտն ասացեր։ Զի ոչ իրրեւ զօտար ոք հրամայէ զմեզ, եւ ոչ իրրեւ զպատուող ոք խոնարհայ մնարեցուցանէ զմեզ, այլ յոյժ սիրէ։ Քանզի մի է մայր մեր եկեղեցի՝ որ երկնաւոյն զմեզ, եւ մի է հայր մեր տէր Յիսուս՝ որ ծնաւ զմեզ. զխաչն հանուհարք եւ մոյ մօր որդիք երկպառակք լինիցին, եւ ոչ միաբանք։ Որքեզ թուին՝ թէ հրամայելք իցեն, մեր ի տուէ եւ ի գիշերի զոյն խորհուրդ էր՝ զի անքակ ունիցիմք զկենաց միաբանութիւնս։ Կարեմք եւ ածանձրացեալ իցէ ելանել յախտակից մարմնոյս, առաւել եւս մեք ամենեքեան. զի չիք ոք ամենեւին

ի ծնունդս կանանց՝ որ ունիցի զմարմինս առանց ցաւոց չարչարանաց։»

Եւ պատասխանի Ներշապուհ եւ ասէ. «Զայդ ոչ գիտէք, ոչխարի երկայնամիտ լինիմ եւ ի վերայ ձեր. այս ոչ հրամանաւ արքունի է այսչափ երկ գնաբան լինել ընդ ձեզ պայքարաւ, այլ յիմիկ քաղցրութեանն ի թողացուցի ձեզ. զի չեմ իրրեւ զձեզ առնդրոյն, զի անձանց առնէք եւ այլոց թշնամիք։ Իմ զի տալ եւ հաց կերակուր է յաշխարհին ձերում, գութ եւ սէր ունիմ ընդ աշխարհն ձեր։»

Եւ պատասխանի Վեռնդերնց եւ ասէ. «Որ առ պարապքինան գութ եւ սէր ունի, ըզ պատերազմանն Աստուծոյ կատարէ, այլ պարտի եւ յիւր ոգիան խնայել. զի չեմք անձանց առաքք, այլ է որ հանապարհ խնդրէ

ի մէնջ եւ վասն արտաքնոց եւ վասն ներքնոց։ Այլ որ ասացեր՝ յինէն անասմ ձեզ եւ ոչ հրամանաւ թագաւորին, եթէ դուք սովոր է՛ք անցանել յոտ հրամանաւ թագաւորին ձերոյ, զայդ բարիք առնէ՛ք, զի աւերիչ աշխարհի է եւ սատակիչ անմեղ մարդկան, բարեկամ սատանայի եւ թշնամի Աստուծոյ։ Այլ մեք ոչ կարեմք անցանել զհրամանաւ մերոյ թագաւորին, եւ ոչ զանազանց կեանան մեր կարեմք փոխանակել ընդ ապականացու արարանս աշխարհիս։

« Այլ վասն իմ զի ասացեր՝ չգտեալ զատուկութիւն ի բժշկից, միրէ զմահ քան զկեանս, այդ բանք ոչ այնոցիկ են որ տեսանեն զանմնայն չարչարանս աշխարհիս։ Ազէ ցածո զքեզ սակաւիկ մի ի զայրագին արարածոցդ եւ ել ի զհետ ճշմա-

բիս բանից խոց, եւ հայեաց իւրեանց ընդ նա աչխարհին։ Ո՞ ոք ի մահկանացուացս անէ կեանս անպատմունկս. ոչ այս առնեայն լի են անտես, է որ ի ներքոյ եւ է որ արտաքոյ. ցուրտ եւ ոսկ, քաղց եւ ծարաւ եւ առնեայն տգիտութեան կրօտութեան։ Արտաքոյ՝ անկրաւութեան, յանշնութեան, չէն ապծութեան անասնակ յարձակմանէ. ի ներքոյ՝ անկարողութեան, ուրացութեան, տգիտութեան, անդարձ ընդարձակութեան ի կամաւոր սպառութենէն։

«Բայց դու որ զրժ ինչ խոստեալ անպատճառեր, թէ չիք իմ ինդանէ գանձս պատուհասելոյ, չեն ինչ զարմանք. վասն զի մարդկեայ են նոքա. է ցաւ արտաքս գանձն հնարս առաքելոյ, եւ է որ ապատանիլ ի հնարից նոցա. վասն զի առնեայն եւ

մահկանացուք, այն որ բժշկին
եւ որ բժշկին: Այլ երանի թէ
եւ ուրբեմն բժշկականութեա-
ւնն բերէր զնոսանութիւն. զի
ոչ միայն է ճշմարտութիւն նոցա
բժշկութիւնն: Քանզի յորժամ
տեսանեն նոքա զոք հիւանդա-
նեալ, ոչ յապաղեն երթալ առ
նոսա, այլ միանգամայն հնարին
մատուցանել զառաջնութիւն:
Առնուանդ եթէ յարբունիս մի
ոք ի սիրելեաց թագաւորին տա-
ւանդեցեալ, եւ հասեալ ի մեծ
հրամարտին՝ տեսանիցէ զդաշ-
նութիւն զոմանց եւ զառաջնու-
թիւն զնելոցին երկուսումբեցն, եւ
մատուցեալ ի զրահան արքունի,
եւ անդ տեսանիցէ զամենեցուն
զոմանց զչքնաղ եւ զբա-
զումչելի տեսիլն, ոչ ինչ զար-
մանայ ընդ հրաշակերտ տեսլին:
Նա եւ եթէ զոհեալ տեսանի-

կապ ունեն եւ համակամելոյն՝ յորոց վերայ հիւանդն անկեալ դնիւր, չէ ինչ նմա մեղք գայիմ առնոյնէ. այլ ի բաց հրամայէ առնուլ զանկեհուա վերակրուան, եւ ձեռն ի ներքս տարեալ՝ զննէ զառնոյն մարմինն, եթէ չնչիմ իցէ բնութիւնն, եւ եթէ սիրտն ի տեղւոջն հանդարտ կայցէ, եւ կամ թէ լնարդն կակուղ իցէ, եւ կամ թէ շարժ երակացն յարմար իցէ. եւ ըստ նմին զգ դարման բժշկութեանն առնէ՝ ընտրելով նմա զառաղջութիւն։

«Նակ արդ եթէ մարդկայինն բժշկութիւնն այսպիսի ինչ քաւանէ զառնոյնիս, եւ վասն որոյ արեւոտն յառաջ մատուցեալ՝ զգործն կատարէ, որչափ եւս առաւել ձեզ արժան էր, որ զբոլոր աշխարհս առնիք յիշխանութեան մեծի, հոգ յանձին առնել՝ նախ զհոգեկան բժըշ

կել յամենայն ախտալից մոլորութեանց աշխարհիս, եւ մարմնովք իսկ կային աւետեքեան ձեզ ի ծառայութեան: Արդ այժմ զի դուք տգիտացարուք, եւ զանմահ հոգիսդ մահկանացու արարէք յանշէջ հուր գեհենին, մարմնովդ՝ եթէ կամիք եւ եթէ ոչ կամիք՝ ախտացեալ էք յախտաւորութիւն անառողջութեան. եւ զձեզ նախատէք մարմնոյ ցաւովք, որ ոչ ի կամս ձերոյ ազատութեան է, այլ որպէս դիպեցաւ ի բնութեանս մարմնոյ իւրաքանչիւր մարդոյ:

«Եւ Քրիստոս ճշմարիտ Աստուած կենդանարար՝ ի կամս իւրոյ բարերարութեան եղեւ բժիշկ հոգւոց եւ մարմնոց. եւ նախ ինքն ի ցաւս չարչարանաց իւրոց բժշկեաց զամենայն ազգս մարդկան: Եւ եաս խանդաղատագին գթացեալ, վերստին

ծննդեամբն ծնեալ պիտի յաւուրքսն՝ անցեալ եւ անվէրս, եւ ի ծածուկ հարուածոց պիտի ծանրաբեռնածան վիշտքն ողջացոյց, եւ արար պիտի անբանական եւ անասնաբար հոգւով եւ մարմնով, մի լցեալք բանակ՝ ինչ հրեշտակաց եւ զօրք երկնաւոր թագաւորին մերոյ։ Եւ զի զայս ոչ պիտացեալ, եւ ոչ վայելեալ յերկնաւոր պարգեւն Աստուծոյ, եւ ոչ եւս այլ կամիս ասացեալ իմինչ. այլ եւ պիտի ձեզ վրիպեցուցանել կամիս, որպէս չէք հնար, եւ մի այլ ինչ, եւ ոչ կարես իսկ առնել։

«Այլ զամն իսկ ախտիցդ մարմնոյդ ասացից քեզ կարճառօտս։ Անդամ եւ ատամն եմ յորժամ անասնեմ զմարմինս իմ չարչարել. զիտեմ մի զօրանայ յիս աստղութիւն հոգւոյս իմոյ։ Առնեսանդ մի ունիմ

ինձ պրուսական մեծ վարպետն հետևանաց, որ ի ցաւս մարմնոյ անձին վախճարէր, եւ ի կատուն ատամնոցական մարմնոյ պարծէր, եւ ասէր. «Զի եթէ անկանիցք եղբք նմանութեան մահու նորա, ոչնչացի եւս առաւել միգաք հաղորդք յարութեան նորա։» Այլ դու որ անխտրութեան ի վերայ մեր, պատուհաս ինձ քոյ չարութեան կամաց քոյ։ Զինչ պանդխտելոց յանհատին յանհատս ատամնակոցդ՝ քոյ, եւ ոչ երկիւղած ի դուն մահանալն՝ որ ածելոց եւ ի վերայ մեր։»

Յայնժամ մեկուսացոյց առաքեալ մի պետանելիան ի միմեանց, եւ միայն ասէ ցառաքեալն եղիակոսան. «Գոհութիւն, որ նոսա քեզ յառաջ, ոչ խնայար պատիւ անձին քոյ։ Ընդունելոյ քեզ դարման որ պարծեցեր դու,

զի անձամբ զանձն քո արասցես ամհաւատուրս։ Արդարեւ դուն ա-
ւերեցեր զաստուածանն յՇուա-
նէս, եւ կամ զկրակն դուն ապա-
ններ. նա եւ արդէս լուայ եւ
առաքեցի, թէ եւ զմտան դուն
չարչարեցեր, եւ զսուտ պաշ-
տաման դուն տարար. արդ եթէ
արդարեւ դու աստր, պատմեա
ինձ։»

Նա պատասխանի տուրն եւ
ասէ. «Մրդ կամիս ուսանիլ
զայդ յինէն՝ եթէ յաստուածդն
գիտեմ իր։»

Դանիէլ ասէ. «Այլ է հաւ-
քառ, եւ այլ է ճշմարտութիւն։»

Բաբելացոյն ասէ. «Որպէս
կարծեաւ՝ սուտ ինձ։»

Դանիէլ ասէ. «Իմ լուեալ
էր, եթէ զամենայն ճեռան յՈՒշ-
տանէս զոտ արարեր։»

Բաբելացոյն ասէ. «Եւ զի
այդպէս հաւատաւոր ի վերայ

հաւեր, կրկին դի՞ հարցանես։»

Դեննապուհ ասէ. «Ձճշմարիտն իքն կամիմ ուսանել։»

Եպիկտետոն ասէ. «Ոչ զօրեսա կենաց քոց կամիս ուսանել յինէն, այլ արեան իմոյ ցանկան մխոք քո։»

Դեննապուհ ասէ. «Զեմ զանգանի արհնախանձ, այլ վրէժխնդիր եմ սատուածոյն անարգեալ եան։»

Եպիկտետոն ասէ. «Զտարերս համերս սատուածս անուանես, եւ զպատկերակից զարդիկ խորհրդել կամիս. տալոյ հատուցանելոյ ես վրէժ թագաւորեան քոյ յանկաշառ առնէին Աստուծոյ։ Եւ զր զր չար կացոքդ կամիս ընել յինէն, զայդ ես առեմ քեզ։ Զառնն արդարեւ ես ուսցի, եւ զնգան չարչարեցի զանիւ, եւ զհամ պղծուեան որ իսանն էր՝ ի

ծուլ ես բնիկդ։ Այլ պիտակ ոչ կարէ տալանել. քանզի միւնիսաւոր արարչէն արարածոց հոգ լինելոց տարեալ յառաջագոյն՝ անմահս հաստատեալ ըզ բնութիւն չարիս նիւթոցս։ Այլ տան գոչ՝ եթէ կարես, եւ կամ տալանել՝ պահ՝ զի մի բառնալէ զարարչէն, զոտոտս զգես՝ զի մեռցի։ Եթէ պայծ երեսին կարես առնել, տար եւ պիտակ կարես տալանել։

«Տար եթէ ճարտարապետն մեր միտանէաց պչորիս տարբրացդ զանքակութիւն, ահա եւ զառնի բնութիւն հոգոյ ի քարինս եւ յերկաթս եւ յանէնոյն տարբերս զննելիս, ընդէ՞ր առնէ ծառեաւքն զարարածս զիա՝ եթէ զոչ պիտակ տալաներ։ Այլ զոչ տան պչերանութիւն արարածոցն, զի առնէ նա տան հոգոյ, եւ կամ

տուր հրամանդ՝ զի մի թաւխեսցի
հաւր յերկիւղ։ Վասն զի այն
որ ընչէն եւ չարժի եւ գնայցէ
ուտէ եւ ըմպէ. եթէ տեսեր զա
զիրան՝ գնայսն հաւ խոտոն
հաւ գիտոն։ Այլ զոր կենդա-
նի քո չէ տեսեալ՝ մեռանի խոս-
տովանիս։ Զանի անիծոցի է
սիրտդ շատ ի ձեր քան զա-
ւետեանն հեթանոսաց, որ գիտ-
նապանք են քոն զձեզ. որ
թէպէտ եւ ի հշմարիտն Աստո-
ծոյ մոլորեալ են, զանհաս տա-
բերս աստուածոց խոստովանին։
Այլ եթէ զա անպատճառ
կռոնչելի տանս գրնութիւն հոյ,
ոչ առնուն քեզ յանձն արա-
րած քո. քանզի խոսն է՞զա յա-
ւետեացդ։»

Վերնապատ ասէ. «Ո՞ հնչ
մտանեմ եւ ընդ քեզ ի պայքար
քննութեան՝ վասն գնութեան
արարածոյս։ այլ խոստովանեա

ինձ, եթէ դու անցուցեր զկրաւն՝ եթէ ոչ։»

Պատասխանի եւս երանելին եւ ասէ. «Որովհետեւ ոչ կամեցար լինել աշակերտ ճշմարտութեանն, ասացից զիւմն հօրն քո սատանայի։ Ես ինձէն մոռի լ կրակատուընս ձեր, եւ տեսի զի կային պաշտօնեայք սմբարշտութեանն անտի կարծեացն ձերոց, եւ կրակարանն լի հրով առաջի նոցա բորբոքեալ այրէր։ Հարցի ցնոսա բանիւ եւ ոչ պանիւ, թէ զինչ համարիք լ ինտս ձեր զկրակ պաշտանունս այսորիկ։ Նոսուն պատասխանի եւ ասեն. Մեք ինչ ոչ գիտեմք. բայց այսչափ ինչ իմանամք, զի սովրութիւն է նախնեացն եւ հրաման բռեն թագաւորին.

«Սակս զարձեալ ցնոսա. Ես զինուիթիւն կրակիդ զինչ իմանայք. սրարինչ կարծէք, թէ

արտրած։ Սակն միտրան ամե-
նեքեան. Արարիչ մեք ղա ոչ
պիտեմք, նա եւ ոչ հանդուցիչ
աչխատելոց։ Զեռք մեր փա-
պարեալ են իկոյնի, եւ ոտունք
մեր սեռեալ են իփայտակրի.
աչք մեր պիմպացեալ են արտա-
ուօք իկծութենէ ծխոյ դրա,
եւ երեսք մեր սրտեալ են ի
խոնաւութեանց թանձրութենէ
նորին ծխոյ։ Եթէ չատ մտաւ-
յանեմք նմա պիերակուրն, յոյժ
քաղցնու. եւ եթէ բնաւ չտուք,
ամենեւին անցանէ. եւ եթէ
մօտ երթամք եւ երկիր պատա-
նեմք, կիտու զմեզ. եւ եթէ ոչ
երթամք մօտ ամենեւին, մոխիր
լինիմ։ Մեր այդպէս հասեալ է
ի վերայ բնութեան դրա։

« Սակայն դարձեալ ցնաս. Իսկ
լսեա՞լ է ձեր, եթէ այր ոտա-
ցեալ է ձեզ զայդպիսի մտրտե-
լութիւն։ Ասեն պատասխանի եւ

ասեն. Չի՛ լսելոյ հարցանելս պահել, այլ հայելոյ ընդ առաջի կայել իրաւ. զի օրէնադիրքն մեր հոգեւոք մասոյ միայն կատարեալ են, այլ թագաւորն մեր մարմնաւոր միով ականին կոյր է, այլ ոչուոյն բնաւ չիք խակ աչք։

« Վասն այնորիկ եւ եւ[illegible] լաւոյ գայս ի մոգուցն, յոյժ ուրախացաւ. զի ապաւինեալ էր պարզել ի ծանեցան։ Սակայն զի մի չարչարելի գնասս դանիւ, եւ նոցուն խակ նուագիրսն ի չարն ընկենուլ, եւ ասացի այսպէս. Առաւած որ գերկինս եւ գերկիր ոչ արարին' կորիցին ի ներքոյ երկնից. եւ ապա գնացաւն ի բոյ սրձակից։ »

Գայս առնուն իրրեւ լաւ Վնեչատուհ ի բերանոյ առր եպիսկոպոսին, անհնարին գոհ հոգւոյ ի ինամանոյ թագաւորին եւ յանդգնանոյ գենին,

Վասն որոյ եւ երկեաւ խոկ մտաւոցանել զնա ի տանջանս հրեաւածոց, թէ գուցէ այլ եւս ևս ածանոթան զիմ ապաւարկն տալոյ տանելն, եւ ի նա ձգելոյն կարծիք ի չնաւանացն, զի երկայնամտեաւթեամբ պայքարեցաւ ընդ նոսա։

Եւ քանզի տեսեր ընդ միչ ածեալ նաւէր յառնի ահ արկանելով սրոցն, գոչեաց իրրեւ առեաձ զայրոյթն, եւ հանեալ զառաւերն զաջանորոյ յարձակելոցս ի միոյ երանելեացն, եւ նհար եոխակոպոխն զոչ առն, թիկամբն հետ եւ զձեռն ի վայր ընկից։ Եւ նորա յահեակ կրկին յերկիր անկեալ, եւ զարձեալ անդրէն զառաջարկր, առնոյր զոչ ձեռն ի վեր. ապաշխարեալ ևս ածանոյն եւ ասէ, «Ընկալ, Տէր զխոստովանութիւնս՝ որ ինձէն զիս քեզ մատուցի բոլոր-

վին, եւ խառնեա զիս ի գունդս առըքինութեանցն քոց։»

Դարձեալ քահանային ընկերակիցն իւր եւ ասէր. «Հապա առաքինիք, եհաս ժամ կատարման մերոյ. խոյնք զայն մարմնոյ վայր մի, եւ այժմ առեանէք զոյսն մեր Քրիստոս։» Եւ թաւալելով ընդ արիւն անձինն իւրոյ ասէր. «Օրհնեցի՛ց զՏէր յամենայն ժամ, հանապատ օրհնութիւն նորա ի բերան իմ։ Ի տէր պարծեսցի անձն իմ, լսեցեն հեզք եւ ուրախ եղիցին։» Եւ տեսեալ զառջինսն զայս կատարէր մինչեւ ցայս տեղի. «Բազում նեղութիւնք են արդարոյ. յամենայնէ փրկէ զնոսա Տէր եւ պահէ զամենայն ոսկերս նոցա։»

Եւ մինչդէռ կայր յոժի մարմնոյնոսկրատիկ մի, իբրեւ զաչօք իսկ հայեցեալ՝ տեսանէր յերկ-

նից եկեալ պատուի բաշխում հրեշտակաց եւ վեց պատկ ի ձեռին հրեշտապետին։ Դարձեալ եւ լսէր եւս բարբառ ի վերուստ, որ ասէր. «Քաջալերեցարուք, սիրելիք իմ. զի ահա մոտացեալ ժամանել կեանդ, եւ հասէք երանելի պատկացդ՝ որ ձերում ճարտարութեամբդ կտրեցէք. առէք զվիճ յիւրաքանչիւր գլուխ։ Զինեմ պատրաստական ի ձէնջ հնձեցաւ, իսկ ճշմարտութիւն գործոյդ յամենասուրբ ձեռացն Քրիստոսի կտրեցաւ. զոր ի սպասաւորաց այսի իսկ ընդունել, ընդ նմանութեան լինիք պատկակից։» Նա եւ զայն եւս քաջալերէս տեսանէր, զի դեռ եւս շտկայր սուրն ի վերայ պատանոյն երանելւոյն։

Զոր իրրեւ եռաց սուրն Վեհոնդ, նիզակ ոչ եւս զմի ամենն հարցանել եւ դառնալ, այլ

վիանդատնայն հրամանն եղեալ մահու, ասէ ցերանելին Յովսէփ. «Մատիր յառաջեա ընդդէմ որոյն, զի դու առնիցես ի վեր եւ քան զամենեսեան։» Եւ զայս երբեք ասաց, կարգեցան կացին մի ըստ միոջէ. եւ առ ձեռ տագնապի առնելոյ գահճացն՝ վիանդատնայն հատին ընդհեցին զպարանոցս երանելեացն առաջի տուրբ եպիսկոպոսին. եւ նորա ընդ հանել ոգւոցն ապրակեաց եւ ասէ. «Տէր Քրիստոս, ընկալ զոգիս մեր ամենեցուն, եւ խառնեա զմեզ ի դառնալ սրբելոցն քոց.» Եւ վիանդատնայն կատարեցան ամենեքեան ի նմին տեղւոջ։

Եւ եթէ զմոգպետն եւս՝ որ հաւատաց ի Քրիստոս՝ կամիցիս ընդ նոսա ի համար արկանել, թուեալն եւթն. թող զերիտասն եւս որ ի Վարդէան կատարե-

ցան, եւ մեւս եպիսկոպոսն ԹԱԹԻԿ անուն յաստեաստանի։ Բայց անդէն ի տեղւոյն վեցեքին, որոց անուանքն են այսոքիկ.

ՍԱՀԱԿ եպիսկոպոս յՈշտունեաց.

Սուրբն ՅՈՎՍԷՓ ի վայոց ձորոյ՝ ի գեղջէ Հաղբացանց.

ՂԵՒՈՆԴ երէց ի վանանդայ՝ ի գեղջէ Իջաւանից.

ՄՈՒՇԷ երէց յԱղբակոյ.

ԱՐՇԷՆ երէց ի Բագրեւանդայ՝ ի գեղջէ յԻղեգեկայ.

ԿԱՋԱՋ սարկաւագ՝ ուստի եպիսկոպոսն էր յՈշտունեաց։

Իսկ երանելի ՄՈՎՊԷՍՆ ի Նիւշապուհ քաղաքէ.

ՍԱՄՈՒԷԼ երէց յԱյրարատոյ՝ ի գեղջէ յԱրածոյ.

ԱԲՐԱՀԱՄ սարկաւագ ի նմին գեղջէ։

Սրդ վկից զայս սուրբս յա-

նապատին՝ ուր կատարեցին, Ներշապուհ, մոգպետն եւ Զնփկանն եւ մոգպետն անդէն ի տեղւոջն պահապանս ընտրեցին յիւրաքանչիւր ազատաւորացն, եւ պահել հրամայեցին զմարմինս երանելւոցն ցաւորատան կամ եւս աւելի, մինչեւ կարասանն արքունի անցեալ գնայցէ. զի մի այլազգն քննկեալ բառնայցեն զսակիրս դուստ, եւ բաշխեալ սխրեացեն ընդ աշխարհս ամենայն, յոր եւ մարդիկ եւս առաւել յորդորեալ մոլորիցին զկնի նաժարացոց ազանդին.

Իսկ Առաժինն, զոր յառաջադոյն ասացաք, զինու հանդերձ մնայր անդէն ընդ պահապանսն որպէս զմի ի նոցանէ. այր լի իմաստութեամբ եւ կատարեալ աստուածային գիտութեամբ, ապատէր եւ ղէտ ակն ունէր՝

եթէ որով օրինակաւ հնարս գայցէ զսակերս արբոյն դուլանալ ի նոցանէ։

Եւ իրրեւ աւուրք երեք անցին ի վերայ, արհաւիրք մեծ անկանէին ի վերայ ամենեցուն, եւ իրրեւ թմբրեալ եւ կիսամեռք անյարիրք անկեալ դնէին զերիս աւուրսն։ Եակ ի չորրորդում աւուրն՝ երկուք ի պահապանացն չարաչար լըլկեցան ի դիւէ։ Դարձեալ հաստատակ դիշերաւ չայի՝ ձայնք ահեղք հընչէին, եւ թնդիւնք եւ որոտաձայնք ի ներքուստ՝ որպէս զդղրդումն գետնաշարժի։ Երկիրն դողայր ի ներքոյ նոցա, եւ շրթունք սուսերայց փայլատակունս արձակէին շուրջ զնոքօք։ Եւ զամենեսեան զդիակունսն կանգնեալ տեսանէին, եւ զնոյն բանս առնէին ահագինս բարբառէին ի լսելիս նոցա. մին ի

խուճապել նոցա ընդ միմեանս, զեռ եւս զիրեարս սատակէին։ Եւ այսպէս տաղնապելք եւ ցնորելք, մինչեւ այր զընկեր ի միասուսա չդիտէր ընդ որ երթայր։ Եւ եկեալ պատմէին մեծաւ զարմացմամբ զանոնայն անցս չարչարանացն զոր կրեցին։

Ի խորհուրդ մտին նախարարքըն երեքեան, եւ սկսան զարմանալով ասել ցմիմեանս. «Ձ՛ինչ զործեացուք. զի՛նչ արուեստ վասն անքնին ապանդոյն քրիստոնէից. քանզի մինչդեռ կենդանի էին, զարմանալի էր կեանք նոցա. ընչաուեաց էին իրրեւ զանկարօտս, սրբասէրք էին իրրեւ զանմահիմնս, անաչառք էին իրրեւ զարդարատեաս, առներկիւղք էին իրրեւ զանմահս։ Վթէ զայս ամենայն առեալք իրրեւ զոգիսաց եւ իրրեւ զյանդգնելոց, իսկ զայն զի՞ առնե-

ցեմք՝ զի ցաւոտք ամենայն ի կարուանի աստ նոքօք առողջանան։ Եւ կամ որ մեծ է քան զայդ ամենայն, որ ոչխարք զի կանդնեալ երեւեցաւ ի կենդանեաց, կամ բարբառ բանից ոչ լսաւ ի նմանէ։

«Չի սաւառ չենմեր սպասաւորքն. մեր մեղն խակ հասեալ է ի վերայ առաքեալն տուգ։ Եւ եթէ կամեցեալ էր տուգ մարմնաւոր ինչ պատճառիւն ի ներքս խառնել, սակաւ մի ակնարկէին քրիստոնէից ի կարաւանին, զիշխ իարտքանչիւր մարմնոց նոցա ոսկի առնուին։ Դարձեալ եւ արքն, որ ի դիւէ չարչարեցան, զի յայնժամ ցաւոտք չէին՝ եւ մեք զիտեմք. յայտ է եթէ այսօր նշան մեծ երեւեցաւ։ Եթէ լսա լինիմք այսպէս, մեզ եւ անձանց մերոց կասկած խակ է. եւ եթէ սա-

նիմք պղտա առաջի թագաւորին, լսելով նորա ի դացանէ պոյդ ամենայն մեծամեծ աքանչելիս, գուցէ եւ օրինացս մերոց քակտումն ինչ հասանիցէ։»

Եւ պատասխանի մոգպետն եւ ասէ ցնոսա. «Ոչ՛ պիտ սոսկան արարին ի վերայ ձեր երկիցուն՝ պ. պիտ այդչափ նեղեալ տագնապիք յանձինս ձեր. դուք զգոյծ ձեր կատարեցէք, եւ զհրամանն արքունի ի գլուխ տարայք։ Սրդ եթէ հասիցէ այդ յայտնեացին, եւ հարցուիցէ ինչ լինիցին առաջի արքային, այդ խնդիր մեր մոգացէ. դուք անհոգ լիրուք, եւ մի՛ ինչ ածէք գնտաւ։ Եւ եթէ զարհուրեցայք ինչ յոգիս ձեր, վաղագոյն առաւօտուն ի գարիթ երեցք. պի վաղիւ անդ Մոսկեսան մոգպետ ասացցէ, եւ նոյն հաճեալ հատանեցուսցէ գլխոս ձեր։»

Իսկ Աուժինն իրթե լուաւ զայս ամենայն, եւ զիտաց՝ եթէ փոյթ ինչ ոչ է նորա յայնմ հետէ սերբ ապանելոյն, փութացաւ վազվազակի էառ տանայր, որոց զչափ զիտէր զբրիտանիոմենեանն, եւ հասեալ ի տեղին՝ չէն եդեալ զամենեսեան եւ քանզի կասկած ունէր տալոյն ի նոցունն ի զահճայն, զարձեալ փոխեցին անուն ըզ սերբոն յայլ տեղի բացագոյն իրթե երկու հրաւասօք։ Եւ իրթե յանհոգս եղեն, սրբեցին կազմեցին զանկերս երանելւացըն. բերին ի բանակն եւ ուղնէին ի ծածուկ. եւ առ ամենայնսամենայնս յայտնեցին նախ զօրականին Հայոց, եւ ապա բազում քրիստոնէիցն որ էին ի կարաւանին։ Եւ զառաջի պատուական ընծայսն մատուցանէին կալեալ նախարարացն. եւ անդէն վազ-

վաղակի արձակեցան նոքա ի կապանաց իւրեանց, եւ ապառնալիք մահուանն անցին զնոքօք, եւ հրամարտակք թողութեան առաքեցան յաշխարհն Հայոց։

Արդ երանելի այս Վռաժիկ, որ արժանի եղեւ ի ծածուկ ապաւար լինել արդոյն, որ ինչ ի մահուանէն եւ այր առացաւ դատակնիք վճռիս այսորիկ՝ առ երկրորդեաց մեզ զամենայն կարդաւ. զչարաչար քարշումն, եւ զհարց եւ զխորճ դատաւորացն, եւ զիւրաքանչիւր անձանց արդոյն զպատասխանիսն, եւ զկատարումն մահուան նոցա, եւ զահագին արհաւիրսն որ ի վերայ պահապանացն անկաւ, եւ զհեծեծումն քննութեան՝ նախարարացն երեցուն, եւ զամխիթարումն առ որ ոսկերաց նոցա. ոչ խառն ի խառն ի մի վայր ժողովելով, այլ զմի մի ի

նոցանէ ուրոյն ուրոյն ի վեց տապանս ժողովէը, եւ զանուանըն իւրաքանչիւր ասել եւ ի վերայ տապանացն նշանակեալ էր։ Եւ վիսպանան երկաթիխ ընդ իւրաքանչիւր ոսկերան եդեալ էր, քանզի դահճացն ի բաց ընկենցեալէր. որպէս եւ զհանդերձս զիւրաքանչիւր տապանակի նշանակեալ էր։

Եւ կատարեցան տքա վեցեքեան տարբ եւ ցանկալի մահուամբն իւրեանց որ օր քան եւ հինգ էր հրամից աւուր՝ ի վեճ անապատին յԱպար աշխարհի ի տահմանս Նիւշապուհ քաղաքի։

ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՂԱՅՆ ՀՈՑՈՑ
ԽՈՐԾՆԱՑ ԵՒ ՍՐԲԱՀԱՄՈՒ

Իսկ աշակերտք երանելւոյն ի կապանս կային ի ներքս ի քաղաքին. եկն դահճապետ մի արքունի եւ եհան զնոսա ի քաղաքէ անտի արտաքս։

Եհան ի նմին քաղաքէ ատրեաստանեայս քրիստոնեայս արս հինգ, քանզի եւ նոքա ի կապանս էին վասն անուանն Քրիստոսի. եհարց զնոսա բանիւք, եւ ոչ հաւանեցան երկիրպագանել արեգական։ Զարշաւեաց զնոսա դանիւ, եւ նոքա եւս առաւել ի նոյն միտս անդեցան. կտրեաց զնոցա ունչս եւ զականջս, եւ եւս տանել չկարեաց, մի կայցեն ի մշակութեան արքունի։ Երթային անծաւ յո-

ժարութեամբ, իբրեւ այն թէ մեծ պարգեւս գտեալ ի թագաւորէն։

Արդ եկն դարձեալ նոյն դահճապետն առ աշակերտս սուրբ պաննելոյն, ընդրեաց երկուս ի նոցանէ որ համեստագոյնքէին, առեալ մեկուսի յոյլոյն եւ ասէ ցնոսա. Ձինչ անուանք են ձեր։

Սա պատասխանի տվին եւ ասէ. Սա ի ծնելոյ ինձ Տարեն, եւ դմա Արրահամ. իսկ ըստ ընդհատուր կարգին՝ ծառայք Քրիստոսի եմք, եւ աշակերտք երանելւոյն զոր պաննէք։

Սա պատասխանի դահճապետն եւ ասէ ցնոսա. Իսկ արդ ինչ դործ է ձեր, եւ կամ բնաւ ոյր իսկ ածեալ է զձեզ այսր։

Սա այս եւ պատասխանի Արրահամ եւ ասէ ցնոսա. «Զայդ ձեզ ի վարդապետոյ մերոյ արժան էր առանել. զի ոչ զուգ-

նաքեայք ոք էին նոքա, այլ ունէին առացուածս հայրենից ըստ արժան բաւականին, ըստ նմին եւ ախտաւորս, էր որ իբրեւ զմեզ, եւ էր որ լաւագոյն քան զմեզ. որոց մնացեալ եւ ուսուցեալն էր, ընդ նոսա եմք եկեալ։ Վանգի եւ պատէէր իսկ ունիմք յաստուածատուր օրինացն մերոց՝ սիրել զնոսա իբրեւ զսերբ ծնողս, եւ ապա տանել նոցա իբրեւ հոգեւոր սերանց։»

Յաւեաւ դահճապետն եւ ասէ. «Իբրեւ զանխրատս եւ զանեղիւել առակաս խօսիս։ Մինչդեռ ի խաղաղութեան եւ յաշխարհի էիք, բարիք էր. յորժամ գրաւեալ եղեն նոքա յերս արքունի եւ մահապարտ գոան ըստ դրծոց իւրեանց, ձեզ չէր արժան տեղեակ մատ երթալ առ նոսա։ Ոչ՞ տեսանէք

ի մեծ կարաւանին, յորժամ ոք ի պատուաւորացն ի դիպահոչն արքունի լինիցի, ապ՝ հանդերձ ագանի, եւ զառեալ եւ որոշեալ ի բացէ նաւի միայնիկ, եւ ամենեւեին հասոյ ոչ ոք իշխէ երթալ առ նոսա։ Եւ զոր այպէս իրրեւ զանյանցի աշակերտ պարծելով խօսիս։»

Առ այս եւ պատասխանի Արիէն եւ ասէ. «Ոչ ձեր կարդ անիրաւէ եւ ոչ մերս առեթեամբ. նախարարն յանցաւոր՝ ուստի զպարգեւն պոռալ էր, այնպէս պարտէր նմա հպատակ լինել. զի ի պատուոյն վերայ եւ այլ եւս պարգեւս մեծամեծս զտանէր ի նմանէ։ Արդ վոխանակ զի զայն չարար, ձախողական յետս ընդդէմքն պատահեաց նմա։ Եւ մեր վարդապետքն եմէ առ Աստուած յանցուցեալ էին, եւ կամ առ թա-

գաւառն մեզուցեալ ինչ էին, նոյն օրինակ եւ մեք առ նոսա առնէաք. ոչ յաշխարհն մօտ երթայաք, եւ ոչ ի սար աշխարհայարկ կեանսդ գնայաք: Բայց քանզի առ երիսեն կողմանն արդարութեամբ կեցեալ են, եւ դուք զուր տարապարտուց սպանէք զնոսա, մեք արդեւս առաւել սպասաւորիմք առաքս ոսկերաց նոցա:»

Ասէ ցնա դահճապետն. «Ես յառաջագոյն իսկ ասացի՝ եթէ կարի առատ ունիս դու. ահա յայս եղեւ առատիլ, եթէ յամենայն ինչս նոցա խառնէք դուք»

Աբրահամ ասէ. «Ցո՛ր ինձ:»

Դահճապետն ասէ. «Առեալ ի սահ ձողոյն, տար եւ յայլն աւանդեայ:»

Աբրահամ ասէ. «Այդ ոչ միայն ի մէնջ է, այլ բան կարգի եւ ձերոց օրինացդ. թագաւորք

ձեզ տան հրաման, եւ դուք ի ձեռն ձերոյ ապաստարարդ գործէք։»

Դահճապետն ասէ, «ի Մխիթարայ առաւած երդուեալ էի իմ, խոստացայն եւս խօսիս քոյ ընդունելոյ քո. յայժմ է եթէ ճշմարտապէս եւս էք դուք։ Արդ ոչ է հնար ձեզ տալ ի մահուանէ, բայց եթէ երկիւղ պատուիրէք արեգական, եւ խոստանայիք զհաւատս օրինացս մերոյ։»

Արքեն ասէ. «Յայժմ երբեք զհարդ չտեսանէր, եւ արդ երբեք զշուն անխտան բնդ մորդ հայեաւ։ Եթէ դուք արեգական անանձք, դուք տայիր նմա թագաւորանալ ընդ մեզ. արդ նա բնութեամբ անդգայ է, եւ դուք չտեսանէք անդգայութեան քան զնա։ Յիմ առաջի զինչ պաշտացայն քան զհարսանեաց, ի՞ բանի՞ք զհարց առնուլ իմոյ զինչ,

այլ հանդիպ այս քոմ չարութեանդ եւ մերում բարութեանդ, եւ ամաչեցեալ դուն հայրըն քո առանձն, ոչ միայն ի միմեանս այլ եւ որ կարտարեալդ ես քեզ, այլ եւ որ կարի մոբիին թաղ քեզ՝ նա դիցէ վէրս առանիկս յոգիս եւ մարմին քո։ »

Զայս երբեք լուաւ դահճապետն, դամենեսեան բարկացաւ ի վերայ նոցա եւ քարշել չարչարդին քան զառաջինան. եւ այնչափ առանիկ քարշելին, մինչեւ բարձաց կարծիք եղեն՝ թէ մեռաւ։

Եւ երբեմն ժամք երեք ի վերայ անցին, դարձեալ լսեալ ըստուն երկնքեանն եւ ասէն. « Փոքր հանդիպեմք դանարգանս դոյս եւ առ ոչինչ զգաւս մարմնոյս առ մեծ սէրն Աստուծոյ, որ կարարեցան հարքն մեր հոգեւոր։ Հապա մի դարձ եւ

մի պատարեր, այլ զոր ինչ առ նոսայն արարեր՝ զնոյն եւ առ մեզ կատարեա։ Եթէ չարագոյն թուին քեզ զործքն նոցա, լքրկին եւ զմերս համարեսջիր. զի նոքա բանիւք հրամայէին, եւ մեք զործովք զարդիւնան կատարէաք։» Յայնժամ եաս առաւել զայրագնեցաւ ի վերայ նոցա, եւ հրամայեաց զմահս զանազան հարկանել։ Եւ առ մի մի ի նոցանէ փոխեցաւ վեց վեց այր ի գահճացն։ Եւ մինչ դեռ կիսամեռք յերկիր անկեալ դնէին, հրամայեաց զերկոցունց ականջս մօտ կտրել։ Եւ այնպէս բռնեցին՝ որպէս թէ չիցէ լեալ ի տեղւոջն։

Զարթեան որպէս ի քնոյ ի սաստիկ հարուածոցն, սկսան աղաչելով պաղատանս մատուցանել, եւ ասեն. «Սպասեմք զոզ քեզ, քաջ վիրաւոր թագաւորին,

կամ կատարեա զմեզ իբրեւ զքո հարան մեր մահուամբ, եւ կամ սրա զպատուհատ ըստ օրինակի վերջնոյս։ Զի ահա լսելիք մերոց աղաչանացն անախտասրտութիւն երկնաւոր. իսկ հատուցումն պեա եւս ասել ի տեղոջ կան յանձն չարչարանաց. մի կիսատարրեա առներ զմեզ յերկնից բարութենէն։ Սրբեցեր զքո մարմինս մեր քարշելով, եւ զքո ելեալս մեր կտրելով. սրբեա եւ զոնդոսնս մեր հատանելով. քանզի սրչափ տպեղս առնես զմեզ Լրկրատրութ, զեղեցկագոյնս առնես զմեզ երկնաւորութեան։»

Եւ պատասխանի հեգնութեամբ զաճձատեան եւ ասէ. «Ելիր եւ այլ յաւելու եւ առ ձեզ ասա կալով, կարծեմ՝ ելիր եւ աշակերտիդ զոն լուծեր յանապատ թիւնդ։ Զի ահա արդ եւ զքո խրատուդ սրբութեան ի վեր հա-

նեմ ձեզ։ Ցայդ վայր եղեւ հըրաման պատուհասիդ ձերոյ, եւ իվերայ դորին պատուհասի՝ երթալ ձեզ յԱստուած, եւ լինել ձեզ միշակ յարքունիս. զի որ ընդ ձեզ հայեցայ, մի իդմին յանդուգնութեան անդնացի ընդդէմ հրամանաց թագաւորին։ »

Աւետն ցնա երանելին. « Դու զմեր երկիրս կիսատարած թողեր. մեք յարքունի երկիրն կէս մարմնով մերովք ոչ վաստակեմք։»

Իբրեւ զայս լուաւ դահճապետն, ապաչեաց զինուորսն որ տանէին զնոսա, եւ ասէ. « Միայն ատի դուք առէք գնացէք, եւ հասեալ յԱստուած՝ ուր կամ իրեանց է եւ չըլեցին։ »

Այս են Հայոց խոստովանողք, որ զհաւատքն եւ զչարչարանսն խնդութեամբ ընկալան յանձին իւրեանց։ Եւ զան զի վրիպեցին իսուրբ մահուանէն,

ոդով եւ տրտմութեամբ երթա-
յին զերկայնութիւն ճանապար-
հին։ Ոչ ծանր թուէին նոցա
կապանք ոտից եւ ձեռաց,
իբրեւ զայն՝ թէ ընթիր ոչ եղաք
արժանի հատուցանել ընդ քա՛ջ
նահատակն։

Եւ իբրեւ տարան հասուցին
զնոսա յերկիրն Բաբելացւոց, ի
գաւառ մի զոր Ճահուղն անուա-
նեն, թէպէտ եւ էին յարքունի
պատուհասին, սակայն եւ յայտ
եւ գաղտ մեծապէս ընկալեալ
եղեն իբրեւ ի քրիստոսէ աչխարհին։ Սա-
կայն երանելիքն եւ յայնմ յոյժ
տրտմապին էին, իբր այն՝ եթէ
սակաւ վաստակեցաք եւ մեծա-
պէս հանդիսիք. եւ հանապազ ի
նմին զեղջի կային։

Եւ անդէն թեւակոխէին տե-
սանել զտեղի կապանն նախա-
րարացն, լինել սպասաւոր մարմ-
նաւոր պիտոյից նոցա։ Իմացու-

ցին զայս մեծամեծաց աշխարհին, որք էին ի նմին տեղի ուխտի քրիստոնէութեան: Եւ հասանելոյ ամենեցուն մեծամեծաց եւ փոքունց՝ ազգ առնել ամենայն երկրին, զի հաճոյ թուեսցի ամենեցուն՝ ի ձեռն մարմնաւոր պիտոյիցն կցորդ լինել առաքելոյն ի հեռաւոր օտարութեանն:

Եւ այսպէս սկսեալ ժողովին՝ զոր խոստացան իւրաքանչիւր կարի մարդկանն. ոմն առիւծ եւ ոմն շուն, արջինչ եւ ձեռս պատրաստութիւն լինէր, եթէ գրասոյ եւ եթէ դահեկանաց, ժողովէին հնգետասին յերանելոյն՝ առնել նոցա: Եւ այսպէս յարատեւեսցէ մարդկան կային, մինչեւ առնն ամն լցաւ պատաւորութեանն:

Եւ ապա զի յոժ խառատոյնս պահէին ի ջերմէ աշխարհին, եւ անդադար էին ի ճանապարհ-

հրեշտակաց ընդ նոյն Եհուդ, ընդ Մեչիմն եւ ընդ Բաշխար եւ ընդ ամենայն Սոդոմեացոյն եւ Գոմորացոյն, զոմանս տալով հարեալ ի խորշակէ մեռանելոյ տեսին Աստուծոյ, եւ առանձեալ լինէր ի բնակչաց աշխարհին ընդ տեսլ վիպասին։

Իսկ երանելին Աբրահամ կայր ի նմին առաքինութեան անդադար. եւ զամենայն տեսս հաւատոյն չքէր ժողովէր եւ առնէր ի մեծ հետաստանն, եւ ինքն մատակարարէր ըստ իւրաքանչիւր կարօտութեան։ Եւ այնպէս յերկարեցաւ վինչեւ յերկրատասաներորդ ամն պատժառոյն, վինչեւ առաչել գնա վիտան ամենեցուն, զի հաւատեսցի երթալ յաշխարհն Քանանացի. զի ընդ մտանել նորա առնոյ՝ ի նմա տեսցի՛ն եւ զքաջ նահատակն որք կատարեցան սրով,

ի նմա տեսցեն եւ զսուրբ կա-
պանս չարչարանացն։

Եւ յորժամ մարմինդ եւ
խոտովանողք եւ կապեալք նո-
վաւ տեսանին, նովաւ օրհնի
աշխարհն ամենայն, նովաւ օրհ-
նին եւ տալոյք նոցա յաճումն,
նովաւ զպատանան էրիտա-
սարդք նոցա ի սրբութիւն, նո-
վաւ հաւատանան ծերք նոցա
յիմաստութիւն։ Նովաւ ուսա-
նին իշխանք նոցա զմարդասի-
րութիւն, նովաւ անկանի զաւե-
րին՝ չինել եւ խաղաղութիւն
առնել բոլոր աշխարհին։ Նովաւ
եկեղեցիք պարծին իրրեւ քոյ
եւ կատարեալ գինուոր, նովաւ
վկայարանք զարդարին, նովաւ
եւ վկայք ցնծացեալ բերկրին։
Նովաւ եւ գաշն Աստուծոյ
պայծառացեալ ծաղկալից լինի,
ոչ յանձրեւաբեր ամպոց, այլ

Խուբր եւ յարիւնաբուխ վիժ-
ից ցանեալ եւ ցրուեալք ամե-
ամակութիւնք տուբր ոսկերացն։
Յորժամ հոխեացեն ամենաւա-
տակ ոտք խաստովանողին ՚ի յայ-
նատարած տեղիս պատերազմին,
յորժամ կենդանի մարմնոյս
բնութիւնս չքնեացի, կենդանի աւ
կենդանիս երթեալ՝ ամենայն
աշխարհին կրկին լինի կենդա-
նութիւնն։

«Վխտեմք, ասեն, յորժամ
տեսցեն զոս ամենայն վիժ-
նակեացք աշխարհին Հայոց, ա-
ւետս յիւեացեն զհոգեւոր գու-
դըս պատերազմողացն, որ վի-
խտանակ մեր, ասեն, եռուն գան-
ձինս ի մահ, եւ հեղին զարիւնս
իւրեանց ի հաշտութիւն պատե-
րազ Աստուծոյ։ Սուրբ յիշին
տուրբ քահանայքն, որք խոր-
խորդեցան յօտարութիւնս եւ
ցածուցին զարտասուս իւրեանց

կութեան Թագաւորին։ Սակաւ Թերեւս դի զմեր կատարն յիշեացեն, եւ աղօթս առնելով խնդրեսցեն յԱստուծոյ, դի զերկեպարձ լսել մեզ անդրէն ի հայրենի երկիրն մեր։

« Քանդի յոժ անձկացեալ եմք՝ ոչ միայն ըստ մարմնոյ կարօտութեան, այլ առաւել տեսանել զսուրբ եկեղեցիսն մեր եւ զարքեպիսկոպոսանոցն մեր, զոր ի նմա կարգեալ հաստատեցաք։ Եւ եթէ միւսանգամ յաղթեացէ մեզ Աստուած երթալ եւ լինել զկարօտութիւն մնացուցին, գիտեմք դի եւ մեզ բանայ Աստուած զդուռն ողորմութեան իւրոյ՝ ընդ նոյն ճանապարհ երթալ, ընդ որ առաք արդեօք կարապետանն։ »

Զայս խորհուրդ խորհելով աստուածաշնորհ նախարարացն, մեծաւ Թախանձանօք աձէին

զխոստովանողն ի հաւանութիւն։ Եւ ասէ զի ոչ էր սովորութիւն երբէք բարւոյն ընդդէմ դառնալ, քան առաջին սովորութեան եւ յայտ վայրկ վճռեցաւ վաղվաղակի կատարել զհրամանն զմխթարն Հաւանեցելոցն յաստուածային առաքինութիւնն։ Սկն եմուտ յաշխարհն Հայոց։

Փութացան եւ եկին ընդ առաջ նորա վաղվաղակի արք եւ կանայք, մեծամեծք եւ փոքունք, եւ ամենայն բազմութիւն ազատաց եւ չինականաց։ Անկանէին եւ փարէին զոտիւք եւ զձեռօք առաջի սրբոյն եւ ասէին. «Օրհնեա՛լ Տէր Աստուած ի բարձունս, որ առաքեաց մեզ հրեշտակ յերկնից՝ բերել մեզ աւետիս յաւուրս եւան, զի լինիցի մեք ժառանգք արքայութեան։ Զի ահա ի քեզ կերպարանեալ

տեսանելիք զամենեսեան զհրաժարելոյն յաշխարհէ եւ զկիսակեալն անկեալութեամբ արձակելոյ։ Ի քեզ տեսանելիք եւ զաշխարհիս չինութիւն խաղաղութեամբ. քեզ եկեղեցիք մեր ցնծացեալ բերկրին, եւ քեզ տուրք վկայքն մեր անդադար լցին մեզ ի բարեխօսութիւն առ Աստուած։ Օրհնեա զմեզ, տուրբ հայր մեր, զոր ես բերան հանդուցելոցն, խօսեաց ընդ մեզ յայտնի օրհնութեամբ, զի յորդիս մեր լսելութիւք ի ծածուկ զօրհնութիւնս արժանի։

«Հարկեցեր ճանապարհ այնոցիկ՝ որ անձ՛յուսալ էին գալ յերկիր իւրեանց. խնդրեա յԱստուծոյ՝ զի տացէ նեկտեն զհետ տուրբ կիսակեսիդ։ Նա որպէս հարկեցեր զարդելեալ ճանապարհ երկրի, բայց եւ յերկինս զդառն աղօթից մերոց, զի եւ

մեր մեղաւորաց մոցին պատասանք առալ Աստուծոյ ի բանախոսութիւն նոցին կատարուց. եւ մինչ պետք լիցին մարմինս, որպէս առաք պէտ երանելի արքեպիսկոպոսդ, անցաք եւ պիրկալի անձկալիան մեր, որ ի բազում ժամանակաց հարեալ եւ պաշարեալ եմք յոգիս եւ մարմինս մեր։ Սրդ հատուածք յանուանէ յոյն, զի որպէս լցեալ կատարեցաւ ի քեզ առնել ի սուրբ սէր քո, այսպէս եւ ընդ մօտս ունիմք առնել զձեռնադրեալ վկայն Քրիստոսի, որ հանապազ խոնարհեալ եմք ի առնել երկնաւոր զեղոյ նոցա։»

Բայց երանելի խոստովանողն, թէպէտ եւ այսպէս սիրով ընկալեալ եղեւ յամենայն աշխարհէն, ոչ ինչ կամեցաւ ամենեւին մերձենալ առ ոք քան մարմնոյ կարօտութեան. այլ ընտրեաց

իր տեղն մի զատ յամենայն բարւոյն ժողովրդոց, եւ առաքինի երիտասարդ կատարեաց պիտանի իր մեծաւ հզնութեամբ։

Զոր եթէ կամիցի որ ի կարգ տրիանել, դժուարս կարացէ առնել զվարս առաքինութեան նորա։ Զի եթէ զոքնութիւնն ասիցեմ, երբեմն պիտանի ունիցի կայր զամենայն գնչերս. եւ եթէ զանկաւատութիւնս կերակրոցն, համարեաց եթէ՝ զանիերակուր հրեշտակացն բերէր պնդանութիւն։ Եթէ զհեզութիւնն յուծութեանն կամիս առնել, ոչ զոր ի կենդանեաց կարծիցես զառնել նման նմա. եւ եթէ զանբասխրութիւնն կամիցիս առնել, զոյնձառ զոր օրինակ չարարի մեռանել ի կարասն, զոչնչն օրինակ ճշմարտութեամբ եւ առ երանելին իմաստիր։

Անյաղթական ձայնիւ հանապարտրդեալ էր ի պաշտամանն, եւ անհատ ազօթիւք միշտ ընդ Աստուծոյ ի բարձունս խօսէր։ Աղ եղեւ նա անհամելոց, եւ խթանընդոտուցիչ ամենայն հեղգացելոց։ Դարմանեաց նոքա աղահութիւն, եւ կարի յոյժ ամաչեաց նոքա չոլոյտութիւն արկրտամբելութեան։ Առակութիւն եղեւ նա աշխարհիս Հայոց, եւ բազում վիրաւորք ի ծածուկ նոքա պատճառակցութիւն, Նզեւ նա վարդապետ կատարեալ վարդապետաց իւրոց, եւ տէր հայր խրատուու հարանց իւրոց։ Ի լուր համբաւոյ նորա իմաստնացան ոգեաք, եւ ի տեսիլ վերամբարձութեան նորա զգաստացան միտք։ Ընակեալ էր ըստ մարմնոյ ի նեղ խցիկն, եւ ահարկութեան նորա արկեալ էր զհնութեօք եւ զմերձաւորք։ Զար-

նոյ ի նեղ խցիկանն, եւ ահ սքրտութեան նորա արիւնաթ էր ըզհետաւորօք եւ զմերձաւորօք։ Զարհուրեցան զեւք եւ փախեան ի նմանէ, իջին հրեշտակք եւ բանակեալ էին զնովաւ։

Ցոյնք երանի եւսեն վասն նորա աշխարհին Հայոց, եւ բազում բարութեամբ փութացան տեսանել զնա մարմնով։ Սիրելի եղեւ նա սիրելեացն Աստուծոյ, եւ զբաղեաւ ի թըշնամեաց ճշմարտութեանն ած ի հաւանութիւն սուրբ սիրոյ։ Սիրոքն արար առաքինութեանն անգամին ի տալ սիրոյ իւրոյ, եւ նովին առաքինութեամբ կատարեցաւ ի վախճան կենաց իւրոց։ Որպէս ոչ խառնեցաւ ի կարգս սուրբ սուտանութեան աշխարհս, այսպէս չեմեաւ ընդմարմնաւոր սիրոյնբ աննման ապականացու իրաց աշխարհիս։

Եւ եթէ պարտ է պարզաբար ասել, որպէս միմեանցից ըզպէտս մարմնոյ ընդ պիտանեացս հոգեւոր իրաց, այսպէս միտադրեալ եղեւ յերկրէ ի յերկինս։

ԱՆՈՒԱՆՔ ՆԱԽԱՐԱՐԱՑՆ

Որք կարօղ ցօժարութեամբ վասն պիտոյն Քրիստոսի եռուն զանձինս ի կապսպնս արհռնի։

—

Յագգն Սիւնեաց երկու եղբարք Բարգին եւ Բակուր. — Յագգն Արծրունեաց Ներշապուհ եւ Շաւասպ եւ Շնգին եւ Սեհրուժան եւ Պարգեւ եւ Տաճատ. — Յագգն Մամիկոնից Համազասպեան եւ Համազասպ եւ Արտաւազդ եւ Մուշեղ. — Յագգն Կամսարականաց Արշաւիր եւ Թար, Վարձ, Ներսեհ եւ Աշոտ. — Յագգն Ամատունեաց Վահան եւ Առանձար եւ Առնակ. — Յագգն Գնունեաց Աւոմ. — Յագգն Դիմաքսենից Թաբուլ եւ

Սաւոյ, երկու եւս այլովք ընկերօք. — Յագգէն անձրեւացեաց Շմաւոն եւ Չուարէն եւ Սուսան. — Յագգէն Սուսեղենից Փապակ եւ Վարագդէն եւ Դաւտ. — յՍթթրունեաց տոհմէն Սպրամ. — ի Տոհմէն Մանդակունեաց Սահակ եւ Փարսման. — Յագգէն Տաշրացեաց Վրէն. — յԹափսոնեան տանէն Բարիկ եւ Յոհան:

Սյս երեսուն եւ հինգ արք, են որ յառաջ նախարարացն, եւ են որ ի կրտերազունից, սակայն ամենեքեան ըստ մարմնոյ են նախարարազունք, իսկ ըստ հոգեւոր առաքինութեանն ամենեքեան երկնային քաղաքացիք եւ բազում եւս այլ ազատ մարդիկ. են որ յարքունի տանէ, եւ են որ ի տանէ նախարարացն իսկ նոցուն, նիզակակից եւ մարտակից քաջ նահատակացն: Եւ ամենեքեան տքա կամօք մատնեցան ի տուրս կապանս չարչարանացն:

Այլ մեք առ այժմ ոչ ընդ այս եմք զարմացեալ միայն՝ զի կամօք չոգան մտին ի փորձութիւնն, այլ առաւել ընդ այն եմք սքանչացեալ, զի մարդիկ փափուկ իրրեւ զնոսա՝ ընդարձակատան բնակիչք ձիւնեղէն լերանց՝ եղեն բնակիչք խորշակաբեր դաշտից։ Որ զօրէն առաւ երէց շրջեին ի մէջ ծաղկաբեր լերանց, ընկենցան ի բոցակէզ աշխարհն արեւելից կապեալ ոտիւք եւ կապեալ ձեռօք, Հայց նեղութեան եւ չար կարօտանաց, խառարդել ի տուէ եւ անլոյս ի գիշերի, անվերարկուք եւ անանկոցինք, զաղանաբար գետնախշտիք լինէին գինն տաք եւ զվեց տիս։ Եւ այնպէս մեծաւ խնդութեամբ առնէին գնեղութիւնն, զի ամենեւին ոչ ոք տրտունջ հայհոյութեան ի բերանոյ նոցա լսաւ,

այլ յոլդաւսաւ զոհացողութիւն ըստ նմանութեան բարեկեցիկ մարդկան, որ են յաստուածապաշտութեան։

Եւ մինչդեռ էին յայնպիսի նեղութեան, կարծիք եղեն ի միտս թագաւորին՝ թէ աւ յոյժ վշտին ձանձրացեալ են դառնութեան կենօքն իւրեանց։ Ցղեաց առ նոսա զմեծ Հաղարապետն եւ ասէ. «Գոնեայ յայսմ հետէ ըզդաստացայք յանձինս ձեր, եւ մի կայք ի նոյն յանդգնութեան. երկիր պատէք արեգական, եւ արձակիք ի չարաչար կապանացդ, եւ ունիք անդրէն պիւրտանչիւր հայրենի կեանս ձեր։»

Նոքա՛ պատասխանի երանելւոքն եւ ասեն. «Ա՛ռ մի՛շտ ինչ եկեալ հարցանես զմեզ, եթէ արդարեւ թագաւորն իսկ չղեաց զքեզ։» Նորուստ Հաղարապետն եւ ասէ. «Զի՞ք այդր բան աւելի

կամ պակաս՝ որ ոչ ի բերանոյ նորա ելեալ է։» Սակն ցնա անդրէն. «Որք միանգամ աշխարհեւրեակալ են ճշմարտութեանն, ոչ երբէք փոխին ի նմանէ. այլ որ ենն՝ նոյն կան։ Մինչ էյնժամ չհանդիպիլ ինչ պնդեցաք, եւ այսօր նեղութիւնս խնամոցոյդ ինչ պիտի. ոչ այնպէս Սյլ զղջումն մուտ մերոց այս է, եթէ ընդէր ընդ առաջինան չխոստովեցաք զկեանս մեր։ Բայց արդ ապաչեմք զքեզ եւ քեւ ըզթաղաւորն ձեր, մի այլ վասն այդպիսի իրաց հարցանէք ցմեզ. այլ զինչ եղեալ է ի մոմ ձերում վասն մեր՝ կատարեցէք։»

Իրեւ լուաւ զայս մեծ հաղատասպետն, յոյժ զուարճացաւ ի մխոս իւր զինդութիւն հաստատութեան նոցա. եւ յայնմ հետէ սկսաւ արիանալ սէր ընդ նոսա՝ իբրեւ ընդ սիրելիս Սատուծոյ։

Եւ բազում բանիւք ողբանօք ածէր պիտպտուրն ի հառանութիւն, պի թողութիւն արասցէ նոցա ի կատանայն իւրեանց։ Զի թէպէտ եւ ժոխեցաւ նա ի զրծոյ հաղարապետութեանն արքունի, եւ ի բազում իրս զաւսւ ելեսակար, ինքն իսկ յանձն իւր կրէր զաւեր աշխարհին Հայոց. վասն որոյ եւ մեծաւ անարգանօք յուզարկեցաւ ի տուեն իւր, սակայն վկապելոյն ոչ երկէք չարախօս կամեր լինել մինչեւ ցօր վախճանի կենաց իւրոց։

Իսկ յերանելեացն բազումք ի նոցանէ որ մանկապոյնքն էին՝ ուսան զդպրութիւն Հայրենի աշխարհին իւրեանց, եւ եղեւ նոցա այն կերակուր հոգեւոր, որով զանձինս քաշխալերէին եւ զննկերան մխիթարէին։ Եւ այնպէս զմայլեցան ի վիւռս եւ յոգիս իւրեանց, պի եւ որ ծերա-

պոնքն էին ի նոցանէ՝ վտիտկացան մատաղացան մանկացան։ Զի թէպէտ եւ սրիտեանն ժամանակքն անցեալ էին, սակայն բազում առիթս ի բերան առեալ՝ հոգեւոր երդակից լինէին մատուցեալ բազմութեան մանկտեացն։

Եւ այնպէս բարձրացուցանէին զպատշաճն սրտեանն, մինչեւ ոմանք ի դառն դահճացն՝ ականատես քաղցրութեան անկանէր ընդ լանլիս նոցա, եւ որչափ ի ձեռս խլեանց էր՝ արտասուօք արբունի հրամանին զլուրութեան առնէին նոցա, եւ սէր խնամոյ ունէին առ ամենեսեան, եւ բազում անգամ զնարինատուր պէտս նոցա լնուին նոքա։ Մանաւանդ զի նշանք եւս բժշկութեան Աստուծոյ յայտնեալ լինէր ի ձեռս նոցա. որպէս զի բազումք ի դիւահարաց սրբե-

ցան ի նմին քաղաքի՝ ուր կապեալքն կային։ Իրրեւ ոչ ոք գոյր առնոյս քահանայ, դիմեին առ նոսա հիւանդք եւ ախտաժետք քաղաքին, եւ ընդունէին ի նոցանէ դիւթականչիւր ցաւոց զառողջութիւն։

Նա եւ որ մեծ իշխանն էր աշխարհին, որ եւ Հարեւշտամ Տապուհ անուանէին, եւ նմա խիկ յանձն էին ամենայն պատժաւորքն, մեծապէս զոմի սիրոյ էարկ առ ամենեսեան։ Ընծեռս ի նոցանէ առ հարս ունէր, եւ զմանկտազոյնս ինոցանէ իրրեւ զսիրելի որդիս գգուէր։ Բազում անգամ գրեաց եւ եղոյց յարքունիս զվիշտս նեղութեան կացելոցն, եւ զառն առն իւրքանչիւր զրարս ազնուականութեան ցուցանէր նոցա. առաջի մեծամեծացն տատապէր զնոսայր ազգի ազգի հնարիւք, մին-

չեւ բայում բարեխօսիւք ածին
ինաւան պիտոյսն։ Հրամի-
նեաց լուծանել զկապանս նոցա,
եւ բանալ ի նոցանէ զուռ
սաստեհանին, եւ ազանել նոցա
հանդերձ զօրին նախարարու-
թեանն, կարգեաց նոցա ռաճիկ,
եւ զպատուաստութիւն սպասա-
վինութեանն հրամայեաց յար-
քունուստ։ Գրեաց եւ յանձն ա-
րար մեծ սպարապետին, զի ընդ
զօրս արքունի երթիցեն ի գործ
պատերազմի։

Եւ երթեւ այս այսպէս կար-
գեաց, եւ կապեցաւ նոր հրա-
ման թագաւորին, ի բազում տե-
ղիս՝ որ եւ հասին՝ առաւելեալ
գան ի գործ արութեան, մին-
չեւ զովութեան հրամարակ
ման նոցա ի Գառն տային, Որ-
պէս զի քաղցրացաւ խիզ մոտ
թագաւորին, հրամայեաց զամե-
նեսեան ածել զառաջեաւ։ Եկին

եւ յանդիման եղեն Յովհաննու արքային։ Եւ սա զնոսա ըստ պատշաճի ետես, խօսեցաւ ընդ նոսա բանիւք խաղաղութեամբ, եւ խոստացաւ տալ նոցա զիւրաքանչիւր իշխանութիւն ըստ կարգի հայրենի պատուոյն, եւ արձակել զնոսա յաշխարհն օրինօք քրիստոնէութեանն, յորոյ վերայ եւ մեծապէս էին չարչարեալ։

Եւ վինչդեռ անդէն մեծաւ խնդութեամբ շրջէին ի խաղաղականն աստի թագաւորին, ինքն ժամանակի հասանէր վախճանիլ նոյն թագաւորին՝ յիննեւ տասներորդ ամի թագաւորութեանն իւրոյ։ Եւ ընդ հակառակս ելեալ երկու որդի ընտրա ի վերոյ ասրութեանն կռուէին, տասնկանայր որդ պատնութեան պատերազմին զերկուս ասս։

Եւ վինչդեռ նոքա յայնմ կռո-

վութեան էին, ապստամբեաց
եւ Սղուանից արքայն. վասն որ
քեռորդի էր նորա, եւ ըստ
կարգի հայրենի հաւատոյն՝
քրիստոնեայ էր յառաջ. եւ Յար-
կերա արքայից արքայ բանի մոգ
արար։ Եւ նորա գտեալ ժամա-
նակ անճինն պարապոյ, հարկե-
ցաւ զանձն իմաստնել. յաւ հա-
մարեցաւ վեռանել ի պատե-
րազմի, քան ուրացութեամբ ու-
նել զմատաւորութիւնն։ Վասն
այր ամենայնի յաղթողացն եղեւ
արձակելոյն նորա յաշխարհն։
Իսկ կրտսեր որդւոյն Յարկերայ
դայեակն, Ռահամանուն ի Մի-
րան տոհմէն, թէպէտ եւ նուեր
զգուեցն Արեաց ընդ երիտա
բաժանեալ, սակայն կիսոյն զա-
զանարար յարձակեցաւ ի վե-
րոյ երից որդւոց թագաւորին.
հար, սատակեաց զգուեցն, եւ
ձերբակալ արարեալ զորդի թա-

զաւուրին՝ անդէն ի տեղւոջն հրամայէր սպանանել։ Եւ զնացեալ զօրն ածէր հաւանեցուցանէր, եւ առնէր վիրաւորութիւն առնոյն Արեաց գնդին. եւ թագաւորեցուցանէր զիւր առնն, որում անուն է Պերոզ։

Զի թէպէտ եւ Արեաց աշխարհին առնէր մեծապէս խաղաղութիւն, սակայն Սպանդից արքայն ոչ կամէր նուաճել անդրէն ի ծառայութիւն. այլ խրոմսուեաց զպահակն Ձորոյ, եւ անցոյց յայս կոյս զզրան Մարքիոց. վիրաւորեաց զնեստուան թագաւորս պետունորդայն, եւ ընդդէմ եկաց պատերազմաւ Արեաց գնդին, եւ բազում ինամբս սրով զօրացն արքունի։ Թէպէտ եւ երկիցս եւ երիցս եառն հրովարտակ աղաչանաց, ոչ ինչ կարացին ածել զայրն ի հաւանութիւն. այլ զրոյ եւ

պատգամս յանդիմանէր զնո-
ա՝ վասն զուր ածրածն ու-
խարհին Հայոց։ Ցիշեցուցանէր
նոցա զմահ նախարարացն եւ
ղչարչարանս կամելոցն։ «Ի վե-
րոյ այնչափ սիրոյ եւ վաստա-
կոց, ցոխանակ կեանս առնելոյ՝
զարեւ հատէք, ասէր։ Աւա լիցի
ինձ, ասէ, զնոցա չարչարանաւն
յանձն իմ առնուլ, քան թողուլ
զքրիստոնէութիւնն։»

Եւ երբեմն, թէ ոչ բանութեամբ եւ ոչ սիրով կարողաք ածել ի հաւանութիւն, զանձս սատիկս եառն տանել յաշխարհն Աղձանդրոց, բացին զդրունս Ալանաց եւ հանին զունդ բազում ի Հնոյց, եւ կռուեցան մարի մի ընդ Աղուանից արքային Թէոդոս եւ թօթափեցան եւ ցրուեցան զօրքն նոր ի նեանէ, սակայն զնա ոչ կարացին հնազանդել. այլ եւ հար-

ռաժ քեռս մեծամեծ հասին ի վերայ նոցա, էր որ կռռալ եւ էր որ ախոռս չարշարանօք։ Եւ յայնչափ ժամանակաց ընդ երկարել պաշարմանն, մեծ կէս աշխատին աւերեցաւ, այլ ոչ ոք ի նմանէ երկիւղած բաժանեցաւ։

Յղեաց առ նա դարձեալ թագաւորն Պարսից, «Զքոյդ իմ, առ եւ զքեռորդիդ ի քաց առաքածել, զի ի բնէ մոգք էին եւ զոռ զքիսաոնեայ սրտիր, եւ աշխարհդ քեզ լիցի։» Նակ արանչելի այրն ոչ ի սերռմիանն վերայ կռռէր, այլ յառաջապաշտաթեանն։ Զմայրն եւ զքոյրն առնէին նա առանել, եւ զաշխարհն բոլորովակ ի բաց երթալ. եւ ինքն զառաջապանն առ եւ յաշխարհէն ի բաց կամէր գնալ։

Զայս իրրեւ լուաւ թագաւորն կարի զեղջ եւ ապշաւ առնելով ի միտս նորա, եւ զամենայն

ՀԱՅԱՍ ԼՐԱՑԱՆ ԶՀԱՐԿԱՆ ԻԲՐԵԼ ԱՐՔԱՆԷՐ։ ԱՆԱՍԱՆ ԵՐԺՈՒՆՆ ԻՆՔԷՐ ԵՒ ՄԱՅՐ ՄԱՆԵԼ ԱՌ ՆԱ, ԵԹԷ ՅԱՇԽԱՐՀԷՆ ՎԽԱՅՆ ՄԻ ԳՆԱՐ, ԵՒ ՊԻՆՉ ՄԱՀ ԱՌՆԵՄ։ ՈՆՊԵՍՑ ՊԱՆԱԿՈՒԹԵԱՆ ԱՒԻՀԱՒԱՆՆ, ԶՐ ՀՈՐ ԻՒՐՑ ՉՆՈՐՀԱԿԱԼ ԷՐ ՆՄԱ Ի ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆՆ ՀԱՅՈՑ ԵՐԺ. ԱՌՊԱՆ Ի ԹԱԳԱՒՈՐԷՆ, ԵՒ ՆՄԱՆ Ի ՆՄԱ ՎԽԱՅՆԱԿԻՑՈՔ ՀԱՆԳԵՐԱԾ։ ԵՒ ԱՅՆՊԷՍ ՀԱՆԱՊԱՂՐՈՒԹԵԱՑ ՊԻՆՔՆ ՅԱՄՈՒԱԾԱՅԻՆ ԱՊԱՇԱՒԱՆԱՆՆ, ՊԻ ԵՒ ՉՅԻՇԷՐ ՄՆԱՆԵԼԻՆ ԹԷ ԵՒ ԹԱԳԱՒՈՐԼԱԼ ԻՑԷ ՅԱՒԱՂ։

ԵՒ ԱՅՍ ՄԱՆԱՒՑ ՅԵՐԿԱՐ ԽՈՒՎԱՐԹԻՒՆՔ, ՈՐ ԼԵԶԱՆ ՄԻՆՉԵՒ Ի ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՄԻՆ ՊԵՐՈՒՆԻ ԱՐՔԱՅԻՑ ԱՐՔԱՅ, ԱՌԱՋԱՒՔ ԼԵԶԱՆ ՉԱՐՁԱԿԵԼՈՑ ՆԱԽՈՐԱՐԱՑԱՆ ՀՈՑՑ ԱՅԼ ՈՄԱՆՔԱՒ ԵՒ Ի ՄԱՀԱՐ ՄՈՒՏՆԵԼ ՅԱՐՔՈՒՆԻՆ ՎՃՌԱՑԷՆ ԱՌԱՒՈՏՑԻՑ ՔԱՆ ՊԱՏՃԱՌ ՍՈՎՈՐԵԼԻՆ։

Եւ ի նմին հինգերորդ ամին զրաւմանց նոցա անդրէն զկեանս ընդհեաց, եւ այլոցն առ յոյն խոստացաւ՝ յաճն վեցերորդ միանգամայն արձակել զամենեսեան կենօք եւ պատուով։

Բայց ի տեղի այսր լինձ դարձեալ զալ պիտի։

Իսկ կանայք երանելի առաքինեացն եւ կուսերացն եւ անկեղծացն ի պատերազմին՝ ընդ ամենայն աշխատիւն Հոյոց հասնէին համարել եւ ոչ կարեմ. զի բազում այն են զոր ոչ գիտեմ, քան թէ գիտեցեմ։ Զի հինգ հարիւրամբ չափ յանգնել յանուանէ ճանաչեմ. ոչ միայն որ առաջնորդքն էին, այլ զրաւմանն ի կրետացոց անուն։

Ամենեքեան միահամուռ զերկնաւոր նախանձ բերկրալ, ոչ ինչ ընդ հատ երեւեցան յայնմանէ՝ որ ոչ ճաշակեցին զաշխարհ։

Բանդի եթէ աւազակն էին, եւ եթէ մանկտոյնք, զի առաքինութեան հասանել պէտք։ Ոչ ինչ յիշեցին աւետեան պանուն վասիկութեան մայրնի պատուելեանն, այլ երթե մարդ՝ որ վշտակիրք լեալ էին անդամն ի չինական ազգութեանցն առնչել վարել զկեանս աշխարհս, անդրադարձք եւս քան զնոսա յանձն առնն զհամբերութեան վշտաց։

Ոչ միայն յոգիան մխիթարել էացին առ անբեռնի զօրութեան յուսոյն յաւիտենից, այլ եւ մարմնոյ նեղութեամբ առնել եւս բարձին զբեռն ծանրութեան։ Զի թէպէտ եւ առնէին զի բազքան լուծանառնաւանդ պատառս, ոչ ոք երեւէր ի նոցանէ՝ թէ որ տիկնին էր եւ կամ որ նաժիշտն. այլ հանդերձ էր հասարակաց, եւ միատէս զեռ-

նախշոն երկրքեան։ Ոչ ոք ուժ-
մեք անկողնոյ լինէր քանդել եւ
չհանուէին յոկ պատռելնան ըն-
տրել ի միմեանց. մի գոյն թխու-
թեան մխիթարէին, եւ մի գոյն
սեւութեան անարկց բարձին։

Ոչ գոյր նոցա հասեմ խոսո-
վքք անուշտրտր առանձինն, եւ
ոչ հայտարար գրչեալ ի պէտս
պատուս ըստ ազատաց կարգի,
այլ հատարակաց էր։ Երթալ ա-
ռուանր ըստ կարգի միայնակեցաց,
որ յանապատի բնակեալ են։ Ոչ
ոք ուներ չուր ի ձեռս տրկա-
նէր, եւ ոչ էրասերք ատոգաց
գատաստան մատուցանէին.
չանիս օշնան ի ձեռս միմեա-
նեն կանանց, եւ ոչ մատուցա-
եալ ի գատաստանն խոսոս-
թեան։ Ձեռն առաջի տերր
սիտելք, եւ ոչ անկան բաժա-
կակալք յատրտոմութեան. չեկաց
ուսուքնոցանեւրակատ գոր,

եւ ոչ կոչեցան պատուականք յարանց ի տաճարս նոցա. չկիշեցան նոցա՝ թէ գուցէ ոք աննեւին ի բնականունդ գոյեկաց եւ կամ բնաւ ի սիրելի հարազատաց։

Փոչուեցան եւ ծխուեցան արահակք եւ արկածականք նորին հարանց, եւ սարդի ոստայնք ձգեցան ի սենեակս տաղաւարաց նոցա. կործանեցան բարձրաբազմակք տաճարաց նոցա, եւ խանդարեցան սպասք երախտանաց նոցա. աննման կործանեցան ապարանք նոցա, եւ տապալեալ աւերեցան սմբոք սպասանի նոցա։ Զօրացան ազգակեցան բռնաւանք ծաղկեցան նոցա, եւ դաշտախիլ եղեն որթք պինեալ այգեաց նոցա։

Սկիզբ լուծանց տեսին զյաւիտենական թագաւորն արարչագործ լուծանց, եւ ականջք լուծանց լսեան ըն-

չարչարանս վշտից սիրելեաց իւրեանց. առան զանձք իւրեանց յարքունիս, եւ ոչ ինային ամենեւին զարդք երեսաց իւրեանց։

Տիկնոյք փափկասունք Հայոց աշխարհին, որ զրպեալք եւ զգուալք էին յիւրաքանչիւր բաստեռունս եւ ի գահաւորակս հանապազ քակ եւ հետի երթային ի տուն աղօթից, անձանձրոյթ խնդրեալ ուխտիւք՝ զի համբերել կարասցեն մեծի նեղութեան։ Որ իմանալով ննջել իրեանց անեալ էին ուղղակ զառաւակաց եւ ամձռալք երկոց, խառնուրդ կենաց իւրեանց զվայրենիս ընդունէին զկերակուրն մեծաւ խնդութեամբ, եւ ոչ յիշէին ամենեւին զառաքինական փափկութիւնն։ Սեւացեալ ներկան մորթք մարմնոց նոցա. վասն զի ցերեկ արեւակէզք էին եւ զամենայն գիշերան գեռնաբեկք։

Սորմնաք էին միանձնաւորք՝ միմեանց ի բերան նոցա, եւ միխիթարութիւնք կատարեալք ընթերցուածք մարգարէից։ Միաբանեցին երկու երկու իրրեւ ամլք հաւանք եւ հաւատարք՝ ուղիղ տանելով զկեանս արքայութեան, զի առանց վրիպելոյ հասցեն ի նաւահանգիստն խաղաղութեան։

Մուտքան զկանոյն տկարութիւն, եւ եղեն արուք առաքինիք ի հոգեւոր պատերազմին. մարտ եղեալ կռուեցան ընդ մեղան կարեւորս, հասին կտրեցին եւ ընկեցին զմահաբեր արմատս նորա։ Միամտութեամբ յաղթեցին խորամանկութեան, եւ սուրբ միով լուացին զկապուտակ ներկուածս նախանձուն. հասին զարմատս ագահութեան, եւ չորացան մահաբեր պտուղք ատոց նոցա։ Առնար-

հաւթեամբ կոբեցին զամբարտաւանութիւն, եւ նոքին խոնարհութեամբ հասին երկնաւոր բարձրութեանն։ Աղօթեաք բացին զխաչեալ դրանն երկնից, եւ սուրբ խնդրուածովք լծուցին զհրեշտակս ի վրիժուիլն, զոմն աւետիս ի հետաստանէ, եւ վտառարեցին զՎատուած ի բարձունս։

Այլք որ ի նոսա էին՝ եղեն վերատեսիլ հարուածոց առաքինութեան, եւ բարձին յանձանց ըղ նախատինս այսութեանն։ Իսկ կանայք կապելոյն կոտօք կապելոյն զմարմնաւոր ցանկութիւնս, եւ եղեն կցորդ չարչարանաց սուրբ կապելոյն. ի կեանս քրիստոնց նմանեցին քաջ նահատակացն մահուամբ, եւ ի հետաստանէ եղեն վարդապետք վիճակաւորք բանտարկելոցն։ Մատամբք իւրեանց վատակե-

ցին եւ կերակրեցան, եւ զկարգեալ առձիկ նոցա յարքունուստ՝ ամ յամէ թոշակ առնէին եւ տային առնել նոցա ժխիթարութիւն. Անարիւն ճգռանց նմանեցին, որ երգոյն քաղցրութեամբ առանց կերակրանաց կեան, եւ կենդանի են միայն զօդն ծծելով, զանմարմնոցն բերեն զնմանութիւն։

Բազում ձեռագրաց հայեցանուտ նաւանի՛ր. եհատ գարուն եւ կլին նորին ծիծեռուն՝ տեսին եւ խնդացին կենցաղատէր մարդիկ, եւ նոքա ոչ երբէք կարացին տեսանել զանձկալին իւրեանց։ Մանիկ գարնանային յիշատակեցին զպատկառէր տուեալն նոցա, եւ աչք իւրեանց կարօտացան տեսանել զցանկալի գեղ երեսաց նոցա։ Սպառեցան բարեկք սրտիկանք, եւ յոգեալ կուրացան արշաւանք սրտից։

Բնագրօք յիշատակեցան նոքա, եւ ոչ մի ոմնք տարեկանաց ոչ ածին զնոսա ի հեռաստանէ. ի ճաշակառուն նոցա հայեցան եւ արտասուեցին, եւ յամենայն յաւուրս յիշեցին զանուանս նոցա։ Բազում արճան՛ք կանգնեալ էին յանուն նոցա, եւ անուանք իւրաքանչիւր նշանակեալ ի նոսա։

Եւ երբեմն այնպէս յամենայն կողմանց ալէկոծ լինէին մեռք նոցա, ոչ ինչ կասեալ թուլացան յերկնաւոր առաքինութենէն։ Արտաքինքն երեւէին երբեմն այրիք տգաւորք եւ չարչարեալք, եւ յոգիս իւրեանց զարդարեալք եւ մխիթարեալք երկնաւոր սիրով։

Ոչ եւս տակաւին հարցանել զեկեալ ոք ի հեռաստանէ, եթէ երբ լինիցի մեզ տեսանել զսիրելիան մեր. այլ այն էին ի գիմ աղօթից նոցա առ Աստուած եթէ

որպէս ոմանն՝ քաղցեալ ի նմին կատարեացին լի երկնաւոր ալրումն։

Եւ մեք եւ նորա հատարակ ժառանգեացուք զքաղաքացուցչըն բարեաց, եւ հացուք խոստացեալ սիրելեացն Աստուծոյ ի Քրիստոս Յիսուս ի տէր մեր։

ՎԵՐՋ

ԲԱՆ ԽՐԱՏՈՒ

ԵՂԻՇԷԻ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

ՅԱՂԱԳՍ

ՄԻՍԵՉԱՆՑ

Մարդիկ, որ են ի մարմնի և կամօք եսուն զանձինս իւրեանց յաստուածպաշտութիւն, անդստին ի տղայութենէ խոկան՝ կրթին ի վշտամբերութիւն. հեռանան ի հայրենի բնակութենէն, և վարին յանապատս յանշէն երկիր. ոչ իբրև չարտակնելով նախանձոտք փախուցեալք ի բազմամարդոյ աղբատաց, այլ զի տեսանեն զաշխարհս լի ամենայն չարեօք, խոյս տան ի խորշս և ի տորոտս անապատ վայրաց:

Զոր տեսանեմք իսկ յաճախ իկոզմանս հարուստ բազմաթիւն ազանց՝ առանց կանանց միաբանութեան, յազգաց և ի լեզուաց զմիով վայրօք հաւաքալք, ժողովեալք իբրև ի հայրենի գաւառս՝ առնեն զբնակութիւնս եղբու ընդ եղբուս, և կամ երեք ընդ երիս, և կամ ևս բազումս քան զայսոսիկ: Եւ չինեն իւրաքանչիւր խցկունս

զատուցեալս ի միմեանց. որմք դուզնաքեայ առ ցրտոյն պահպանութիւն, և զոյգ նմին ձեղուն՝ առ արեգական պահպանիլ. յատակք անպաճոյճ՝ շատացեալք խոտեղէն անկողնօք: Եւ քանզի բնութիւնս մեր ղուղակ է՝ սիրէ ծածկել զմերկութիւն, առնեն և նորա հանդերձս անպաճոյճս և յոյժ գձուձս, կողոբս ամառանի և Ձեզանաւորս ձմերանի, արկանեն և աղաբողոնս մեկնաւորս:

Մանաւանդ ի պարս շրջակայ անդադար պաշտամանն՝ երգս հոգևորս հօրն բոլորեցուն մատուցանեն զուարթ հոգւով: Կան ընդդէմ միմեանց զաչս ի վայր արկեալ՝ զծայրս ոտից մատանցն նկատելով, իբր Ձէ մի կէտ տեսակի ամենևքեան հայեցին. զաչ ձեռն ի վերայ ծնօտին եդեալ և զահեակն ի վերայ կրծիցն, որպէս կարծեմ ուսեալ ի բնական հարցն: Երկու են պատուականագոյնք ի մարմնի, կենդանական և խոհական, երկոքումբք երկոցունց ապաստաւորեալ. կենդանականին սրտմտականն է հակառակ. իսկ խոհականին արտաբերական բանս. Արդ ձախուն զերատանակ ի ձեռն առեալ՝ զսրտմտականն սանձակոծիցէ, և զաչ ձեռն ի վերայ

աջոյ ծնօտին եղեալ՝ խոհականին ապաս ունի առ դրան բերման բանին, զի մի այլակութիւն յուղիղ փառատրութիւնն խառնեսցի: Եւ ընդ այսու երկու մասամբքըս նահանջին ամենայն զգայութիւնքս. աչք յուղիղ տեսութիւն և ականջք ի զգաստ լսողութիւն. միտք ի տուրբ իմաստութիւն և այլն ըստ իւրաքանչիւր մասին:

Եւ իբրև այսպէս կարգեալք և յօրինեալք, ամենեքեան ի նմանութիւն վեցթևեան սերովբէից շուրջ պարիսակեալք, ձայնս անհատս ի վեր հնչեցուցանեն, և օրհնութիւն եռաչափս ի խորհուրդ միաբանութեան արարչին իւրեանց բոլորեն: Զտիւն ամենայն պարապեն երգոյն քաղցրութեան, յագեալք և զմայլեալք ի կերպարանսն երկնայինս՝ առլցեալք հասանեն ի ժամ երեկոյին: Եւ քանզի մարմին ունին ըստ բնութեանս մերում զգայութեանս, ուտեն՝ զի մի քաղցիցեն, և ըմպեն՝ զի մի ծարաւեսցին:

Այլ դու իբրև լսիցես զուտելն, մի առ մեզ ընդհանայցես. զի հաց է նոցա անպատճոյճ և բանջար վայրենի՝ զոր համով աղին համեմեն, և ջուր յստակ՝ զոր յամ-

պոց բերմանէ ի զուբս ժողովեն : Սակայն և զայս ոչ երբէք ի տուընջեան մատուցանեն ի դարմանս պիտոյից մարմնոց . այլ միայն պահելով զերկայնութիւն աւուրն . տեղի տան արեգական մտանելոյ . ձգեն երկայնեն զերեկոյն , մինչև աստեղք յիւրաքանչիւր կայանս պայծառանան . զոհանան ընդ մի բերան ասելով . ի խաւարային ժամու զխաւարային կերակուրս խաւարային մարմնոյս տացուք :

Եւ զայս ասելով , ի ձայն բարձր փառատրեն զտուրբ Երրորդութիւնն , խըն: դալից ուրախութեամբ ակըմբին յիւրաքանչիւր տեղիս : Եւ որպէս ասացաքն' ուտեն հաց և զուպա, և ըմպեն ջուր ցուրտ : Թանզի զոն ի նոսա ծերք փափկասարք , մատուցանեն ջուր ջերմ , զոր և բարեխառն անուանեն . այլ զինի և կամ այլ ինչ զանազանեալ, և զտանի ոչ ի տուրբ միայնանոցս նոցա :

Եւ յարուցեալ յանպատոյճ ընդրեացն , միաբանութեամբ ասեն . Փառք քեզ Տէր , փառք քեզ Յազգատոր մեր, զի եառեր մեզ կերակուր ուրախութեան, լցո զմեզ Հոգւով սրբով, զի զոցուք առաջի քո հաճոյք,

և մի ամաչեցուք. զի դու հատուցանես իւրաքանչիւր ըստ գործոց իւրեանց: Եւ այսպէս տեառնագրելով զինքեանս՝ տան զանձինս սակաւ մի անօսր քնոյ. զի մի տհալ կերակրովք գեղեցիկ շինուած մարմնոյն շիտձեալ խանգարիցի: Նա և եթէ յամեն ևս ի քունն, երազ հոգեկան տեսանեն, և անդէն զանուրջն մեկնեն իբր զբանս սուրբ մարգարէիցն:

Եւ զարթուցեալք առ հասարակ անդէն ի շրջանս պարուց բոլորին. ոչ հակառակք և ոչ ընդդիմացեալք, քաղցր հաւանութեամբ և հեզ հանդարտութեամբ: Առաջնորդք դասուցն հնչումն ձայնի արձակեն, երգս հոգևորականս քաղցրանուագս փոփոխելով. իսկ այլ կրաերագոյնքն ձայնիցն միտ դնելով, խառնեն զիւրաքանչիւր բարբառան յարմարելով և կազմելով ըզ միաբանութիւն հնչմանն, զի իբրև ի միջի բերանոյ ամենայն բազմութիւն ձայնիցն հնչիցէ: Եւ այսպէս յերկարելով ըզ ձայնաւոր պաշտօնն. ծունր դնեն ամենեքեան, յաղօթս կան լռութեամբ. և ի ձեռն առաջնորդի աղօթիցն կանգնեալք ամենեքեան զփառաւորութիւնն կատարեն:

Եւ կատարեալ զսուրբ պաշտօնն,

լաւ համարեցան զգիշերան վաղայարոյց լինելով մինչև յառաւօտ աղօթից պատրաստելք, և ընծեռնուն զգիրս սուրբս. իսկ որք ունին շնորհս վարդապետութեան, առնեն մեկնութիւնս ի մխիթարութիւն լսողացն: Պատմեն վասն լինելութեան աշխարհին յոչընչէ եղեալ, և կարգեալ մի ըստ միոջէ զխրատս բարեաց կարգեն ի լսելիս ժողովրդոցն վկայութեամբ սուրբ գրոց: Եւ այսպէս ուսուցանելով մինչև մոռանալ լսողացն զամենայն իրս աշխարհականս, և չյիշել ամենեւիմբ զհարկաւոր կերակուր և ըմպելիս:

Եւ այնպէս ուրախացեալք ի սէրն Աստուծոյ, մինչև չհամարեալ զինքեանս ի մարմնի, այլ յերկինս. և հնշտութեամբ անցուցանեն զերկայնութիւն գիշերոյն մինչև յառաւօտ: Քանզի սոսկացեալք են յերկրէս և զգացեալք զերկինս: Ամաչէ մահ առ դրունս նոցա, և դառնացան դժոխք յիջանել նոցա: Կենդանութիւնն նոցա դրունք են աղօթից աշխարհի, և ոսկերք նոցա զանձ են ամենայն ապաւինելոց: Լուր նոցա յորդորիչ է ամենայն հեզգացելոց, և գործք նոցա վարդապետութիւն ամենայն կամեցողաց, դասակիցք են հրեշտա-

կաց, և օձևանք սուրբ Երրորդութեանն:

Արդ զայս ամենայն գիտելով, եղբարք, պարտիմք ձեռակոխել. և զնոյն նախանձ սրբութեա՛ն յանձինս բերելով, նմանողք լիցուք այնպիսւոյ բազմագունդ միայնացելոց յաշխարհիէ և դիմելոց ի քաղաքամայրն վերին, որ ազատ է յախտից երկրաւորաց. քանզի ընկերակիցք են մերոյ բնութեանս, որ զօրացուցանէ զտկարութիւնս: Միայն կամեաց, բուռն հար հաւատովք, յուսա, սիրեա, և կարես տեսանել զայնպիսի նահատակութիւն: Զի ոչ ինչ համեմատ են չարչարանք ժամանակեանք առ կեանն՝ որ պատրաստեալ է այնպիսի ճգնողաց:

Քանզի յոյժ իսկ երկուցեալ եմ ես ընդ հեղգութիւնս մեր. գրեթէ զամենեսեան տեսանեմ ձաւալեալ յերկրաւոր ստացուածս: Իսկ արդ բնութիւնս իմ ոչ կըշտամբեալ յանդիմանէ զիս, եթէ ստեղծայ մերկ, և եթէ եղայ ի դրախտին մերկ, և եթէ ելի անտի մերկ, և եթէ ծնայ մերկ, և եթէ անդրէն յերկիր մերկանդամ երթամ: Արդ եթէ տանել աստի ոչ կարեմք, զի և աստէն ի սմին ձարձափիմք յաշխարհիս: Մերկացիր սոսկացիր, ով միայ-

նակեացդ. մի՛ Թաւ ամուր ընդունակ լինիր նենգաւոր Թշնամւոյն. գուցէ ի դարան մտեալ մօտալուտ՝ զքեզ անդէն ի քեզ արշաւեացէ կողոպտել, զերծանել ի քէն ըզ գանձան երկնաւորս: Բաւական համարեաց քեզ զտէրունեան կանոն, ոչ ոք յերկրաւորացս կարէ երկուց տերանց ծառայել. որ յայտնագոյն իսկ ցուցանէ առանց միջնորդի և մեկնութեան. Ոչ կարէք դուք, ասէ, Աստուծոյ հաճոյ լինել և մամոնէական:

Եւ արդ ես տեսանեմ ի մերում աշխարհիս և ոչ զոք ազատեալ յայսպիսի աղետից: Ցեւս ընդդէմ ընթերցաք զգեղեցիկ գրեալսն, ի պատճառս ուխտաւորութեան հեռացաք ի սուրբ ծնողացն, և արարաք բազում հարս օտարօտիս. զորս պատուելոյ արժանի էր՝ անարգեցաք, և յորս ոչն ունէաք իշխանութիւն դնել մեծարանըս՝ զահտ աղետից մերոց յոյժ ծախեցաք: Ազատացաք ի հարկաց արքունի՝ զորս առանց մեղաց էր հարկիլն, և մըտաք ընդ հարկաւ ստացուածոց, որ լի են անառակ ագահութեամբ: Զելաք յանկոխինս սուրբ հարսանեաց, և արարաք մեզ բարձրագահոյս առաւել քան զաշ-

խարիի: Փափկանամբ յանկողինս յարմարեալս, և յածեալ կոծին միտք մեր ի խորհուրդս աղտեղիս զգիշերն ամենայն:

Կօշիկք ոտից մերոց յանդիմանեն զմեզ, եթէ ոչ են սուրբ ճանապարհք մեր: Հանդերձք մեր աղաղակեն զգործոց մերոց, եթէ մերկ եմք յերկնաւոր զգեստուցն: Երիւարք մեր ցուցանեն զմեզ, եթէ ոչ եմք յափշտակելոց ընդ առաջ Տեառն ի վերայ օդոց: Շինուածք ապարանից մերոց յայտ առնեն, եթէ ոչ ունիմք մեք տաճար առանց ձեռագործի յերկինս, յոր մտանելոց են ամենայն դասք սոսկացելոցըն յերկրաւոր ախտից: Կալուածք անդաստանաց մերոց կշտամբեն զմեղ, եթէ չիք մեր բաժին ի վիճակն երկնաւորս:

Մրզուզք անյագք եղաք ի կերակուրս, և առանց չափոյ արբաք գինի պղտորիչ խորհրդոյ և մտաց: Ծոր ի քուն ննջեմք ամենեքեան, և երազ Ծուի մեզ ճշմարտութիւնն: Կափուցեալ են աչք մտաց մերոց ի տեսական խորհրդոց, և անյագ պակշռտեալ հայել ի կեանս աշխարհիս: Աչգելեալք զլսելիս ի սուրբ ընծերցուածոց, և ունկնդիր եմք բառաչման խաշանց մերոց: Ոչ եկն մեզ հոտ անույշ ի

Հոգւոյն սրբոյ, վասն զի սիրեցաք մեք զեւղ ախտալից աշխարհիս: Ոչ ճաշակեցին քիմք ոգւոց մերոց զկերակուր երկնային, վասն քի պարարեցաք զանձինս մեր ի զանազան խորտիկս: Մուծ է գոյն դիմաց մերոց, վասն զի ոչ զուարդացան երեսք մեր ի խորհուրդս սրբութեան: Յաւալից են անդամք մարմնոց մերոց, վասն զի յառաջ քան զմարմինս՝ զոգիս ախտացուցաք: Գերեզմանաց բոլոց նմանեցաք յանձինս մեր, վասն զի ունայն եմք ի շընորհաց սուրբ Հոգւոյն,

Վասն այսորիկ և ամենայն չարիք եկին հասին յաւուրս մեր. կենդանեաւ մերով տեսաք զդիակունս անձանց մերոց: Ֆաջ նահատակք մեր անկան ի պատերազմի, և սուրբ քահանայք մեր խողխողեցան ի ձեռաց անօրինաց. գեղեցիկ երիտասարդքն զենան ի սպանումն, և բազում կուսանք վարեցան ի գերութիւն. գիրգ կանայք անկան ի տառապանս այրութեան, և բազում որբք կականին դառնապէս: Ազատ եկեղեցի անկաւ ի ծառայութիւն հեթանոսաց, և սուրբ քահանայք նորա կուխին չարչարին անօրէն հարկահանաց: Բարձեալ է ողորմութիւն յաշխարհէ, և

հեռացեալ է գութ յիւրաքանչիւր մտաց: Երկինք ի վերուստ բարկացեալ են, և երկիր ի ներքուստ կայ յերերի տատանման:

Շինուածք մեր եղեն գերիզմանք դիականց մերոց, և վաստակք ձեռաց մերոց տապալեցան ի վերայ մեր: Պայծեաց և պատառեցաւ Յանձրուխիւն երկրիս, և բազում մարդիկ ի վայր հոսեցին: Ոչ ըսպասեաց որդի հօր, և ոչ գոյր զաչս եղբօր կալաւ, և ոչ եւ ձայն լալոյ կանանց ի վերայ ծննդոց իւրեաց, վասն զի լքոյց սով զբերանս նոցա: Հզօրք խորտակեցան յանկարծակի իբրև զմայրս բարձունս Լիբանանու. հնծանք եղեն բարկութեան, և ճմլեցան ամենեքեան իբրև զողկոյզս ընդ ոտամբ, փոխանակ գինւոյ՝ արիւն անմեղաց ցայտեցաւ ի հանդերձս մեր: Դառնացաւ քան զլեղի կերակուր ի բիմս մեր, և ի քացախ դարձաւ սուրբ ըմպելիք մեր: Ընդ հարեալսն հարաք ամենեքեան յոգի և ի մարմինս մեր, և ընդ մեռեալսն զմահ ճաշակեցաք: Արդ ոչ ապաքէն վասն վերոյ հեղգութեան անցին այս անցք չարչարանաց ընդ աշխարհ:

Օն անդր ի բաց կաց յաշխարհէ, որ

վաղդ եկեր մեկնեցար յաղետից սորա. Ծօծափեալ ընկեա ի բաց զկեղևանս ախտալից աշխարհիս: Մերկեաց իբր զըմբշամարտիկ, օծ իւղովն Քրիստոսի, զի մի կռուեցին ի զեզ ձեռք ախոյանին: Իսկ արդ եթէ հեծանոսք, որ ըմբռնեցան ի տեսական իմաստութիւն, ոչ միայն ի ստացուածոց ի բաց կացին, այլ և յօրինաւոր կերակրոց հրաժարեցին, համառօտ և անպաճոյճ ըմպելեօք շատացան յանձինս իւրեանց, և առաքինի մահուամբ վախճանեցան ի կատարած կենաց իւրեանց, ո՛րչափ ևս առաւել մեք պարտիմք նմանողք լինել սիրելեացն Քրիստոսի, որք հրեշտակակրօնք զանձինս կարգեցին, խառնելով զինքեանս ի գունդս վերնոցն:

Եկայք և մեք, ո՛վ միայնացեալք, զօրէն Ծշնամեացն մտցուք ի մերն ստացուած իբր յօտար երկիր, արմատախիլ զծառատունկս Ծշնամւոյն կոտորեացուք. իբրև զգերի առեալ ծախիցեմք ի նեղեալս զինչս մեր, ոչ զի ատիցեմք զազգականս, այլ զի սիրիցեմք զաղքատսն, որ են զօրականք Քրիստոսի և ճշմարիտ բարեխօսք: Ապա Ծէ աստէն կապիս ընչիւք,

և քէզէն վարես զքեզ յանդարձ գերութիւն, ուր չիք անդ գինք փրկանաց: Փութա փութա ճեպեա, եղբայր, ապրիլ յայնպիսի անողորմ գեհենէ. զի կարիցես հասանել յամուր քաղաքն, ուր ոչ գոյ քեզ կասկած կամ երկիւղ խախտիլ և վարիլ ի գերութիւն:

Եւ եթէ եկեսցես զհետ գեղեցիկ վարդապետութեան հարցն, զորս վերագոյնն գծագրեցի քեզ զվարս սուրբ միայնակեցացն, յայնժամ կարասցես համբառնալ զաչս մտացդ առանց ախտից չարչարանաց, հայել և տեսանել զքեզ գեր ի վերոյ քան զամենայն երկինս: Երանի տայցես անձինդ քաջապէս ճողոպրեալ ի վշտալից կենաց աշխարհիս, և խառնեացիս յերամ միայնակեցացն, ի գունդս որբոց արդարոցն, ի վիճակ առաքելոցն, ի գումարս մարգարէիցն, ի կաճառս մարտիրոսացն, ի բանակս հրեշտակացն և ի ժողովս անդրանկացն, ի մեծ քաղաքն երկնից, ի բազմականան աբրահամեան, և ի կերակուրս երկնայինս և յըմպելիս անկարօտս: Դու ես այնուհետև մարգարէն, որ ոչ պատւեցար ի մարմնական աշխարհիս, այլ Ձևածեալ Ծառացար յանմամին աշխարհի,

և հանգուցեալ դադարեցեր յանապական ուրախութիւնան: Յորս լիցի և մեզ՝ վերջին գրչութեամբ աշխատողացս՝ միաբանութեամբ սուրբ ուխտիս վայելել, շնորհօքն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որում փառք յաւիտեանս. ամէն:

